

7.7.210 A.I.

CURSUS PHILOSOPHICUS

AD SCHOLARUM USUM
ACCOMMODATUS.

Authore PETRO LEMONNIER,
Philosophia Professore Emerito, in Univer-
sitate Studii Parisiensis, in Collegio Har-
curiano., cum figuris.

TOMUS SEXTUS.

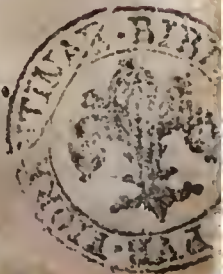

PARISIIS,
LUDOVICUM GENNEAU, sub signo
Sancti Petri.
Apud } JACOBUM ROLLIN, Filium, sub signo
Sancti Athanasii, ad ripam
Augustinianorum.

M. D C C. L.

Cum Approbatione & Privilegio Regis.

MORALIS.

STENDIMUS, Hominem constare ex duabus substantiis valdè diversis, spiritu scilicet & corpore. Probavimus pariter, potentias, tum activas, tum passivas, in eâ substantiâ spirituali, quæ dicta fuit anima rationalis, esse numero infinitas; ita tamen ut facultates activæ revocari possent ad duas generales, intellectum scilicet & voluntatem. In Logicâ tradita sunt præcepta, quibus dirigatur intellectus in omnibus suis functionibus, ratione formæ spectatis. In Metaphysicâ dictum fuit de entibus insensilibus, prout sunt objecta functionum intellectualium. In Physicâ, naturam, causas, proprietates, & varias objectorum sensibilium affectiones perscrutati sumus; imò partes corporis Humani principes, & earum usus detegere conati sumus; unde functiones intellectuales in Metaphysicâ & Physicâ, directæ fuerunt per ordinem ad objecta. Verùm hæc omnia satis inutilia forent

M O R A L I S. 111

venes moribus ; nec senes ætate , semper sunt senes moribus. Hoc notato ,

Dico , 1°. juvenes moribus , absolutè loquendo , esse Philosophiæ Moralis auditores idoneos. Ratio est , quia pollent facultate cognoscendi præcepta moralia , suntque liberi circà ea , ad praxim redigenda. Quamvis enim in eis sit vehemens ad malum propensio , possunt tamen & debent ad meliorem frugem sese recipere ; ut constare debet ex eo , quòd culpandi sint , si suam vivendi rationem non mutant. Unum tamen obiter hîc est notandum , vix aliquid boni sperandum esse , tum à juvenibus ætate , quibus insunt vitia senilia ; tum à senibus ætate , quibus insunt vitia juvenilia.

At , inquires , non magis juvenes moribus idonei sunt Philosophiæ Moralis auditores ; quàm homo podagrâ laborans ; idoneus est , artis saltatoriæ discipulus.

Nego paritatem : nam homo podagrâ laborans , liber non est circà ipsam excutiendam : at juvenes moribus liberi sunt , ad resistendum pravis suis cupiditatibus , juxtà hæc Scripturæ Sacræ verba. *Sub te erit appetitus tuus , & tu dominaberis illius.*

Dico , 2°. juvenes moribus minimè idoneos esse Philosophiæ Moralis auditores , sive sint insuper ætate juvenes , sive

A iij

sint infuper ætate senes. Ratio prioris partis est, quia juvenes moribus simul & ætate, ab objectis sensilibus & à passionibus æstuantibus ita distrahuntur, ut attentionem vix dent ad præcepta moralia; & consequenter ad praxim ea vix redigant. Ratio posterioris partis est, quia in juvenibus ratione morum, & senibus ratione ætatis, habitus ad malum ita sunt intensi, ut oppositis habitibus vix deleantur.

Dices contrà priorem responsionis partem. Juvenes moribus simul & ætate, sunt maximè sagaces & ingeniosi; ergo, &c.

Distinguo antecedens. Sunt maximè sagaces & ingeniosi circà ea, quæ passionibus explendis inserviunt, concedo. Circà ea, quæ sunt moraliter honesta, & circà partem inferiorem domandam, nego. Horatius eleganter describit ea objecta, circà quæ sagaces sunt juvenes ætate.

*Imberbis juvenis, tandem custode remoto,
Gaudet equis, &c.*

Ubi notabis, quæ dicuntur de juvene Pagano, dici non debere de juvene, Christi sanguine redempto.

Dico, 3°. juvenes moribus, modis omnibus invitandos esse, ad legenda & audienda præcepta moralia. Qui enim gravissimis animi morbis laborant, potenter

excitandi sunt ad ejusmodi morborum medelam : at juvenes moribus , gravissimis animi morbis laborant , nimirum effrenatis cupiditatibus ; & plerumque ignorantia ; aliundè verò , sola præcepta moralia morbis illis mederi possunt , quandoquidem ipsa sola habere possunt gratiam Salvatoris nostri adjunctam.

At , inquires , illi soli sunt ad artes invitandi , qui sunt maximè idonei ; ergo cum juvenes moribus , sint omnium minimè idonei , ad præcepta moralia capienda , ad ea non sunt invitandi.

Nego consequentiam. Disparitas est , quia non omnes homines tenentur esse , verbi gratiâ , Geometræ , Architecti , &c. sed omnes tenentur & scire , & servare præcepta benè vivendi.

Dico denique , juvenes ætate , qui senes sunt moribus , omnium esse maximè idoneos Philosophiæ Moralis auditores. Qui enim disciplinarum omnium sunt maximè capaces , nullisque retardantur impedimentis , sunt Philosophiæ Moralis auditores omnium maximè idonei : atqui supradicti juvenes sic se habent. Memoriâ quippè flexibili pollent ; negotiis civilibus non distrahuntur ; in iis nulli supponuntur habitus ad malum ; & aliundè præcepta moralia , sunt capta facilia ; proindeque ,
A iiij

Quotuplex sit Moralis.

Moralis duplex distinguitur , generalis & specialis. Generalis , dicitur ea , quæ considerat actus humanos universim , traditque præcepta benè vivendi cuilibet vitæ statui communia. Specialis , est ea , quæ considerat actus humanos speciatim sumptos , & tradit præcepta cuique vitæ statui propria. Moralis specialis subdividitur in monasticam , æconomicam & politicam. Monastica , dirigit officia hominis erga seipsum ; æconomica , erga familiam ; & politica , erga Rempublicam.

Quærent hîc Philosophi , quænam ex his Moralis specialis partibus , sit utilior & præstantior ?

Respondeo , 1°. monasticam esse cæteris utiliore : quia cæterarum est fundamentum , & unicuique privato absolute necessaria.

Respondeo , 2°. æconomicam esse nobiliorem monasticâ : quia bonum familiæ debet anteponi bono privato.

Respondeo denique , politicam esse cæteris præstantiorem : quia bonum publicum præstantius est & excellentius , tum bono familiæ , tum bono privato ; ut constare debet ex eo , quod bonum publicum procurandum sit cum dispendio , tum boni

familiæ, tùm boni privati, si non possit aliter procurari.

Ubi notabis, hîc non agi de bono cum æternâ felicitate essentialiter connexo. Si enim bonum privatum necessariam habeat connexionem cum æternâ felicitate, nunquam à privatis postponi debet bono, sive familiæ, sive publico; unde hîc agitur solummodò de bonis quibusdam creatis.

Hoc ordine Philosophiam Moralem trademus. 1°. Moralem generalem præmittemus. 2°. Monasticam, æconomicam, & politicam subjungemus.

Moralis generalis.

In hâc parte solvemus quinque quæstiones generales, circà actus humanos universim; & in his quæstionibus discutendis, varia passim tradentur præcepta, cuilibet vitæ statui communia.

Quid sint, & an sint actus humani?

Actus humani, in rei veritate, sunt cognitiones & volitiones animæ rationalis. Hinc varii motus, qui reperiuntur in corpore humano, propriè loquendo, non sunt actus humani; & consequenter, nec meriti, nec demeriti sunt capaces, nisi quatenus habent connexionem cum cogita-

tionibus, sive præcedentibus, sive concomitantibus.

Existere humanos actus sic sumptos, per intimum sensum constat.

Cur sint actus humani?

Non agitur hîc de principiis cognitionis actuum humanorum: cum enim per sensum intimum innotescant, nihil est ipsis notius. Non agitur etiam hîc de principiis ipsorum componentibus; hæc enim principia perpenduntur alibi, agendo scilicet de bonitate & malitiâ horum actuum. Hîc igitur quæstio tantum est de principiis eorum productionis, scilicet de causis, finali, exemplari, & efficiente.

Nota porro, principia productionis mox assignata, vocari externa, ex eo, quod sint extrâ nos posita; hinc alia sunt, quæ dici possunt interna, quales sunt facultates & habitus: quamobrem agemus 1°. de externis actuum humanorum principiis. 2°. De eorundem principiis internis.

De principiis externis actuum humanorum.

Principia externa humanorum actuum innumera sunt, sed revocari solent ad causas, finalem, exemplarem, & efficien-

tem, modò tamen nomine causæ exemplaris, intelligamus aliquid extrà nos positum, quod inter agendum nos moraliter dirigat; exemplar enim internum, seu idea, numerandum est inter actuum humanorum principia interna.

De causâ finali actuum humanorum.

Causa finalis actuum humanorum, est bonum quoddam, sive verum, sive apparen-
s, propter quod agit homo. Jam verò, id omne propter quod agimus, est vel bonum simpliciter, vel finis, vel beatitudo, de quibus singulis est dicendum.

De bono.

Bonum multiplex distingui solet. Primò. Namque, aliud est absolutum, aliud relativum. Absolutum dicitur illud, quod essentialiter est perfectum, seu quod habet omnes partes suas essentielles: quo sensu, quodlibet ens, est bonum. Relativum dicitur, quod vel est, vel saltem judicatur alterius perfectivum.

Secundò. Bonum sumitur, vel materialiter, vel formaliter. Materialiter, quando sumitur pro ipso ente, quod judicatur bonum. Formaliter autem, dum agitur de ipsâ bonitate.

Tertiò. Bonum, est vel physicum, vel

morale. Phisicum, dicitur illud, quod alicui corpori convenit, qualia sunt sanitas & robur, respectu corporis humani. Morale verò, quod animam perficit in ordine ad mores, quales sunt virtutes, respectu hominis.

Quartò. Bonum, est aut verum, aut apparens. Verum, illud est, quod reipsâ perficit, ut virtus, respectu hominis; apparens autem, quod judicatur quidem conveniens, sed reipsâ non convenit ut furtum.

Quintò. Bonum est, vel per essentiam; vel per participationem. Bonum per essentiam, dicitur illud, cujus bonitas ab alio non pendet in esse suo. Per participationem autem, cujus bonitas ab alio ente fuit producta: sic solus Deus est bonus per essentiam, & entia creata sunt bona; per participationem.

Sextò denique. Bonum est, vel utile, vel jucundum, vel honestum. Bonum utile dicitur, quod eatenus tantum expetitur, quatenus confert ad alterius boni consecutionem, ut pharmacum, respectu sanitatis. Bonum jucundum, vocatur illud, quod delectat, seu cujus occasione, grata sensatio excitatur in animâ, ut concentus musicus. Bonum honestum, est illud, quod secundum regulas morum, appetere possu-

mus, qualis est virtus. Ubi notabis, idem objectum esse posse simul utile, jucundum & honestum: nam, verbi gratiâ, virtutis actus, est bonum utile, ad felicitatem obtinendam; est etiam bonum cuilibet viro probo jucundum; & tandem est bonum honestum, ut per se patet.

Nullum bonum in rei veritate, dici debet, aut utile, aut jucundum, nisi sit honestum, ut ipse Cicero probat, Officiorum libro tertio. Hinc generale sit hoc præceptum. Nullum objectum judicari debet, vel utile, vel jucundum, nisi sit honestum.

Existere bonum, tum absolutum, tum relativum, sive in ordine physico, sive in ordine morali, constare debet ex eo solo, quod ens quodlibet sit in se perfectum, quodque multiplex ens sit alterius perfectivum in utroque illo ordine: nam, verbi gratiâ, sanitas nos perficit in ordine physico, & virtus nos perficit in ordine morali.

Ex supradictis boni distributionibus & definitionibus facilè intelligitur, quatuorplex sit malum.

Quæri hîc potest, an dari possit substantia, quæ sit summum quoddam malum, & malorum omnium causa effectrix, ut opinabantur Manichæi?

Respondeo, talem substantiam esse impossibilem: tum quia substantia est ens, adeòque in se perfecta; imò substantiæ ut substantiæ, nulla repugnat perfectio, ut constat ex dictis in Metaphysicâ: tum quia Manichæi supponebant malitiam indigere causâ efficiente: at ostendetur postea, malitiam esse meram entis absentiam, & consequenter non requirere causam efficientem.

Cur sit bonum.

Boni generatim sumpti, nulla est causa propriè dicta; alioqui daretur causa boni increati: quod repugnat. Superest igitur, ut inquirentur causæ bonorum creatorum.

Causa finalis proxima boni creati, ferè rotuplex est, quotuplex bonum creatum: at solus Deus, est causa finalis boni cujuscunque creati; quandoquidem in ejus gloriam cedunt omnia bona creata.

Variaæ ideæ, sunt causæ exemplares bonorum creatorum: quia causas activas in operationibus suis dirigunt.

Deus est causa efficiens prima boni cujuscunque creati; quatenus vel solus producit bona creata, vel immediatè concurrat cum causis creatis; substantiæ verò creatæ, agendi capaces, sunt causæ efficientes secundæ bonorum quorundam creatorum.

Quale sit bonum.

Aristoteles & Peripatetici hanc afferunt boni proprietatem, nempe quod sit ab omnibus appetibile: hoc autem intelligendum est, non eo sensu, quod ens quodlibet bonum quodvis appetat; sed eo sensu, quod nihil sit alteri conveniens, quod non possit ab ipso appeti, si sit appetitus capax: duplicem autem distinguunt appetitum, naturalem & elicited: per appetitum naturalem; intelligunt entis essentiam, quatenus expetit recipere quidquid est sibi conveniens: hæc definitio non est accurata, quia non admittendus est appetitus in entibus, cognitione destitutis: accuratius igitur definiri debet desiderium boni generalis, ad quod physicè generaliter impellimur. Appetitum elicited definiunt actum complacentiæ, à voluntate productum, & ex præviâ cognitione nascentem, clariùs definiri debet, actus electivus.

Quærent hîc Peripatetici, an bonum ita sit appetibile, ut odio haberi non possit, & ex opposito utrum malum ita sit odibile, ut amari non possit.

Ne autem inducatur confusio, de solo malo differemus; & proportionem servatâ, idem ferendum erit. iudicium de bono.

Certum autem est, voluntatem creatam amare posse malum, sub aliquâ boni specie cognitum, sicut intellectus ascensum præbere potest falso, dum veri speciem præse fert. Difficultas igitur superest, utrum voluntas creata possit amare malum cognitum, ut sibi malum, seu quatenus nullam habet speciem boni, sive utilis, sive jucundi, sive honesti.

Conclusio.

Voluntas non potest amare malum cognitum, ut sibi malum. Voluntas enim amare non potest, quod nullatenus est amabile: atqui, &c. Amabilitas enim fluit à bonitate, sive verâ, sive apparente: at per hypothesein malum, quatenus malum, nullam habet bonitatem, sive veram, sive apparentem; ergo, &c.

Objectiones.

Objicies. 1°. Sanctus Augustinus fateatur, se aliquando furatum fuisse poma: quia malum erat furari; ergo tunc amavit malum quâ malum.

Distinguo antecedens. Quia malum erat furari, hoc est, quia hoc erat illicitum & inhonestum, concedo. Id est, quia hoc erat ipsi injucundum, nego. Scilicet

tali furto , & suam industriam , & suam audaciam sociis suis comprobare gaudēbat , unde furtum patrabat , amore vanæ gloriæ , ratione cuius , eum pudebat non esse impudentem , ut ipse loquitur.

Objicies. 2°. Voluntas amare potest id , quod intellectus judicat amabile : atqui intellectus judicat , malum ut malum , esse amabile : Nominales enim docent , malum quâ malum esse amabile.

Nego minorem. Si enim intellectus judicaret malum , quatenus malum esse amabile , jam desineret esse malum quâ malum , quia tunc amabilitatis & proinde bonitatis speciem haberet. Ad id autem quod additur , respondeo , Nominales pugnancia loqui : perinde enim est , ac si dicerent , illud est amabile , quod non est amabile.

Objicies. 3°. Intellectus versari potest circa falsum , quatenus falsum ; ergo à pari , &c.

Distinguo antecedens. Dissentiendo , concedo. Assentiendo , nego. Distinguo pariter consequens. Voluntas versari potest circa malum , quâ malum aversando , seu odio habendo , concedo. Prosequendo , seu amando , nego.

Instabis. Intellectus versatur circa falsum , ut falsum intelligendo ; ergo à pari .

voluntas versari potest circa malum, ut malum volendo.

Nego consequentiam. Disparitas est: quia verum est, falsum esse falsum: at malum ut malum, sub nullâ specie boni exhibetur voluntati; unde strictè loquendo, non est objectum voluntatis, sed noluntatis.

Objicies 4°. Hostes malum quâ malum nobis appetunt, pariter Cacodæmones nobis appetunt malum, quâ malum; ergo, &c.

Distinguo consequens. Potest quis appetere malum quâ malum alteri, concedo. Sibi, nego. Scilicet dum quis malum quâ malum appetit alteri, illud amat, vel ut sibi jucundum, vel ut sibi utile; sed impossibile est, ut quis sibi malum ut malum appetat.

Instabis. Damnati appetunt non existere; ergo, &c.

Distinguo antecedens. *Prout non existere*, miseriarum finem importat, concedo. *Præcisè ut non existere*, nego. Itaque non existere, respectu damnatorum, importat miseriarum finem; & sub hoc respectu, habet rationem alicujus boni, non quidem positivi, sed, ut aiunt, negativi, quatenus est immunitas à malo: quod sufficit, ut non sit malum quâ malum.

Objicies 5°. Voluntas est libera circà malum ut malum; ergo, &c.

Distinguo antecedens. Libertate contradictionis, transeat. Libertate contrarietatis, nego. Esto igitur quod voluntas libera sit libertate contradictionis odii circà malum ut malum, id est, quod illud possit odisse, vel non odisse: at contendo voluntatem esse non posse liberam libertate contrarietatis circà malum ut malum, quasi nempè habeat optionem, illud amandi, vel odio habendi. Dixi autem; *transeat*: quia non ipsa voluntas, sed noluntas versatur circà malum ut malum.

Objicies denique. Nonnulli peccant expurâ malitiâ; ergo, &c.

Nego consequentiam. Hoc enim in casu nullatenus ducuntur amore folius malitiæ, sed alliciuntur specie quâdam jucunditatis & complacentiæ.

De fine.

Finis strictè loquendo, est id omne, ad quod aliud refertur: hoc sensu, sanitas, est finis artis Medicæ: quia ars Medica refertur ad sanitatem, aut restituendam, aut conservandam; unde finis & media sunt velut duo correlata.

Dari finem sic sumptum, constare debet

ex eo, quòd nunquam agamus liberè, nisi finem aliquem intendamus.

Finis generatim sumpti, nullæ sunt causæ, alioqui Deus haberet causas, quandoquidem est entium omnium finis ultimus.

Occasione qualitaturn finis, tria solent hîc inquiri. Primum, an bonum utile ut utile, habere possit rationem finis? Secundum, quænam entia propter finem agant, & quomodo? Tertium, an homo finem simpliciter ultimum semper intendat in omnibus suis actionibus?

Ut solvantur hæ quæstiones, sint,

Conclusio prima.

Utile ut utile, non habet rationem finis; quod enim non expetitur propter se, non habet rationem finis: est enim de ratione finis, ut vel expetatur propter se, vel saltem sit expetibilis: atqui utile præcisè ut utile, nullatenus expetitur propter se, sed propter illud, ad quod judicatur utile, ut per se patet; ergo utile ut utile, non habet rationem finis.

Objectiones.

Objicies. 1°. Pecunia, est bonum utile: atqui pecunia, est finis Avarorum; ergo, &c.

Distinguo minorem. Pecunia, est finis

Avarorum, prout ab ipsis consideratur, ratione suæ bonitatis, concedo. Prout ab ipsis consideratur ut utilis, ad comparanda vitæ necessaria, nego. Nimirum Avari non spectant divitias, ut utiles, quandoquidem iis non utuntur; sed divitias spectant, ut bona honorabilia.

Objicies. 2°. Quod appetitur propter suam bonitatem, appetitur propter se: atqui bonum utile, ut utile, appetitur propter suam bonitatem; ergo, &c.

Distinguo majorem. Quod expetitur propter suam bonitatem, ad nos relativam, concedo. Propter suam bonitatem, relativam ad aliam bonitatem intentam, nego. Scilicet bonum utile, verbi gratiâ, pharmacum, expetitur quidem propter suam bonitatem, relativam ad bonitatem intentam sanitatis; sed non appetitur propter suam bonitatem, ad nos relativam; ut patet ex eo, quod tale pharmacum nunquam appeteremus, nisi sanitas intenderetur, aut conservanda, aut restituenda.

At, inquires, hoc posito, non darentur fines intermedii.

Distinguo propositionem. Non darentur fines intermedii; hoc est, non essent fines, quatenus sunt media, concedo. Quatenus sunt id, ad quod referuntur

alia media, nego. Itaque fines intermedii duo dicunt, nempe quod sint fines, & quod sint media; sunt quidem fines, respectu eorum mediorum, quæ ad ipsos referuntur; sed sunt media, respectu finis ulterioris.

Ut solvatur secunda quæstio, nota, 1°. agentia duplicis generis vulgò distinguì, rationalia & irrationalia.

Nota, 2°. unum eorum duplici modo dici posse agens propter finem; formaliter, ut aiunt, & materialiter. Formaliter, si cognoscant finem ut finem, media ut media, & proportionem mediorum cum fine; materialiter autem, si hæc omnia non cognoscant. His notatis,

Docent Peripaterici, Deum, Angelos, & animas rationales, agere propter finem formaliter perfectè; belluas formaliter imperfectè, cæteraque entia materialiter tantum.

Non placet hæc sententia. Nam 1°. Deus non agit propter finem in omnibus suis actionibus, ut mox ostendetur. 2°. Animæ rationales & Angeli non agunt perfectè. 3°. Certum non est, belluis inesse substantias à materiâ diversas; imò sunt inutiles ejusmodi substantiæ; ut constat ex dictis in Physicâ particulari. 4°. Quia entia ratione destituta, propriè loquendo,

non agunt, sed aguntur; quamobrem

Conclusio secunda.

Deus non agit propter finem in actibus suis immanentibus. Nullum enim agens, finem intendere potest in iis actibus, qui non sunt liberi, ut constare deest eo, quod dum agens finem intendit, eligat media per ordinem ad finem intentum; at actus immanentes Dei, nullatenus sunt liberi, quia sunt *Dei* essentialia; ergo, &c.

Conclusio tertia.

Deus agit propter finem in actibus suis transeuntibus dictis, seu *extra*. Deus enim agit propter finem in iis actibus, qui habent adjunctam mediorum electionem; nulla quippe sunt media, quae sine fine; at actus Dei, transeuntes dicti, mediorum electionem habent adjunctam; nam, verbi gratia, dispensatio partium mundi, & generis humani redemptio, mediorum electionem habuerunt adjunctam; si quidem innumera fuerunt media, quibus Deus eadem praestare poterat; ergo; &c.

Conclusio quarta.

Substantiae spirituales, creatae possunt

agi propter finem formaliter. Qui enim cognoscere possunt, finem ut finem, media ut media, & proportionem mediorum cum fine, possunt agere propter finem formaliter: atqui spiritus creati sic se habent; sunt enim intelligendi capaces, & illa omnia objecta sunt intelligibilia; ergo, &c. Quia verò spiritus creati imperfectè tantum, seu inadæquatè cognoscunt; idcirco dici debent agere propter finem formaliter imperfectè.

Conclusio quinta.

Corpora propriè non agunt propter finem, sed aguntur in varios fines. Substantiæ enim merè passivæ, non agunt, sed aguntur: atqui corpora, sunt substantiæ merè passivæ, sicut probatum fuit in Physicâ generali; proindeque, &c.

Ut solvatur tertia quæstio, nota, 1°. hominem agere posse propter finem duobus modis, explicitè scilicet & implicitè: tunc agit explicitè propter finem, quando actu cogitat de fine; implicitè verò, quando agit quidem propter finem, sed de eo actu non cogitat: hoc autem posterius tribus modis fieri posse vulgò creditur, scilicet virtualiter, habitualiter & interpretativè. Virtualiter, dum agit virtute præcedentis intentionis: sic Cl

nus dicitur agere virtualiter propter gloriam Dei, quando maturis horis, actus omnes suos ad Dei gloriam refert; habitualiter, dum homo agit ex inveterata consuetudine agendi propter finem; interpretativè, quando quis inter agendum sic est affectus, ut si verum ultimum finem cognoveret, actus suos ad ipsum libenter referret.

Nota, 2°. finem simpliciter ultimum, duobus modis cognosci posse, universaliter & singulariter: tunc quis finem ultimum universaliter & indeterminatè cognoscit, quando certus quidem est, dari finem simpliciter ultimum; sed non attendit ad bonum singulariter sumptum, quod reipsa est finis ultimus. Tunc quis cognoscit finem ultimum singulariter & determinatè sumptum, quando attendit ad illud numero objectum, quod est reipsa finis simpliciter ultimus. His notatis,

Certum est, 1°. hominem non semper agere propter finem ultimum, singulariter & determinatè sumptum. Multi namque finem hunc non cognoscunt; aut si ipsum cognoscant, de eo actu non cogitant.

Certum est, 2°. hominem non semper agere propter finem ultimum verum: quia multi errant in determinando illo fine ultimo.

Difficultas igitur superest, omnes homines agant propter finem ultimum generatim, & indeterminatè sumptum.

Conclusio sexta.

Quilibet homo semper agit propter finem ultimum generatim & indeterminatè sumptum. Qui enim in omnibus actionibus suis felicitatem universim quærunt, semper agunt propter finem ultimum, generatim & indeterminatè sumptum; felicitas enim generatim sumpta, & finis ultimus generatim sumptus, sunt quid idem: atqui homines in omnibus suis actionibus, felicitatem universim quærunt: nemo enim est, inquit Sanctus Augustinus, qui non velit esse beatus; & nemo potest ab hâc propensione, quæ omnibus est naturalis, recedere; sicut per sensum intimum constat; proindeque, &c.

Dices. Si homo semper ageret propter finem ultimum generatim sumptum, nunquam peccaret, quandoquidem suos actus ad finem bonum referret: falsum consequens; ergo, &c.

Nego sequelam. Nam 1. peccat, quando finem ultimum generatim sumptum, determinat ad objectum singulare, quod

reipsâ non est finis ultimus. 2°. Peccat, quando suos actus ad finem ultimum generatim sumptum refert, vel contrâ rectæ rationis dictamen, vel contrâ leges positivas: uno verbo, quando suos actus illicito modo refert.

Circâ varia finis species, duo hîc inquiruntur à Philosophis. Primum, quid sit agere propter gloriam Dei? Secundum, utrùm homo inter agendum, multos simul fines sibi proponere possit?

Ut solvatur prior quæstio,

Nota, duplicem distingui Dei gloriam; internam & externam. Interna describitur à Sanctis Patribus, clarissima cum laude notitia, quam habent tres Personæ Divinæ, circâ suas perfectiones; externa verò describitur ab iisdem, clara cum laude notitia, quam habent spiritus creati de Deo, ejusque perfectionibus. Hoc notato,

Dico, spiritus creatos agere posse propter Dei gloriam: quia clara notitia Dei, perfectionumque Divinarum, est pars beatitudinis spirituum creatorum; sicut ostendetur postea.

Ut solvatur posterior quæstio,

Nota, certum esse apud Christianos, unicum dari finem simpliciter ultimum, nempe Deum: quia solus Deus non re-

B ij

fertur ad aliud ens ; quamobrem nemo potest multos simul fines ultimos veros sibi proponere. Certum pariter est , hominem multos fines ultimos apparentes , successivè sibi proponere posse : nam , verbi gratiâ , Pagani , modò divitias , modò voluptates , modò honores sibi proponebant , tanquam fines ultimos apparentes. Superest igitur difficultas , an homo multos fines ultimos apparentes , simul possit sibi proponere ?

Respondeo , neminem multos simul fines ultimos apparentes , sibi proponere posse. Ejusmodi namque fines essent ultimi simul , & non essent ultimi ; essent ex hypothesi , non essent autem. Nam finis ultimus , vel apparens , dicitur ille , ad quem omnia omninò judicantur esse referenda , ita ut ipse non referatur ulterius ; at , hoc posito , fines qui dicerentur ultimi , non sic se haberent , nec enim ad se invicem referrentur ; & consequenter ad quemque non omnia referrentur ; proindeque , &c.

Dices. Pagani multos sibi proponebant Deos , tanquam fines ultimos , saltem apparentes ; ergo , &c.

Nego antecedens. Illi namque Dii , quos admisit delusa Gentilitas , spectabantur solummodò tanquam fines partiales ; sicut

constare debet ex eo , quòd singula singulis distribuerentur dominia.

De beatitudine.

Beatitudo describitur à Boëtio , status bonorum omnium aggregatione perfectus. Statum hunc appetunt omnes homines : verùm omnes ferè cæci sunt, circà modum, quo possit obtineri ; imò non constat apud omnes , quodnam sit objectum illud , cujus possessio nos reddere potest beatos.

Duplex distinguenda est beatitudo , objectiva scilicet & formalis. Objectiva , est ens illud , quod nos reddere potest beatos ; formalis verò , est modus , quo reddimur , aut reddi possumus beati.

Quatuor hîc inquiremus. Primum , an sit , seu existat beatitudo universim ? Secundum , quodnam objectum nos beare possit , seu , ut alii loquuntur , in quo consistat objectiva hominis beatitudo ? Tertium , in quo consistat beatitudo formalis ? Quartum , qualis sit beatitudo ?

An sit beatitudo ?

Hæc quæstio tres alias implicite continet. Prima est , utrùm in hâc vitâ detur beatitudo ? Secunda , ex hypothesi , quòd in hâc vitâ nulla sit perfecta felicitas , quibusnam motivis imminui possit viri Chri-

stiani miseria? Tertia, an lumine naturali suaderi possit, dari beatitudinem perfectam in alterâ vitâ?

Quod attinet ad primam, dico felicitatem perfectam, in hâc vitâ non existere: tum quia ad perfectam felicitatem requiritur ejusdem statûs permanentia: at in præsentî vitâ reperiri non potest ejusdem statûs permanentia. Cùm enim entia creata nos circumstantia, vicissitudinibus innumeris sint obnoxia, non possunt esse causæ occasionales similium impressionum: tum quia corpus nostrum variis morborum generibus identidem afficitur; tum denique, quia unusquisque per sensum intimum est conscius, intellectum suum densissimis ignorantiae tenebris esse involutum, voluntatemque suam à cupiditatibus tam potenter sollicitari, ut iis plerumque serviat & obtemperet. Hinc 1°. vitâ præsens merito dicta fuit *miseriarum vallis*, & *Evæ filiorum exilium*. Hinc 2°. lugenda est fors veterum quorundam Paganorum, (sapientes vocabant), quorum tanta fuit superbia, ut suam vitæ genus ab omnibus miseriis immune jactitarent.

Quod attinet ad secundam: dico, miseriam veri Christiani, per totum vitæ suæ curriculum, non parùm imminui, si ad sequentia frequenter attendat. Pri-

num, quosdam alios homines insigni probitate præditos, gravioribus subiacere calamitatibus. Secundum, prædestinatos ad gloriam, probandos esse hâc in vitâ, velut aurum in fornace. Tertium, misérias, quas patimur, præteritorum peccatorum esse pœnam, ipsasque patienter ferendo, per merita Salvatoris nostri, fieri satis justitiæ Divinæ. Quartum, Apostolos, quos imitari tenemur, gaudentes ivisse, ex eo, quòd digni habitû fuerint, contumeliam pati pro Christo. Quintum, ad exemplum Christi capitis nostri, oportere nos sic pati, & ita intrare in gloriam. Sextum denique, quidquid nobis accidit, sine nostrâ culpâ, sic ab immutabili Dei providentiâ fuisse præordinatum, ut mala cedant in bonum iis, qui Deum diligunt.

Quod attinet ad tertiam: observandum est, nonnullos contendere beatitudinem perfectam, non tantum in hâc vitâ, sed & in alterâ prorsus impossibilem esse; imò vitam alteram & beatitudinem perfectam, tanquam præjudicatas opiniones, à superstitione & politicâ invecstas, rident.

Verum præterquam quòd probavimus in Metaphysicâ, dari vitam alteram, in quâ virtus præmio donetur, & vitium puniatur, insana hominum illorum opinio

sequentibus convelli potest rationibus.

Prima hæc est. Existit substantia perfectissima, summè bona, summè potens, ut demonstratum fuit in *Metaphysicâ*. Jam verò, hæc substantia potest agere physicè in animas rationales, quandoquidem eas jugiter conservat, & consequenter omnes animæ facultates explere potest: quo in casu, anima dicenda esset perfectè beata, si quidem objectum beans est immutabile; si igitur possibilis sit ejusmodi status, nonnisi temerè negatur ejus existentia; ergo, &c.

Secunda. Unanimis est & constans nationum omnium consensus, dari vitam alteram, in quâ virtus præmio donetur, & vitium puniatur; sicut legere est apud omnes Historicos: porro, consensus hic unanimis, oriri non potest à superstitione & politicâ. Quæcumque enim oriuntur à superstitione & politicâ, valdè diversa sunt apud diversos populos; ergo generalis hic consensus nascitur ex impulsu cunctis hominibus, ab ipso Authore naturæ impresso; ergo, &c.

Tertia. Nullo laudabili motivo nituntur Adversarii, dum negant existentiam beatitudinis in alterâ vitâ, sicut constare debet ex eo, quòd non in calamitatibus, sed in deliciis constituti, sic opinentur;

undè dum sic judicant, rectam non sequuntur rationem; proindeque, &c.

Quæres autem, quanam sit melior vivendi ratio, ut alterius vitæ beatitudinem consequamur?

Respondeo, meliorem illam vivendi rationem esse, si frequenter meditemur veritates Christianas, & eas exerceamus virtutes, quæ nostro vitæ statui competere possunt. Nimirum cum per Adami peccatum, duo generatim invec̃ta fuerint mala, scilicet cæcitas mentis, & concupiscentia rationi rebellis: cæcitati mentis medebimur, veritates christianas frequenter meditando; & concupiscentiæ rebelli resistemus, si virtutes statui nostro convenientes exerceamus.

De beatitudine objectivâ.

Tam stupenda fuit opinionum diversitas, circâ objectivam hominis beatitudinem, ut Sanctus Augustinus plusquam centum diversas hâc de re sententias enumeret. Generaliores tantum referemus & refellemus: tum ostendetur in quo reipsâ consistat.

Nonnulli voluerunt, divitias esse beatitudinem hominis objectivam. Sic autem refelli potest hæc opinio. Quidquid non est expetibile propter se, non est ob-

jectiva hominis beatitudo : atqui divitiæ non sunt experibiles propter se , sed tantum propter sustentandam vitam , sive propriam , sive alienam ; proindeque , &c. Præterea , divitiæ molestiam & sollicitudinem pariunt , cum timore conservantur , & amittuntur cum dolore ; imò divitiis irritatur potius , quàm satiatur appetitus hominis ; hinc juxta Scripturam Sacram , *Avarus non implebitur pecuniâ. Qui amat divitias , fructum non percipiet ex illis. Divites egerunt & esurierunt.* Et certè , quæ sollicitudinem pariunt , cum timore conservantur , & amitti possunt , non sunt vera hominis beatitudo objectiva : at , &c. proindeque , &c.

Quidam reponunt objectivam hominis beatitudinem in voluptatibus corporeis , & hujus opinionis duces agnoscunt Sardanapalos , Heliogabalos , & impium Mahumetem. Sic autem refellitur hæc opinio. Beatitudo hominis objectiva consistere debet in aliquo bono permanente , quod præcipuas hominis facultates satiare possit : at voluptates , quæ mediante corpore percipiuntur , nec sunt permanentes , cum vel igniculo febris evanescant , nec præcipuas hominis facultates , intellectum scilicet & voluntatem explere possunt ; ut per se patet ; proindeque , &c.

Sunt qui beatitudinem hominis objectivam, in honoribus reponunt. Sic autem refellitur hæc opinio. Quod nec est stabile, nec à solis viris probis possidetur, dici non potest objectiva hominis beatitudo: atqui honores sic se habent, ut experientia docet; ergo, &c. Honorum instabilitatem sic exprimit Propheta Regius. *Vidi impium exaltatum supra cedros Libani, transivi, & ecce non erat.*

Conclusio.

Solus Deus, est objectiva hominis beatitudo. Nam objectiva hominis beatitudo debet esse bonum quoddam permanens, quod sit finis simpliciter ultimus, quodque facultates hominis perfectè satiare possit: atqui solus Deus sic se habet. Primò quidem solus Deus, est bonum quoddam permanens & stabile; cum ipse solus, propriè loquendo, sit immutabilis. 2º. Solus Deus, est finis simpliciter ultimus hominis; cum enim ab ipso solo acceperimus omnia, ad ipsum referre tenemur quæcumque possidemus. 3º. Solus Deus perfectè satiare potest facultates hominis, intellectum scilicet & voluntatem. Qui enim solus habet summam veritatem, summamque bonitatem, perfectè satiare

potest facultates utriusque hujus objecti capaces : at solus Deus summam habet veritatem , summamque bonitatem , ut constat ex dictis in Metaphysicâ ; proindeque , &c.

Et certè , ille solus , est objectiva hominis beatitudo ; qui solus agere potest physicè in facultates humanas : atqui solus Deus sic se habet , quandoquidem ipse solus agere potest ad extrâ. Hinc meritò sic loquitur Sanctus Augustinus : *irrequietum est cor nostrum , donec in Deo conquiescat.* Hinc etiam meritò sic loquitur Sanctus Bernardus : *anima rationalis ad imaginem Dei creata , ceteris rebus occupari potest : at nunquam satiari.*

Objectiones.

Objicies. 1°. Objectum beatitudinis humanæ debet ab homine possideri posse : atqui Deus non potest ab homine possideri. Possessio namque dominium importat in rem possessam : at evidens est , hominem habere non posse dominium in Deum ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Debet ab homine possideri posse , possessione , ut aiunt , vitali , objectivâ & physicâ , concedo. Possessione civili & juridicâ , nego. Possessio vitalis & objectiva , dicitur ea , quâ

objectum attingitur à facultate ipsius capace. Possessio civilis & juridica, est jus & dominium in rem possessam, ita ut possimus eam vendere, donare, legare, &c. qualis est possessio, verbi gratiâ, vel agri, vel equi, &c. Reverâ, &c.

Instabis. Inter objectum & facultatem, debet esse proportio: atqui Deum inter & facultates humanas, nulla est proportio, cum Deus sit infinitus, & facultates humanæ sint finitæ; ergo, &c.

Distinguo majorem. Debet esse proportio habitudinis, concedo. Entitatis, nego. Proportio habitudinis, est relatio, seu ordo, tum potentiæ ad objectum, tum objecti ad potentiam, qualis est intellectum inter & objectum, ut verum. Proportio entitatis, est similitudo inter naturas entium, qualis est inter homines. Reverâ, &c. Ad id autem quod subjungitur, respondeo facultates humanas, esse quidem finitas intrinsecè, seu ratione perfectionum; sed ipsas esse infinitas extrinsecè, eo nempe sensu, quod versari possint circa objecta infinita, extrâ se posita.

Instabis 2°. Proportio habitudinis fundatur in proportionem entitatis: at ex concessis, non est proportio entitatis, Deum inter & facultates humanas; ergo nec est proportio habitudinis.

Distinguo majorem. Fundatur in proportionem entitatis aliquâ, nempe ratione graduum genericorum, concedo. Omnimodâ, seu ratione graduum specificorum, nego. Reverâ, &c.

Instabis. 3°. Ubi non est proportio entitatis omnimoda, ibi non est proportio habitudinis.

Nego propositionem. Si enim ad proportionem habitudinis requireretur omnimoda proportio entitatis, Deus nullatenus cognoscere posset entia creata: quod est absurdum. Nota tamen, nullam quidem esse proportionem habitudinis intellectum humanum inter & Deum comprehendendum: quia facultas intelligendi in homine, necessariò limitata est; sed esse proportionem habitudinis, intellectum humanum inter & Deum apprehendendum, seu ex parte cognoscendum.

Instabis denique. Objectum infinitum attingi non potest à facultate finitâ; ergo, &c.

Distinguo antecedens. Modo infinito, seu comprehensivo, concedo. Modo finito, seu apprehensivo, nego. Reverâ, Deus est incomprehensibilis, respectu intellectûs creati; & hoc sensu dicitur *habitare lucem inaccessibilem*; sed Deus est apprehensibilis, respectu intellectûs creati.

quia quodlibet ejus attributum est intelligibile ; & hoc sensu dicitur , *in Sole posuit tabernaculum suum.*

Objicies. 2.º. Objecta creata satiare possunt facultates finitas ; ergo possunt esse earum objectiva beatitudo.

Nego antecedens. Nullum enim ens creatum agere potest ad extrà ; nec proinde potest ullam hominis facultatem explere.

De beatitudine formali.

Beatitudo formalis , est actio , quâ beatitudo objectiva , seu Deus possidetur. Difficultas autem est inter Philosophos , circa hanc actionem. Thomistæ docent , spiritum creatum constitui beatum , per cognitionem Dei ; Scotistæ , per ipsius amorem ; cæteri denique , per gaudium de Deo cognito & amato. Ut solvatur hæc quæstio , sit ,

Conclusio.

Beatitudo formalis essentialiter posita est in cognitione , simul & amore Dei. Nam beatitudo formalis , juxta Philosophos , est actio , quâ Deus possidetur : atqui cognitio & amor , sunt actiones , quibus Deus possidetur : nimirum per cognitionem , intellectus creatus adhæret

summæ veritati; & per amorem voluntas
fruitur summâ bonitate.

Objectiones.

Objicies. 1°. Beatitudo formalis non
consistit in eâ actione, quæ non est pos-
sessiva summi boni: atqui cognitio non
est actio possessiva summi boni; ergo,
&c.

Distinguo majorem. Quæ non est actio
possessiva summi boni, nec ut amati, nec
ut cogniti, concedo. Amati tantum, nego.
Reverâ, cognitio, non est actio possessiva
summi boni, ut amati: quia cognitio non
est amor, sed est actio possessiva summi
boni, ut cogniti. Pariter, amor non est
actio possessiva summi veri, ut cogniti,
sed est actio possessiva summi veri, ut
amati.

At, inquires, beatitudo formalis con-
sistit in fruitione: atqui cognitio Dei non
est fruitio; ergo, &c.

Nego minorem. Quælibet enim facultas
dici debet objecto suo frui, quando circa
ipsum actu versatur; fruitio namque po-
tentia, est objecti præsentia eidem po-
tentia.

Dices iterum. Beatitudo formalis con-
sistit in eâ solâ actione, quæ pertinet ad

facultatem meriti & demeriti capacem : atqui solus amor sic se habet , quandoquidem , ex nobis , sola voluntas est libera.

Nego majorem. Tùm quia falsum supponit. Supponit enim facultatem aliquam mereri , aut demereri posse : at hoc falsum est. Facultas enim , est tantummodò id , quo mediante , persona meretur , vel demeretur. Tùm quia , quamvis intellectus non sit facultas per se libera ; quia tamen subjacet imperio voluntatis ; idcirco si aberret , persona culpanda est ; si autem non aberret , persona laude digna est.

Objicies. 2°. Beatitudo formalis non consistit in eâ actione , per quam summum bonum non redditur animæ præsens : atqui summum bonum non redditur animæ præsens , per amorem , sed tantum per cognitionem ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Non redditur animæ præsens , aut affectu , aut intentione , concedo. Intentionaliter tantum , nego. Illud dicitur affectivè præsens , cui persona per affectum , seu amorem adjungitur ; illud verò dicitur intentionaliter præsens , ad quod persona reipsâ attendit. Reverâ , &c.

Objicies. 3°. Beatitudo formalis debet esse quies & perfecta tranquillitas : atqui

cognitio & amor , dici non possunt quies & tranquillitas ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Debet esse quies & tranquillitas , eo sensu , quòd excludere debeat nisum & tendentiam versùs ulteriorem terminum , concedo. Eo sensu , quòd debeat esse inertia , seu absentia cujusvis actionis , nego. Alioqui materia perfectè quiescens , dicenda foret formaliter beata : quod est absurdum. Hinc meritò damnata fuit ab Ecclesiâ quorundam opinio , qui contendebant vitam hanc , esse transigendam in perfectâ quiete , seu in cessatione , ab actu quovis voluntatis ; undè dicti sunt , *Quiesiste*.

Objicies denique. Beatitudo formalis dici potius debet consistere in gaudio , de Deo cognito & amato , quàm in cognitione & amore Dei.

Nego propositionem. Tale namque gaudium respicit potius ipsam substantiam spirituales creatam , quàm ipsum beatitudinis objectum ; hoc est , dici potius debet complacentia in beatitudine formali , quàm ipsa beatitudo formalis ; unde supponit beatitudinem formalem ; jam constitutam. Ubi notabis , cognitionem Dei , qualis esse potest in homine , duplicem à Theologis distinguere , abstractivam & intuitivam. Cognitio abstractiva , di-

etur ea, quæ mediata est, id est, quæ vel per discursum comparatur, vel mediantibus rebus sensilibus excitatur; vocatur ab Apostolo, *visio per speculum & in enigmate*. Cognitio intuitiva, dicitur ea, quæ immediata est, seu quæ absque discursu & absque causâ occasionali, existit in animâ: dicitur aliter, *visio Dei, facie ad faciem*. Hæc intuitiva Dei cognitio, non potest accuratè definiri ab homine viatore: quia per experientiam tantum cognosci potest.

De proprietatibus beatitudinis.

Ex proprietatibus beatitudinis, aliæ sunt hujus vitæ beatitudinis propriæ; aliæ beatitudini supernaturali peculiares, aliæ denique, utrique huic beatitudini communes.

Proprietates utrique beatitudini communes & præcipuæ, sunt animi tranquillitas & conscientiæ quies; prout oriuntur ex complacentiâ, de Deo cognito & amato.

Peculiaris proprietas beatitudinis hujus vitæ, est fames quædam, aut sitis beatitudinis supernaturalis, ob quam impressionem, anima verè Christiana Deum ardentè exorat, his verbis: *Adveniat regnum tuum*, & ob quam, cum Apostolo,

cupit dissolvi & esse cum Christo. Enim verò, cum beatitudo hujus vitæ multas habeat infirmitates comites, & præsertim peccandi timorem; ideò quisquis Deum verè diligit affectu singulari, cum Prophetâ Regio sic exclamat: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, &c.*

Proprietates beatitudinis supernaturalis hæ præsertim numerari solent, æqualitas, æternitas, impeccabilitas, necessitas amandi Deum, exclusio cujusvis tristitiæ, & & corporis dotes, post resurrectionem.

Quæres igitur, 1°. an beatitudo supernaturalis æqualis sit, an inæqualis, respectu Beatorum?

Respondeo, 1°. beatitudinem objectivam æqualem esse, respectu Beatorum, eo sensu, quòd idem Deus sit eorum objectiva beatitudo. Quod si habeatur ratio Divinorum attributorum; quoniam verisimile est, plura à quibusdam Beatis, quàm ab aliis cognosci; ideò hoc sensu, quædam est inæqualitas beatitudinis, etiam ex parte objecti.

Respondeo, 2°. beatitudinem formalem, inæqualem esse, respectu Beatorum, hoc est, cognitionem & amorem Dei, in quibusdam Beatis, intentiores esse, quàm in aliis. Responsio desumitur ex variis Scripturæ Sacræ testimoniis. *Qui parçè*

seminat, parcè & metet. In domo Patris mei multe sunt mansiones. Sicut stella differt à stellâ in claritate, ita erit in resurrectione mortuorum. Idem etiam evincitur lumine naturali, hoc modo. Conveniens est, ut merces proportionata sit laboribus, & laborum adjumentis: porro, non omnes electi laborant æqualiter in hac vitâ, nec gratias accipiunt in eâdem mensurâ.

Dices contrâ hanc responsionem. In parabolâ Patris familias, quæ legitur apud Evangelistam Matthæum, cap. 20. Operarii singuli singulum accipiunt denarium, licet inæqualis fuerit eorum labor; ergo, &c.

Respondeo, 1°. denarium illum significare objectum beatitudinis, quod idem est pro omnibus Beatis, sicut interpretati sunt multi Patres.

Respondeo, 2°. parabolam illam nihil aliud imminere, quàm quod merita non sint æstimanda, ex diuturnitate vitæ; sed potius ex pio voluntatis affectu, & præsertim ex gratiâ supernaturali, à Deo concessâ.

Quamvis autem possessio beatifica, sit inæqualis in electis, non propterea alter alteri invidet: quia quilibet evidenter cognoscet, se à Deo fuisse præordinatum, ad eum beatitudinis gradum, quem obti-

net; unde forte suâ perfectè contentus erit.

Quæres, 2°. an beatitudo supernaturalis, futura sit æterna?

Respondeo, ipsam futuram esse æternam. Tùm quia à Deo fuit sic promissa. Tùm quia, si quando cessaret, id contingeret, vel ex parte voluntatis Divinæ, vel ex parte voluntatis creatæ, vel, ut quidam somniarunt, ex defatigatione potentiæ creatarum. Non ex parte voluntatis Divinæ: quia Decreta semel posita, & per revelationem nobis nota, mutari non possunt. Non ex parte voluntatis creatæ: quia mox ostendemus, Beatos necessitari ad amandum Deum. Non denique, ex potentiæ defatigatione, vel tædio: tùm quia substantia spiritualis defatigationis est incapax: tùm quia summè jucundum, non potest tædium parere. Ubi notabis, perpetuitatem beatitudinis electis innotescere debere. Nisi enim iis innotesceret, non essent verè Beati; semper enim metuerent, ne privarentur summo bono, quo fruentur.

Quæres, 3°. an Beati sint impeccabiles?

Respondeo, 1°. Beatos non esse impeccabiles, eo sensu, quòd amittant peccandi potentiam: potentiæ quippè sunt

essentiales, nec proinde possunt amitti.

Respondeo, 2°. Beatos esse impeccabiles, & eo sensu, quòd nunquam sint peccaturi, & eo sensu, quòd eorum peccandi potentia ligentur & impediuntur, ne prorumpant in actus peccaminosos. Nimirum quisquis peccat, falsum fert iudicium, aut circa finem, aut circa media: at Beati neutro modo falsum ferunt iudicium. Non circa finem, seu Deum: quia ipsum intuitivè cognoscunt. Non etiam circa media: quia eorum respectu, nulla sunt ampliùs media; adepto namque fine, cessant media.

Quæres, 4°. an Beati sint liberi circa amorem Dei?

Respondeo, Beatos circa amorem Dei, liberos esse, libertate à coactione: tunc enim actio dicitur libera, libertate à coactione, quando fit secundum propensionem voluntatis: at amor Dei in Beatis, est secundum ipsorum voluntatis propensionem; imò nullus actus amoris potest esse coactus, sicut ostendetur postea.

Respondeo, 2°. Beatos non esse liberos libertate, à necessitate, circa Deum amandum, hoc est, Beatos necessitari, ad amorem Dei. Actio namque voluntatis, quæ producitur absque electione, dicitur necessaria: atqui amor Dei in Beatis, est

actus, qui producitur absque electione: tum quia electio locum tantum habet, dum agitur de mediis in ordine ad finem ultimum: non autem dum agitur de fine ultimo possessio, sicut ostenderetur, ubi de libertate. Tum quia, quilibet actus electivus in spiritu creato, vel meritorius est, vel demeritorius: at amor Dei in Beatis, non est meritorius; alioqui beatiores & beatiores evaderent. Tum denique, quia tunc tantum intelligitur electio in spiritu creato, quando quædam adest indifferentia ad agendum, aut non agendum: at in Beatis nulla potest esse indifferentia circa Deum amandum, aut non amandum; cum in iis sit intuitiva summi boni visio.

Quæres, 5°. an beatitudo supernaturalis quamlibet veram excludat tristitiam?

Respondeo, 1°. beatitudinem supernaturalem, quamlibet excludere veram tristitiam. Tum quia sic legitur in Apocalypsi, *absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor.* Tum quia gaudium Beatorum plenum est, adeoque nullum relinquit veræ tristitiæ locum juxta illud, *inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & de torrente voluptatum potabis eos.* Tum denique, quia vera tristitia concipitur

cipitur infociabilis cum summâ felicitate.

Dices tamen. Christus Dominus, ut homo, beatus erat ante mortem; & tamen verè tristis fuit, juxtâ hæc ipsius verba: *tristis est anima mea, usque ad mortem*; ergo, &c.

Respondeo, 1°. non omnes Theologos concedere, Christum Dominum, ut hominem, fuisse beatum ante mortem; nitunturque hoc Scripturæ testimonio, *Christum sic oportuit pati, & ita intrare in gloriam*.

Respondeo, 2°. Christum Dominum, ut hominem, tristem quidem fuisse, non de statu sui miseriâ, sed de generis humani peccatis; hinc quamvis Beati dolerent de parentum & amicorum peccatis, dolor hic nullatenus officeret ipsorum beatitudini; quia nempe Beati perfectè subordinantur voluntati Divinæ. An autem reipsâ doleant de parentum & amicorum peccatis, & de bonis eorum operibus delectentur, definire non possumus.

Quæres denique, quænam futuræ sint præcipuæ dotes corporum humanorum, post generalem resurrectionem, saltem si sermo sit de Beatorum corporibus?

Respondeo, lumine naturali hoc definire non posse. Quatuor autem dotes præcipuæ vulgò tribuuntur corporibus Bea-

torum post resurrectionem, scilicet impassibilitas, claritas, agilitas & subtilitas. Hæc vulgaris opinio deducta creditur, ex Apostoli primâ ad Corinthios, in quâ sic legitur, *seminatur corpus in corruptione, surget in incorruptione*, (en, inquit, impassibilitas); *seminatur in ignobilitate, surget in gloriâ*, (en claritas); *seminatur in infirmitate, surget in virtute*, (en agilitas); *seminatur corpus animale, surget spirituale*, (en subtilitas): hæc interpretatio non sufficienti nititur autoritate. Ubi porro corpus dicitur ab Apostolo, *spirituale*, hoc non est sic intelligendum, quasi convertatur in spiritum; id enim est impossibile, sed eo sensu, quod in eo nulli futuri sint motus, animæ rationali rebelles.

De internis actuum humanorum principis.

Interna actuum humanorum principia; dicuntur ea, quæ sunt intrâ nos posita: ejusmodi principia duplicis generis vulgò distinguuntur, congenita & acquisita. Congenita, vocantur ea, quæ nobiscum nascuntur, quales sunt facultates; acquisita verò, quæ successu temporis comparantur, quales sunt habitus. Hæc distributio non

est accurata ; quidam enim habitus possunt esse congeniti , sicut dictum fuit , ubi de Philosophiâ habituali Adami. Missâ igitur hâc distributione , agemus 1°. de facultatibus , in ordine ad mores. 2°. De habitibus , pariter relativè ad mores. 3°. De passionibus , prout se tenent , tùm ex parte animæ , tùm ex parte corporis.

De facultatibus.

Tunc facultates considerantur in ordine ad mores , quando producant actus , vel bonos , vel malos moraliter ; revocantur à Philosophis , ut jam dictum fuit , ad quatuor generales , intellectum , voluntatem , imaginationem & appetitum sensitivum. Per intellectum , cognoscuntur bona & mala insensilia : per voluntatem , appetimus bona insensilia , & averfamur mala insensilia. Per imaginationem , cognoscuntur bona & mala sensilia. Denique , per appetitum sensitivum , expetuntur bona sensilia , & odio habentur mala sensilia.

De imaginatione & appetitu sensitivo dicetur , ubi de passionibus. Hîc igitur agemus solummodò de intellectu & voluntate , prout ad mores pertinent. Sit itaque ,

De intellectu.

Intellectus, est facultas cognoscendi ea omnia, quibus mediantibus, vita humana regitur, moresque diriguntur ad honestatem. Ad facultatem hanc pertinent, synderesis, prudentia & conscientia.

Synderesis accipitur, modò pro habitu, modò pro actu. Si sumatur pro habitu, est facilitas cognoscendi prima principia moralia, hoc, verbi gratiâ, *alteri ne feceris, quod tibi fieri non vis*. Si verò sumatur pro actu, est primorum illorum principiorum cognitio.

Prudentia sumitur pariter, vel pro habitu, vel pro actu. Si sumatur pro habitu, est facilitas eruendi conclusiones, ex primis principiis moralibus; si verò, pro actu, est illatio conclusionum, ex primis principiis moralibus.

Conscientia, est sensus quidam intimus, consequens notitiam agendorum, aut fugiendorum: modò dicitur quies interna, modò vermis internus, prout nempè, vel secundum, vel contrà sensum illum intimum agimus. Conscientia vulgò distribuitur in veram, falsam & dubiam. Verò dicitur, quando sensus ille intimus subsequitur veram agendorum, aut fugiendorum notitiam. Dicitur falsa, seu erro-

nea, quando sensus intimus sequitur quidem cognitionem agendorum, aut fugiendorum; sed ita ut hæc cognitio reipsa sit falsa, quamvis judicetur vera. Denique dicitur dubia, quando sensus ille intimus sequitur conclusionem solummodò probabilem agendorum, aut fugiendorum. Ubi notabis, in moralibus non licere, secundum opinionem minùs probabilem, & minùs tutam se gerere, relictâ probabiliori & tutiori: quia scilicet in dubiis, maximi præsertim momenti, tutior pars semper est eligenda.

His præsuppositis, sequentes hîc proponi solent quæstiones. Prima, an prærequirantur actus intellectûs, ut voluntas ad agendum se determinet? Secunda, quænam intellectûs actio sufficiat ad voluntatem movendam? Tertia, quid per intellectum exhiberi debeat, ut voluntas sese liberè determinet?

Quod attinet ad primam quæstionem, respondeo, cognitionem prærequiri, ut voluntas moveatur, sive ad speciem, sive ad exercitium actûs: quia nulla potest esse voluntatis actio, circa objecta penitùs ignota: hæc autem motio physica non est, sed moralis tantùm.

Quod attinet ad secundam quæstionem, notandum est, actionem intellectûs, hoc

in casu, duplicis generis esse distinguendam, apprehensionem nimirum, & judicium. His notatis,

Respondeo, 1°. solam apprehensionem sufficere, ad voluntatem movendam. Ut enim voluntas moveatur, satis est, quòd anima cognoscat objectum, vel amoris, vel odii: at per apprehensionem, anima cognoscit ejusmodi objectum; proindeque, &c.

Respondeo, 2°. judicium quodlibet sufficere, ad voluntatem movendam: quia ut voluntas agat, satis est, quòd anima cognoscat bonum, aut malum, honestum, aut turpe.

Quod attinet ad tertiam quæstionem: dico, 1°. objectum aliquod apprehendi, & judicari posse, sub uno respectu, bonum, & sub altero, malum. 2°. Objectum apprehendi & judicari posse, solummodò ut bonum, sed finitum. 3°. Objectum cognosci posse, ut bonum infinitum; ita ut per discursum tantum sic cognoscatur. 4°. Objectum bonum & infinitum, clarè & intuitivè cognosci posse, ut tale. 5°. Denique, objectum cognosci posse tanquam summum malum, respectu nostri. His notatis,

Respondeo, 1°. si objectum apprehendatur, aut judicetur, sub uno respectu bo-

num, & sub altero malum; voluntatem circa ipsum tunc esse liberam, tùm libertate contrarietatis, tùm libertate contradictionis: tùm quia potest ipsum amare, quatenus bonum, & odisse, quatenus malum; aliundè verò, cùm possit illud amare, potest ipsum non amare, & vicissim.

Respondeo, 2°. si objectum apprehendatur, aut judicetur solummodò, ut bonum finitum; voluntatem esse liberam, libertate contradictionis, circa ipsum amandum, aut non amandum: quia ipso neglecto, circa aliud potest occupari; ipsam autem non esse liberam, libertate contrarietatis: quia non potest odisse bonum, ut bonum.

Respondeo, 3°. si objectum apprehendatur, aut judicetur infinitè bonum, sed mediante tantùm discursu, sic cognitum; voluntatem tunc esse liberam, libertate contradictionis, circa ipsum amandum, aut non amandum: quia quoties objectum aliquod per se, seu immediatè non faciat amandi facultatem, ipsam non necessario rapit, ad amorem sui.

Respondeo, 4°. si objectum intuitivè cognoscatur, ut summum bonum; tunc voluntatem nullatenus esse liberam, libertate à necessitate, circa ipsum amandum: probatum enim fuit, Beatos necessitari ad

amorem Dei, ex eo quòd ipsum intuitivè cognoscant.

Respondeo denique, si objectum cognoscatur; tanquam summum malum, respectu nostri, ita ut per discursum tantum cognoscatur ut tale; voluntatem tunc non necessitari, ad ipsum odio habendum. Quod si objectum illud intuitivè cognoscatur, ut summum malum, qualis Deus judicatur à damnatis; tunc voluntas necessitatur, ad ipsum odio habendum.

De voluntate.

Voluntatis officium, circà mores in eo consistit, quòd non tantum seipsam, sed & cæteras agendi facultates; aut applicet ad agendum, aut ab agendo detorqueat; unde quæritur hîc, quomodo & quosnam actus voluntas, tùm sibi, tùm cæteris potentiis imperare possit? Ut solvatur hæc quæstio,

Nota, voluntatis imperium, duplex distingui posse, directum & indirectum. Directum, dicitur illud, quod immediatum est, seu quod respicit proprios voluntatis actus; indirectum autem, quod mediatum est, seu quod respicit actus aliarum facultatum. Præterea, voluntatis imperium indirectum distribui potest, in politicum & despoticum. Politicum, dicitur

illud , cui quandoque resistitur , & consequenter in cuius exercitio , opus est industriâ ; despoticum autem , è contrâ. Hoc notato ,

Dico , 1°. voluntatem actus quosdam sibi imperare posse. Facultas enim , quæ seipsam determinare potest ad agendum , actus quosdam sibi potest imperare : atqui voluntas ad actus quosdam seipsam determinare potest. Probabitur enim postea , ipsam esse liberam circa nonnullos actus.

Dico , 2°. voluntatem non posse quolibet actus sibi imperare. Voluntas enim non potest , eos actus sibi imperare , circa quos non est libera : atqui voluntas libera non est , circa nonnullos suos actus , verbi gratiâ , circa amorem suæ felicitatis universum ; ut constat ex dictis in Metaphysicâ , de præmotione physicâ generali.

Dico , 3°. voluntatem imperare posse intellectui , quantum ad actus quosdam : tum quia tenemur captivare intellectum in obsequium fidei : tum quia nullus actus dici potest meritorius , nisi pendeat à voluntatis imperio : at actus quidam intellectus , sunt meritorii , quales sunt actus fidei : tum denique , quia constat , experientiâ , unumquemque hominem pro beneplacito suo , intellectum suum certis speculationibus , vel applicare , vel ab his

avertere posse; adeoque tales actus pendunt à voluntatis imperio.

Dico, 4°. quosdam actus intellectûs independentes esse à voluntatis imperio. Nam 1°. actus, qui voluntatis imperium antecedere debent, non pendunt ab hoc imperio: at actus quidam intellectûs antecedere debent voluntatis imperium; nec enim voluntas ferri potest in objectum ignotum. 2°. Judicia evidentè vera, pendere non possunt à voluntatis imperio: quia ascensus propositionibus evidentibus necessarius est.

Quæres autem, 1°. quinam actus intellectûs pendeant, & quinam non pendeant à voluntatis imperio?

Respondeo, 1°. primas objectorum apprehensiones, nullatenus pendere à voluntatis imperio: quia debent antecedere quemlibet ipsius actum, circa ejusmodi objecta.

Respondeo, 2°. apprehensiones objectorum iteratas, pendere posse à voluntatis imperio: quia voluntas efficere potest, ut intellectus iterum attendat ad objecta, quæ fuerunt olim ab ipso cognita.

Respondeo, 3°. judicia inevidentia, pendere ab imperio voluntatis. Cum enim intellectus in his judiciis, neque ad assensum, neque ad dissensum necessitetur;

cumque non sit facultas sui ipsius determinativa, determinari debet à voluntate, quantum ad speciem, alioqui nunquam judicaret.

Quæres, 2º. quale sit imperium voluntatis in intellectum?

Respondeo, imperium illud esse politicum: experienciâ namque constat, intellectum voluntati quandoque resistere, & opus esse industriâ, ut à cogitationibus quibusdam avertatur.

Quæres, 3º. an voluntas imperare possit imaginationi, & appetitui sensitivo?

Respondeo affirmativè, saltem quantum ad nonnullos actus. Nemo quippè tenetur ad impossibile: portò, tenemur imaginationem à cogitationibus obscœnis avertere; tenemurque cohibere & moderari motus appetitûs sensitivi, juxtâ illud Scripturæ Sacræ: *Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius*; ergo signum est, quosdam imaginationis & appetitûs sensitivi actus, voluntatis imperio subiacere. Dixi autem, quantum ad nonnullos actus: nam, verbi gratiâ, primæ apprehensiones objectorum sensilium, & primi motus appetitûs sensitivi, nullatenus subiacere possunt voluntatis imperio, quandoquidem ipsum antecedunt; unde nec meritorii, nec demeritorii sunt censendi.

C vj

Quæres denique, quale sit voluntatis imperium, in imaginationem & appetitum sensitivum?

Respondeo, imperium illud esse solummodo politicum. Nam experientiâ constat, 1°. imaginationem circa objecta quædam sensilia, reluctantem voluntate, versari; unde opus est industriâ, ut aliud converteratur. 2°. Appetitum sensitivum voluntatis imperio nonnunquam etiam reluctari, juxta illud Apostoli: *Sentio legem in membris meis reluctantem legi mentis meæ.*

Ut voluntas imaginationem & appetitum sensitivum facilius regere possit, sedulo cavendum est, ne in facultatibus illis, pravi habitus altas agant radices. Positis enim ejusmodi habitibus, vix obtemperant voluntatis imperio.

Ex dictis constat, eos solos actus, qui vel ab ipsâ voluntate producuntur, vel ab aliis quidem facultatibus, sed quatenus voluntatis imperio subjacere possunt, esse vel meriti, vel demeriti capaces; unde hi soli dirigibiles sunt ad honestatem.

Multæ hîc agitari solent quæstiones, tum circa libertatem universim, tum circa libertatem hominis viatoris speciatim. Sit itaque,

De libertate universim.

Libertas universim duplex est, à coactione & à necessitate. Libertas à coactione, est immunitas ab externo impulsu physico, qui sit contrà voluntatis propensionem; libertas à necessitatē, est immunitas ab externo impulsu physico, qui sit quidem secundum voluntatis inclinationem, sed qui tollat ejus electionem. Prior libertatis species dicitur, *voluntarium*; posterior verò, *liberum*.

De voluntario.

Omne liberum, est voluntarium, sed non vice versâ: nam, verbi gratiâ, amor beatificus, est maximè voluntarius; nec tamen liber est libertate à necessitate. Hinc voluntarium, est velut genus, respectu necessarii & liberi.

Voluntarium describi solet, quod sit à principio intrinseco, cognoscente singula in quibus est actio, hoc est, cognoscente objectum, finem & circumstantias. 1°. Dicitur à principio intrinseco, ut distinguatur à violento, seu coacto, quod oritur à principio extrinseco. 2°. Additur, cognoscente, non quod voluntarium pertineat ad intellectum, sed quia prærequirat cognitionem eorum, quæ fiunt. Cla-

rius & accuratius describi potest. Quod producitur ab aliquâ personâ , secundum voluntatis suæ propensionem.

Voluntarium distribuitur solet, 1°. in positivum & negativum. Voluntarium positivum, dicitur illud, quod producitur cum cognitione, & juxta voluntatis propensionem; negativum autem, quod fit quidem absque cognitione & absque voluntatis propensione, circa tale objectum; sed quod fieret secundum voluntatis propensionem, si sufficiens adesset illius objecti cognitio: ut si quis interficiat hostem, putans esse feram.

2°. Distribuitur in directum & indirectum. Voluntarium directum, vocatur illud, quod fit cum actuali propensione voluntatis; indirectum verò, quod fit quidem absque actuali voluntatis propensione, sed conjungitur cum aliquo, quod est secundum actualem voluntatis inclinationem.

3°. In elicitedum & imperatum. Elicitedum, quod ab ipsâ voluntate producitur; imperatum verò, quod fit ab aliis animæ facultatibus, secundum voluntatis propensionem.

4°. In necessarium & liberum. Necessarium, quod fit secundum voluntatis inclinationem, sed absque electione; libe-

tum verò , quod fit cum electione.

5°. Denique , in objectivum & formale. Voluntarium objectivum , est ipsum objectum volitum ; & duplex est , directum & indirectum. Directum , quod est in se præcisè volitum , qualis est ebrietas , quam intendit & vult incontinens ; indirectum autem , quod non est in se , sed in causâ suâ volitum : sic dum ebrius rixatur , rixa dicitur objectum indirectè volitum ; sic etiam qui sibi complacet in occasionibus proximis peccati , censetur indirectè velle ea peccata , quæ has occasiones subsequi solent. Voluntarium formale , est ipsa voluntatis actio , quæ versatur , vel circâ finem , vel circâ media.

Voluntario opponitur involuntarium , quod triplex tantum hîc distinguitur , diminutum , negativum & positivum. Diminutum , seu , ut aiunt nonnulli , secundum quid , est actio , quæ fit partim cum aliquâ voluntaris repugnantia , & partim secundum ejus inclinationem ; qualis est projectio mercium in mare , metu naufragii. Negativum , dicitur illud , quod fit absque eo , quod velimus , aut reluctemur. Positivum , quod solum involuntarii nomen meretur , est quidquid fit nobis invitis.

Occasione distributionum supradicta-

dicti debent, non qui producuntur ex voluntatis imperio, sed qui producuntur à facultatibus, voluntatis imperio naturaliter subjectis.

Conclusio secunda.

Voluntas cogi non potest ad eos actus, qui vocantur elicitus. Voluntas enim cogi non potest ad eos actus, qui produci non possunt ipsâ invitâ: atqui nullus actus elicitus, invitâ voluntate produci potest. Cùm enim actus elicitus, ab ipsâ voluntate producat, est ipsius determinatio, seu propensio: at repugnât, propensionem voluntatis, esse contrâ voluntatis propensionem; proindeque, &c.

Objectiones.

Objicies. 1°. Amor, est actus elicitus: atqui voluntas cogi potest ad amorem. Deus enim voluntatem cogere potest ad inimicos amandos; ergo, &c.

Nego minorem, ejusque probationem. Potest quidem Deus efficere, ut voluntas amet inimicos contrâ propensionem suam habitualement, imò contrâ propensionem suam actualement præteritam; sed efficere non potest, ut voluntas amet inimicos contrâ suam inclinationem actualement præsentem: quia manifesta contradictio est,

quæ reddere possunt actiones nostras involuntarias; scilicet vis externa physica, ignorantia, concupiscentia & metus.

Quod attinet ad vim externam physicam; evidens est ex dictis, ipsam efficere posse, ut quidam actus nostri, imperati dicti, fiant involuntarii, seu coacti. Superest igitur agendum de tribus aliis impedimentis.

De ignorantia.

Ignorantia generatim, est absentia cognitionis in subiecto intelligente: multis modis distribui solet. 1°. Namque si spectetur ex parte subiecti; alia dicitur vincibilis, & alia invincibilis. 2°. Si spectetur ex parte objecti; alia dicitur juris, & alia facti. 3°. Si spectetur ratione ipsius actus, alia dicitur antecedens, & alia concomitans.

Ignorantia vincibilis, dicitur ea, quæ superari potest adhibitâ diligentia; & rursus duplex distinguitur, affectata, & supina, seu crassa. Affectata, dicitur ea, quâ quis ignorat aliquod; quod scire non vult, licet illud scire teneatur; ut si quis Ecclesiam Parrochiam adire nolit, ne audiat indictum jejunii diem.

Ignorantia supina, seu crassa, est ea,

quam amovere non curat , qui tamen eam amovere tenetur ; ut si quis addiscere negligat , quæ sui sunt officii. Utraque hæc ignorantia nullatenus excusat à peccato ; & consequenter non est impedimentum voluntarii.

Ignorantia invincibilis , dici debet ea , quæ , adhibita quâcumque diligentia morali , superari non potest ; adeoque culpâ vacat.

Ignorantia juris , est ea , per quam non cognoscimus , quid per legem veritum sit , aut imperatum.

Ignorantia facti dicitur , quando quis non cognoscit , an aliquid acciderit , necne.

Ignorantia antecedens vocatur ea , quæ voluntatis nostræ consensum antecedit , & quâ sublatâ non fieret actio ; ut si quis interficeret amicum latitantem , putans esse feram.

Ignorantia concomitans , dicitur ea , quæ actionem reipsâ concomitatur , & quâ sublatâ , nihilominus fieret actio ; ut si quis hostem latitantem interficiat , putans esse feram. In rei veritate , nullum est discrimen inter ignorantiam antecedentem & concomitantem , nisi penès ea , quæ consequuntur actionem. His præmissis , quaeritur hîc , qualis ignorantia

impediat, ne actio sit voluntaria? Ut solvatur, fit,

Conclusio.

Actio, quæ fit ex ignorantia antecedente & invincibili, censeri debet involuntaria. Actio enim, quæ fit absque cognitione & absque propensione voluntatis, censeri debet involuntaria, saltem negativè: atqui actio, quæ fit ex ignorantia antecedente & invincibili, sic se habet. Fit quidem absque cognitione, alioqui non esset antecedens; fit etiam absque voluntatis propensione, quia nulla est propensio versus ignotum.

Nota porrò, actionem non desinere esse voluntariam, si fiat cum cognitione causæ, ex quâ prævideri potuit effectus secuturus, quamvis effectus hic reipsa ignoretur: verbi gratia, omissio sacri censeri debet voluntaria, respectu illius, qui sciens & volens vacat ludo, quamvis ignoret, quo præcisè tempore fiat sacrum.

Objectiones.

Objicies 1°. Ut aliquid sit involuntarium, voluntas reluctari debet: voluntas attamen non reluctatur in iis, quæ fiunt ex ignorantia antecedente & invincibili; ergo, &c.

Distinguo majorem. Voluntas reluctari debet ; vel actu , vel habitu , transeat. Actu , nego. Nimirum actio , de quâ hîc agitur , potest esse contrâ voluntatis habitum : nam , verbi gratiâ , qui latitantem amicum interficit , non actu resistit huic occisioni , cum nullatenus cogitet de amico ; sed est contrâ voluntatis inclinationem habitualement : quia in prædictâ hypothese , sic affectus supponitur interfector , ut si sciret amicum adesse , noller ipsum interficere. Dixi autem , *transeat* : quia dum agitur de involuntario positivo ; seu de coactione , voluntas reluctari quidem debet , vel actu , vel habitu : at dum agitur de involuntario negativo , necesse non est , ut voluntas reluctetur , sive actu , sive habitu.

Instabis. Qui vult causam , vult & effectum : atqui in prædictâ hypothese , homo ille vult explosionem catapultæ , & explosio hæc , est causa occisionis amici ; ergo vult occisionem amici.

Distinguo majorem. Si effectus , aut prævideatur , aut prævideri possit , ex illâ causâ secuturus , concedo. Sin autem , nego. Porro , talis effectus , nec prævidetur , nec prævideri potest , ex illâ causâ secuturus ; alioqui non supponeretur ignorantia invincibilis.

Objicies 2°. Omne peccatum est voluntarium : atqui potest esse peccatum in iis , quæ fiunt ex ignorantia invincibili. Multi namque infideles , quales erant Americani ante trecentos annos , non credebant in Christum Dominum , ob ignorantiam antecedentem & invincibilem ; & tamen peccabant , non credendo in Christum Dominum ; ergo , &c.

Nego minorem. Infideles enim forsan peccabant , non servando nempe præcepta legis naturalis , quæ à nemine possunt invincibiliter ignorari , sicut ostendetur postea ; sed non peccabant , ex eo præcisè , quòd in Christum Dominum non crederent. Ubi notabis eas actiones , quæ producebantur ab ejusmodi Infidelibus , secundum legis naturalis præcepta , aliquali sensu vocari posse peccata , quatenus nempe carebant rectitudine debitâ , ad beatitudinis supernaturalis consecutionem : at ipsas , strictè & accuratè loquendo , non esse peccata , eo sensu , quòd puniendi sint propter illas actiones ; quia tenebantur illas actiones exercere.

Colliges , actiones , quæ fiunt ex ignorantia concomitante , dici debere involuntarias negativè ; id est , neque secundum , neque contra voluntatis inclinationem actualem ; unde ratione sui , nec

meriti, nec demeriti sunt capaces.

De impedimentis ex concupiscentiâ.

Concupiscentia hîc accipitur pro vehementi motu appetitûs sensitivi, circâ bonum, aut malum sensibile. Duplex distingui potest, antecedens & consequens. Antecedens dicitur, quæ voluntatis consensum antecedit, qualis est vehemens iræ motus, voluntatis electionem antecedens, vocatur à Theologis, *motus primo primus*. Concupiscentia consequens, dicitur ea, quæ voluntatis consensum subsequitur & imperatur à voluntate, qualis esset impetus iræ, quem ipsa voluntas præscriberet. Præterea, concupiscentia antecedens, vel est ita vehemens, ut rationis usum perturbet; vel est ita remissa, ut rationis usum relinquat. His positis,

Dico, 1°. concupiscentiam consequentem, esse potius augmentum, quàm impedimentum voluntarii. Quod enim fit cum cognitione sufficienti, & cum majori voluntatis propensione, dici debet magis voluntarium: atqui quod fit ex concupiscentiâ consequente, fit quidem cum sufficienti cognitione, quandoquidem nullus appetitus ignoti: deinde fit cum majori voluntatis propensione, ut constare debet ex eo quòd, sublato hoc appetitûs

titus sensitivi motu, voluntatis actus minus intenderetur; proindeque, &c.

Dices. Quod minuit cognitionem, minuit voluntarium: atqui concupiscentia sic se habet. Impedit enim, ne cognoscatur objecti turpitudine, si sollicitet ad ejus amorem; aut ne cognoscatur ejus bonitas, si ad ejus odium sollicitet; ergo, &c.

Distinguo majorem. Quod minuit cognitionem eorum, quæ nos in amorem objecti possunt impellere, si agatur de ejus amore; vel eorum, quæ possunt avertere ab objecto, si agatur de ejus odio, concedo. Quod minuit cognitionem eorum, quæ possunt avertere ab objecto, si agatur de ejus amore; aut eorum, quæ possunt in amorem impellere, si agatur de ejus odio, nego. Scilicet si agatur, verbi gratia, de objecti cujusdam amore, concupiscentia consequens minuit quidem cognitionem eorum, quæ possunt animam ab hoc objecto avertere, intellectum scilicet & imaginationem aliò detorquendo; sed non minuit cognitionem eorum, quæ possunt animam versùs objectum illud impellere; quandoquidem retinet intellectum in contemplatione bonitatis, vel apparentis illius objecti.

At, inquires, concupiscentia consequens

Tome VI.

D

minuit liberum ; ergo minuit & voluntarium.

Esto antecedens , distinguo consequens. Minuit & voluntarium , spectatum ut liberum , esto. Spectatum præcisè ut voluntarium , nego. Solutio ex dictis intelligitur. Dixi autem , *esto* : quia actio , quæ fit ex concupiscentiâ consequente , præsupponit voluntatis electionem , adedque dici debet libera.

Dico , 2°. actionem , quæ fit ex concupiscentiâ antecedente , sufficientem rationis usum relinquente , voluntariam esse : quia nempe fit cum sufficienti cognitione & voluntatis propensione.

At , inquires , quod fit cum aliquâ repugnantia , non est omnino voluntarium : atqui quod fit ex concupiscentiâ antecedente , nonnunquam fit cum aliquâ repugnantia. Nam , verbi gratiâ , dum Circulator venenum haurit ex concupiscentiâ lucri , illud haurit cum aliquâ repugnantia ; ergo , &c.

Distinguo minorem. Nonnunquam fit cum aliquâ repugnantia , ex alio motivo orta , concedo. Orta ex ipsâ concupiscentiâ , nego. Repugnantia igitur , quæ reperitur in illo Circulatore , non oritur à concupiscentiâ lucri , sed vel à pravo veneni sapore , vel à metu mortis.

Dico, 3°. concupiscentiã antecedentem, quæ tollit rationis usum, si quæ tamen tollat, impedire, ne actio sit voluntaria, nullum enim est voluntarium, absque rationis usu.

De impedimentis ex metu.

Metus, est fuga mali imminentis. Duplex distingui solet, gravis & levis. Metus gravis vulgò definitur, qui cadit in virum fortem & constantem: accuratiùs describi debet fuga mali imminentis & ardui, seu vitatu difficilis. Metus levis vulgò definitur, qui nunquam cadit in virum fortem: accuratiùs describi debet, fuga mali imminentis, & vitatu facilis.

Nota porrò, aliud esse agere ex metu, & aliud agere cum metu. Agere ex metu, est habere metum pro actionis suæ motivo; ut ubi quis merces suas projicit in mare, dum furit tempestas; agere cum metu, est metum quidem habere adjunctum, sed qui non sit actionis motivum; ut si quis furtum cum metu committat. Notandum est, metum nonnunquam ita vehementem esse, ut rationis usum tollat. His prænotatis,

Dico, 1°. actiones, quæ fiunt ex metu levi, censeri debere voluntarias: quia

D ij

fiunt cum sufficienti cognitione, & cum quâdam voluntatis propensione.

Dico, 2°. actiones, quæ fiunt cum metu, voluntarias esse; ut patet de furto, quod non tantum voluntarium est, sed & liberum.

Dico, 3°. actiones, quæ fiunt ex metu gravi, ut malum majus vitetur, esse voluntarias, dummodò sufficiens rationis usus permaneat: quia nempe fiunt cum sufficienti cognitione, & secundum efficacem voluntatis propensionem.

Dices. Contractus confecti ex metu gravi, saltem injustè allato, non obligant; ergo signum est, eos non esse voluntarios.

Nego consequentiam. Ideò namque tales contractus rescinduntur, non quòd sint involuntarii, sed quia non sunt omninò liberi; unde securitatis publicæ causâ, per leges sancitum fuit, ut ejusmodi contractus manerent irriti. Ubi notabis, meritò additas fuisse in objectione, has voces, *ex metu injustè illato*: quia validi sunt contractus facti, ex metu justè illato; quandoquidem liberi sunt in causâ, seu ob antecedentem actum liberum injustum, propter quem, autoritate publicâ metus postea inferitur.

Dico denique, actiones, quæ fiunt ex metu, rationis usum non relinquentes,

(A quando hoc contingat), involuntarias esse: quia tunc deest cognitio.

De libero.

Liberum sumitur aliquando pro ipsâ personâ, aliquando pro facultate, & aliquando pro ipso actu. Agemus de libero, his omnibus modis accepto.

Quid sit liberum.

Lutherus & Calvinus, quorum errores profligavit Ecclesia in Concilio generali Tridentino, docuerunt, liberum arbitrium, id est, facultatem hominis liberam, titulum esse sine re, extinctum per Adami peccatum; ita ut sit in nobis agendi necessitas insuperabilis: sententiam hanc refellemus, ubi de existentia liberi arbitrii. Nonnulli docent, liberum non esse distinguendum à voluntario; unde, juxtâ ipsos, ut actio dicatur libera, sufficit, si fiat cum cognitione, & secundum voluntatis propensionem. Alii postularunt, ad rationem facultatis liberæ, ut sit perfectè indifferentis ad opposita, seu ut voluntas non magis alliciatur ex unâ parte, quàm ex oppositâ: indifferentiam hanc vocant indifferentiam æquilibrii. Denique quidam contendunt, liberum arbitrium, esse fa-

cultatem eligendi media , per ordinem
ad finem intentum.

Conclusio prima.

Liberum non est idem, ac voluntarium. Ea namque non sunt unum & idem, quorum unum stare potest cum necessitate; alterum autem definitur, immunitas à necessitate: at voluntarium stare potest cum necessitate; ut pater de amore beatifico, qui voluntarius est simul & necessarius; liberum autem definitur ab omnibus saltem Orthodoxis, immunitas à necessitate; proindeque, &c. Et certè, amor, quo Deus seipsum diligit, necessarius est, ut potè ipsi essentialis, & tamen dici non potest liber, ex parte Dei; ergo, &c.

Dices. Afferit Sanctus Augustinus, ibi esse libertatem, ubi est voluntarium; ergo non distinguuntur.

Nego consequentiam. Nam voluntarium & liberum à Sancto Augustino sumuntur pro facultatibus; unde particula, *ibi*, designat quidem facultatum illarum inseparabilitatem; sed non designat earum identitatem: quemadmodum dici potest, ibi esse intellectum, ubi est voluntas, quamvis intellectus & voluntas positivè distinguantur.

Conclusio secunda.

Libertas, ut est facultas, non versatur circa finem ultimum generatim sumptum. Libertas enim non versatur circa id, ad quod necessitatur: atqui necessitatur ad amandum finem ultimum generatim sumptum. Probatum enim fuit in Metaphysicâ, hominem præmoveri physicè, generaliter in bonum universim; & prætereà nullus est, qui non velit generatim esse beatus, sicut per sensum intimum constat; proindeque, &c.

At, inquires, ex divo Thomâ, voluntas appetit liberè felicitatem universim; ergo voluntas est libera, circa finem ultimum universim.

Distinguo antecedens. Voluntas appetit liberè, liberrate à coactione, concedo. Libertate à necessitate, nego. Solutio patet ex definitionibus utriusque libertatis.

Nota porrò, libertatem quadruplicis generis universim distinguere posse, scilicet civilem, gloriæ, gratiæ & naturæ. Libertas civilis, est immunitas ab alterius hominis dominio, opponiturque servituti, de quâ dicetur alibi. Libertas gloriæ, est immunitas ab omnibus miseriis, qualis est in solis beatis. Libertas gratiæ, est immunitas & à peccato, & à servitute Dæ-

D iiij

monum, qualem nobis peperit Salvator noster. Libertas naturæ, est agentis dominium in suos actus; hæcque vel est contrarietatis, vel contradictionis, sicut jam dictum fuit. De postremâ hâc specie nunc agitur.

Conclusio tertia.

Libertas, est vis electiva mediorum, per ordinem ad finem. In eo namque consistit libertas, quod est commune substantiis omnibus liberis, libertate à necessitate: atqui vis electiva mediorum, per ordinem ad finem, sic se habet. Nimirum convenit libertati Divinæ, libertati Angelicæ, dum Angeli erant in viâ, & libertati Humanæ, quandiu homo est viator; imò proprietates omnes libertatis à necessitate, fluunt ab illâ virtute electivâ; proindeque, &c.

Hinc errant, qui docent, essentiam libertatis à necessitate, reponendam esse in indifferentiâ quâdam activâ, seu in æquilibrio, ita ut agens in utramque partem vacillet. Forsan enim hæc indifferentia convenit libertati Humanæ, sed convenire non potest libertati Divinæ; nec enim Deus potuit esse dubius & anceps, circa agenda, vel non agenda. Dixi autem, *forsan*: quia rarò contingit, ut

homines sint in illo perfecto æquilibrio.

An sit liberum arbitrium ?

Quatuor hîc inquiruntur. Primum, utrûm homo post Adami peccatum, liber sit, libertate à necessitate, præsertim circâ actus morales. Huic quæstioni dedit occasionem Calvinus, docens, hominem in præsentî statu, ad actus bonos necessitari per gratiam; & ad actus malos, per concupiscentiam. Secundum, an Deus sit liber, circâ entia creata? Tertium, an Christus Dominus fuerit liber, dum viveret in terris? Quartum denique, an belluæ sint liberæ?

Quod attinet ad postremam quæstionem; quoniam ostendimus, nullâ ratione efficaci probari posse, belluis inesse substantias à materiâ diversas; probari pariter non potest, iis inesse facultates activas. Tres igitur priores quæstiones supersunt discutiendæ.

Prima conclusio.

Homo lapsus, seu post Adæ peccatum, liber est, libertate à necessitate, circâ actus morales. Ille namque liber est, libertate à necessitate, qui deliberat de agendis; aut non agendis; agens quippe non deliberat circâ ea, quæ non sunt in suâ

D. v

potestate : verbi gratiâ , cæcus non deliberat , an aspicere debeat , necne : atqui homo lapsus deliberat de actibus moralibus ponendis , aut non ponendis ; sicut unusquisque per sensum intimum conscius esse potest ; proindeque , &c.

Et certè , ille liber est , libertate à necessitate , circâ actus morales , cui præscribuntur præcepta de actibus bonis producendis , & de actibus malis fugiendis , cui promittuntur præmia , si bonos actus eliciat ; & intentantur supplicia , si malos producat ; hæc enim essent frustranea & ridicula , si de necessariis ageretur : atqui homini lapsio præcepta benè vivendi præscribuntur , ipsique proponuntur præmia , si benè , & intentantur supplicia , si malè agat ; unde rursus sequitur , leges omnes Divinas & humanas ab iis funditus everti , qui tuentur opinionem nostræ oppositam ; proindeque , &c.

Denique ille liber est , libertate à necessitate , circâ actus morales , quem sic esse liberum testantur Scriptura Sacra , Sancti Patres , & Concilia Oecumenica : atqui , &c. Scriptura quidem Sacra his verbis : *erit illi gloria æterna , qui potuit transgredi , & non est transgressus , facere mala , & non fecit* : deinde Sancti Patres , verbi gratiâ , Sanctus Augustinus , qui sic

loquitur : peccato teneri non possumus , si libero ad faciendum , aut non faciendum careamus animi motu. Concilia pariter Oecumenica , verbi gratiâ ; Concilium Tridentinum his verbis , si quis dixerit , liberum hominis arbitrium , post Adæ peccatum , amissum & extinctum , aut rem esse de solo titulo ; imò titulum sine re , figmentum denique in Ecclesiâ , à Satanâ invehitum ; Anathema sit.

Objectiones.

Objicies. Ille non est liber circà suos actus , qui ad eos determinatur à causâ extrinsecâ : atqui homo lapsus determinatur ad actus bonos à Deo , & ad actus malos , tum à dæmonibus , tum à variis objectis sensilibus ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Qui determinatur physicè specialiter , concedo. Moraliter tantum , nego. Solutio intelligitur ex dictis in Metaphysicâ , ubi de præmotione.

Instabis. Qui non facit quod vult , physicè specialiter determinatur à causâ externâ : atqui homo lapsus non ; &c. ut constat per sensum intimum.

Distinguo majorem. Qui non facit quod vult efficaciter , concedo. Inefficaciter tantum , nego. Iraque volitio duplex distinguì debet in hominè lapso , altera efficax ;

quâ homo hîc & nunc se determinat ad hoc agendum, vel non agendum; alterâ verò inefficax, quâ postquam novit quid sit agendum, aut fugiendum, non sequitur tamen rationis dictamen: nimirum occasione sensationum, quædam sunt in nobis propensiones versùs objecta sensilia; & occasione intuitûs idearum recti & honesti, quædam sunt in nobis propensiones versùs objecta insensilia & spiritualia. Jam verò, quædam ex ejusmodi propensionibus inter se sæpissimè sunt oppositæ, & exindè nascitur quasi bellum intestinum; tuncque sæpè non facimus quod volumus, id est, rectæ rationis dictamen sæpè deserimus: unusquisque autem conficius est, in suâ potestate esse, dictamen illud aut sequi, aut deserere.

Objicies. 2°. Ille non est liber, qui non habet consilia sua in suâ potestate: atqui homo lapsus sic se habet. Sic enim legitur Proverbiorum capite primo, *hominis consilia sunt in manu Dei*. Sic etiam habet Jeremias, *non est hominis dirigere vias suas*; ergo, &c.

Distinguo majorem. Qui non habet consilia sua in potestate suâ, quantum ad mediorem electionem, concedo. Quantum ad eventum, seu finem, nego. Reverâ, consilia hominis sunt in potestate solius

Dei ; quantum ad eventum ; tunc quia ab ipso solo diriguntur in certos fines , qui captum humanum longè superant ; sicut intelligitur de consilio fratrum Josephi ; tunc quia Deus impedire potest , & plerumque impedit , (varias interponendo circumstantias) , ne homines ad optatos exitus sua perducant consilia ; sed contendendo , hominis consilia esse in ipsius potestate , quantum ad mediorum electionem ; ita ut hoc , vel illud medium proprio beneplacito possit assumere ; alioquin nec meriti , nec demeriti foret capax. Ad auctoritatem autem Jeremiæ , respondeo hoc verum esse ; si viæ illæ spectentur per ordinem , ad beatitudinem supernaturalem : hujus enim beatitudinis assecutio pendet à gratiâ supernaturali , quæ non est in hominis potestate ; unde textus ille non est intelligendus de mediorum electione.

Objicies. 3°. Ex Sancto Augustino , homo per peccatum , & se & liberum perdidit arbitrium ; ergo post Adæ peccatum , non remansit liberum arbitrium.

Distinguo antecedens. Liberum perdidit arbitrium , quantum ad complementum , concedo. Quantum ad essentiam , seu naturam , nego. Liberum arbitrium spectatur quantum ad essentiam , quando con-

sideratur prout est vis electiva mediorum in ordine ad finem : tunc autem spectatur quantum ad complementum , quando consideratur , prout adjunctas habet gratias , & plenum habet in partem inferiorem dominium. Reverâ , homo per peccatum amisit illa complementa , id est , gratias minùs intensas recipere cœpit , & aliquando nullas : deinde pars inferior contrâ superiorem facta fuit rebellis , sed non amisit essentiam libertatis. Libertas enim sumitur , vel pro facultate , vel pro actu. Si pro facultate , quoniam facultates sunt essentielles , amitti non possunt ; si verò sumatur pro actu , quoniam homo debet esse meriti & demeriti capax in hâc vitâ , non potest amittere dominium quodvis in suos actus.

Instabis. 1°. Qui gravem contraxit peccandi necessitatem , liberum amisit arbitrium , saltem quantum ad exercitium ; atqui homo per peccatum , gravem contraxit peccandi necessitatem , ut loquuntur Sancti Patres ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Qui gravem contraxit peccandi necessitatem physicam , concedo. Moralem tantum , nego. Reverâ post Adæ peccatum , homo gravem contraxit peccandi necessitatem moralem , hoc est , à peccato vix sese abstinere ; sed

hæc necessitas physica non est, quasi scilicet absolute non possit non peccare; alioqui non amplius esset culpandus.

Instabis. 2°. Qui non potest sese abstinere à peccato, gravem contraxit peccandi necessitatem physicam: atqui post Adæ peccatum, homo sese abstinere non potest à peccato; nam ex Scripturâ Sacrà, *Iustus in die septies peccat.*

Distinguo majorem. Qui sese abstinere non potest à peccato, hoc vel de illo determinatè sumpto, concedo. A peccato universim, nego. Reverâ, homo in præfenti statu, sese abstinere non potest à peccato universim: quia ignorantia tenebris obvolvitur, & concupiscentiaë motibus jugiter agitur; sed sese abstinere potest à peccato quovis, determinatè sumpto, reflectendo scilicet in finem & circumstantias: verbi gratiâ, quilibet homo conscius est, sese abstinere posse ab hoc numero furto patrando.

Conclusio secunda.

Deus non est liber, circa suos actus immanentes dictos. Non datur enim libertas, seu immunitas à necessitate, circa necessaria & essentialia: atqui actiones Dei immanentes, necessariae sunt & essen-

tales Deo. Repugnat enim, Deum esse posse sine ejusmodi actibus, verbi gratiâ, sine cognitione & amore sui; ergo, &c.

Conclusio tertia.

Deus est maximè liber, circa actiones suas transeuntes dictas, seu, ut aiunt, *ad extrâ*. Nam eodem modo judicandum est de cæteris actionibus Dei transcuntibus, ac de creatione & conservatione mundi: atqui Deus liberè creavit mundum, ipsumque liberrimè conservat. Primò quidem mundum liberrimè creavit. Nisi namque mundum liberrimè creasset, mundus esset necessarius: quod manifestam involvit contradictionem; ut constat ex dictis in Metaphysicâ. 2º. Deus mundum liberrimè conservat. Cum enim conservatio sit continuata creatio, ex eo, quòd Deus mundum liberrimè creaverit, sequitur, mundum ab ipso liberrimè conservari; proindeque, &c.

Objectiones.

Objicies. 1º. Qui fuit ab æterno determinatus, ad mundum creandum, non fuit liber, circa mundi creationem: atqui Deus ab æterno fuit determinatus, ad mundum creandum; nova quippè volun-

tatis determinatio denotat imperfecti-
nem; ergo, &c.

Distinguo majorem. Qui fuit ab æterno determinatus necessariò, concedo. Liberè, nego. Reverâ, Deus ab æterno fuit determinatus ad mundum creandum, sed hæc determinatio liberâ fuit, respectu Dei: quia sese sic determinavit ad mundum creandum, ut ab æterno potuerit sese determinare ad ipsum non creandum.

Instabis. Omnis causa libera debet esse indifferens, priusquam ad agendum sese determinet: atqui si Deus ab æterno fuit determinatus ad mundum creandum, non fuit prius indifferens; ergo non fuit liber.

Distinguo majorem. Omnis causa libera finitè intelligens, transeat. Infinitè intelligens, nego. Forsan igitur causa libera finitè tantum intelligens, prius est indifferens, quàm sese determinet: quia nunquam indiget discursu circa agenda, vel fugienda; sed causa libera infinitè intelligens, non debet esse prius indifferens, quàm sese determinet: quia necessariò novit omnia, nec proindè vacillare potest circa agenda, vel non agenda. Dixi autem, *transeat*: quia causa libera finitè tantum intelligens, sæpius satis cognoscit quid sit agendum, aut fugiendum.

Objicies 2°. cum Spinosâ. Modus operandi sequitur modum essendi ; ergo cum Deus necessariò existat , semper necessariò agit.

Distinguo antecedens. Eo sensu , quòd operatio vires , & qualitates suæ causæ , non possit excedere , concedo. Eo sensu , quòd operatio habere debeat qualitates omnes suæ causæ , nego. Enim verò , si operatio habere deberet qualitates omnes suæ causæ , ut voluit Spinosâ , operatio foret substantia , principium operandi , & esset infinita in omni genere : quæ sunt totidem absurda.

Objicies denique. Si Deus fuisset liber circâ mundi productionem , ex omnibus mundis possibilibus , optimum eligere & producere debuisset : atqui mundus hic non est omnium possibilium optimus ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Omnium possibilium optimum , relativè ad finem intentum , eligere debuisset , concedo. Optimum absolute , nego. Reverâ , per ordinem ad finem , quem Deus sibi proposuit ex omnibus mundi possibilibus , optimum elegit : quia sapientissimus opifex semper eligit optima media , relativè ad finem intentum ; sed ex omnibus mundis possibilibus , Deus eligere non potuit optimum

absolutè. Non potuit enim eligere quod est impossibile : at mundus omnium possibilium optimus absolutè , impossibilis est. Cùm enim mundus possit esse perfectior , & perfectior in infinitum, omnium perfectissimus absolutè repugnat : quemadmodum enim ex eo , quòd pars extensionis minor , & minor in infinitum dari possit ; exindè sequitur , partem extensionis omnium minimam repugnare ; sic ex eo , quòd mundus possit esse perfectior , & perfectior in infinitum ; exindè sequitur , repugnare mundum omnium absolutè perfectissimum.

Conclusio quarta.

Christus Dominus fuit liber. Ubi namque reperitur meritum , ibi reperiri debet libertas : nullum namque datur meritum circà necessaria : atqui in Christo Domino fuit meritum. Christus namque Dominus , ut fides docet , meritis est hominum omnium redemptionem & salutem ; proindèque , &c. Adde multa Scripturæ Sacræ testimonia , ex quibus constat, Christum Dominum fuisse liberum ; Isaiaë namque capite septimo, sic legitur , *butyrum & mel comedit , ut sciat reprobare malum , & eligere bonum.* Sic etiam legitur in novo Testamento : *Ego , inquit ipse Christus , pono*

animam meam , & nemo tollit eam à me ; sed ego pono eam à meipso. Oblatus est , quia voluit.

Nota porrò , duplicem esse voluntatem in Christo Domino , Divinam scilicet & humanam. Non agitur hîc de libertate voluntatis Divinæ , mox enim de eâ dictum fuit ; sed agitur duntaxat de voluntate humanâ Christi. Hoc notato ,

Dices. Qui determinatus fuit ad unum , non fuit liber : atqui Christus Dominus , ut homo , determinatus fuit ad unum , scilicet ad bonum ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Qui determinatus fuit ad unum actum , concedo. Ad unum actionis genus , nego. Porrò , Christus Dominus , ut homo , determinatus quidem fuit ad unum actionis genus , scilicet ad actiones bonas ; nec enim fuit liber ad peccandum , ut ostendetur postea ; sed determinatus non fuit saltem physicè specialiter , ad unam numero bonam actionem. Uno verbo Christus , ut homo , non fuit liber , libertatē contrarietatis ; sed fuit liber , libertate contradictionis.

Instabis. Qui determinatus fuit ad cognitionem & amorem Dei , determinatus fuit ad hanc numero actionem : atqui Christus Dominus sic fuit determinatus ; quandoquidem anima rationalis Christi jam erat beata ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Determinatus fuit ad hanc numero actionem absolutè sumptam, transeat. Quantum ad circumstantias spectatam, nego. Itaque amor Dei, verbi gratiâ, considerari potest in Christo Domino, vel absolutè, prout nempè terminabatur ad Deum, vel quantum ad circumstantias, verbi gratiâ, prout erat junctus cum intentione genus humanum redimendi. Reverâ, Christus Dominus non fuit liber, circâ amorem Dei absolutè sumptum; sed liber fuit circâ hujus amoris circumstantias, id est, amando Deum, potuit intendere, vel non intendere generis humani redemptionem. Dixi autem; *transeat*: tum quia certum non est, animam rationalem Christi fuisse beatam, ante mortem: tum quia, ex hypothefi, quod tunc fuerit beata, Christus, ut homo, fuit quidem determinatus ad hanc numero actionem, cum beatitudine necessario connexam, sed non fuit determinatus ad alias numero actiones, cum beatitudine non necessario connexas.

Conclusio quinta.

Christus Dominus, ut homo, non fuit liber ad peccandum. Si enim liber fuisset ad peccandum, persona Divina propter suam unionem hypostaticam cum naturâ

Humanâ, dici potuisset libera ad peccandum, quia actiones sunt suppositorum; seu tribuuntur personis: impium consequens; ergo, &c.

Dices. Libertas ad peccandum, est de essentiâ libertatis creatæ; ergo Christus, ut homo, liber fuit ad peccandum.

Distinguo antecedens. Libertas sumpta pro facultate, concedo. Sumpta pro actu, nego. Reverâ, facultas defectibilis fuit in Christo, ut homine: quia facultas finita eo ipso, quo finita est, essentialiter est defectibilis; sed facultas illa ligata fuit, sicut ligatur in Beatis, & quidem potiori jure; ob unionem hypostaticam cum Verbo. Quoniam autem secundum communem usum loquendi, ibi nullam esse potentiam dicitur, ubi ligatur & impeditur; ideo in sermonibus vulgaribus dicendum erit, Christum Dominum, ut hominem, potentiâ peccandi caruisse.

Conclusio sexta.

Christus Dominus liber fuit circâ mortem. Qui enim potuit, vel mori, vel non mori pro suo beneplacito, liber fuit circâ mortem: atqui Christus Dominus id potuit. Tum quia *oblatus est, quia voluit*. Tum quia mors est pœna peccati: at in Christo

Domino, ut homine, nullum fuit peccatum; proinde, &c.

At, inquit; Christus petiit dispensationem à morte, his verbis: *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste*; neque tamen eam obtinuit.

Respondeo, Christum Dominum inefficaciter tantum dispensationem illam postulasse; ut patet ex sequentibus verbis: *verumtamen fiat voluntas tua*. Eatenus igitur, jo. sanctos Patres, dispensationem illam petiit, quatenus exemplum petendi nobis præbere voluit.

Quæres autem, an Christus Dominus fuerit liber, circa mortis circumstantias?

R. ondeo, ipsum fuisse liberum circa mortis circumstantias. Qui enim liber fuit circa mortem ipsam, à fortiori liber fuit circa ipsius circumstantias: atqui, &c. ergo, &c. Hinc moti potuit, hoc vel illo tempore, in hoc, vel illo loco, ex hoc, aut illo motivo; nec refert, quod per Prophetas prænuntiatae fuerint illæ circumstantiæ. Eatenus enim sic fuerant prænuntiatae, quatenus præviderat Deus, futuram determinationem liberam voluntatis humanæ Christi.

Quæres, 2°. an Christus Dominus fuerit liber circa præcepta moralia & positiva?

Respondeo , 1°. Christum non fuisse liberum circà præceptorum illorum naturam , quia sunt immutabilia ; nec pendent ab acceptance.

Respondeo , 2°. Christum fuisse liberum circà præceptorum illorum circumstantias , præsertim circà motivam , quo impellebatur , dum adimplerebat , si quidem ipsa potuit adimplere , vel propter hominum salutem , vel propter alium finem.

Cur sit liberum arbitrium.

Actio libera , præsertim honesta , causa finalis proxime liberi arbitrii sumpti pro facultate ; facultas enim proxime refertur ad suos actus : Deus vero est causa finalis ultimam liberi arbitrii sumpti , tum pro facultate , tum pro actu.

Solus Deus , est causa efficiens liberi arbitrii sumpti pro facultate ; homines autem sunt causæ effectrices secundæ , tum actuum liberorum.

Ideæ , secundum quas produciuntur facultas , & producuntur actus , sunt causæ exemplares libertatis creatæ.

Quæstio hæc agitari solet , circà subiectum immediatum facultatis liberæ. Scilicet Durandus , ex unâ parte docuit , libertatem residere in intellectu ; cæteri vero contendunt

contendunt, ipsam residere in voluntate.

Hæc difficultas facile solvitur in nostris principiis. Cum enim libertas sit facultas, in aliâ facultate residere non potest. Quod si quærat, et quam facultatem generalem revocanda sit hæc specialis facultas, respondendum est, ipsam esse revocandam ad voluntatem; et actio enim, quæ est actus hujus specialis facultatis, nihil aliud est, quam volitio unius, præ alio.

Quale sit liberum arbitrium.

Præcipuæ proprietates liberi arbitrii numerari solent, scilicet meriti & demeriti capacitas, ac indifferentia.

Quod attinet ad meriti & demeriti capacitatem: notandum est, varias esse harum vocum acceptiones; imò circa diversis illas acceptiones, inter se non consentiunt Theologi. Opinio Hugonis Victoris, ætæ rationi mihi videtur consona; sic autem loquitur, mereri, inquit, genuinam habet significationem. 1°. Dum quis per opus bonum efficitur dignus aliquo, quo prius non erat dignus: juxta hanc significationem, Christus Dominus, nec secundum Divinitatem, nec secundum Humanitatem meruit; unde hoc sensu soli Christiani mereri possunt. 2°. Rite quis etiam mereri dicitur, vel quando

Tomus VI.

E

beneficium confert gratitudine dignum ; vel quando ea nobis præstat beneficia , propter quæ eum laudare tenemur : utroque posteriore modo , Christus Dominus per passionem suam meruit ; siquidem & erga ipsum tenemur esse grati , & ipsum in æternum laudare debemus.

Colliges , quosdam sibi mereri , quosdam aliis mereri , & tandem quosdam & sibi & aliis mereri. Hinc 1°. Deus meretur honorem : quia nobis præstat beneficia gratitudine & laude digna. Hinc 2°. Christus Dominus nobis meruit salutem æternam. Hinc 3°. Beati pro nobis orando , non sibi , sed nobis merentur : hinc denique , nos omnes in communionem Sanctorum meremur , & nobis & fratribus nostris , sive viventibus , sive mortuis , qui purgantur in igne.

Quod attinet ad indifferentiam : notandum est , ipsam esse modificationem , per quam substantia capax est alicujus formæ , vel producendæ , vel recipiendæ , hujus aut alterius speciei ; hinc alia dicitur contradictionis , ad formam nimirum , aut absentiam hujus formæ ; alia verò contrarietatis , ad formas specie oppositas. Utraque est , vel activa , vel passiva .

Indifferentia activa , duplex subdistinguitur , negativa & positiva. Negativa

definitur, cujuslibet determinationis absentia: vocatur aliter, modò incertus animi status, modò animi suspensio, modò indifferentia versatilis, modò indifferentia æquilibrîi, &c. Indifferentia positiva definitur, electio unius mediî præ alio. His positis, dico, 1°. indifferentiam negativam, non esse proprietatem liberi arbitrii, vel creati: tum quia voluntas humana Christi, quatenus libera, non fuit indifferens indifferentiâ versatili: tum quia supradictum æquilibrium in nobis nunquam ferè reperitur; vel enim gratia prævalet concupiscentiæ, vel concupiscentia prævalet gratiæ.

Dico, 2°. indifferentiam activam positivam, strictè & accuratè loquendo, non esse proprietatem liberi arbitrii: quia est ipsa libertatis essentia.

Quotuplex sit liberum arbitrium.

Præter varias libertatis distributiones, superiùs allatas, quæritur hîc, an liberum arbitrium creatum, distribui possit in positivum & privativum, hoc est, utrum libertas creata extendatur, non tantum ad ea, quæ committuntur, sed etiam ad ea, quæ omittuntur? vel; ut quidam loquuntur., an possibilis sit omissio pura libera,

id est, omissio illius actûs, quæ nullum habeat adjunctum voluntatis actum? Nonnulli contendunt, impossibilem esse hanc omissionem; alii verò docent, ipsam esse possibilem.

Ut solvatur hæc quæstio, notandum est, aliquid dici posse volitum duobus modis actualiter, &, ut aiunt, imputativè. Illud dicitur volitum actualiter, circa quod voluntas agit; illud autem dicitur volitum imputativè, quod imputari potest voluntati, perinde ac si consensum expressum dedisset, ex eo nempe, quod anima debuerit attendere. Hoc notato,

Dico, possibilem esse omissionem puram liberam. Omissio namque pura libera, dicitur ommissio actûs, per legem imperati, ita ut hæc ommissio nullum habeat adjunctum voluntatis actum: atqui talis ommissio possibilis est. Nam ad hoc sufficit, quod voluntas manere possit otiosa, circa objectum aliquod, dum tamen circa ipsum actum aliquem producere tenetur: atqui hoc est possibile. Nam, verbi gratiâ, fieri potest, ut homo, qui manè & vespere tenetur orare, nullatenus orer; imò de oratione nullatenus cogitet; proindeque, &c.

Dices. 1.º nihil est liberum, nisi sit volitum: atqui ommissio pura, dici non

potest volita; ergo reipsâ non est libera; & consequenter omissio pura libera, contradictionem involvit.

Distinguo majorem. Nisi sit volitum, aut actualiter, aut, ut aiunt, imputativè, concedo. Solummodò actualiter, nego. Solutio intelligitur ex notato.

Instabis. Liberum fieri debet à principio interno: at omissio non fit, cùm sit absentia; ergo, &c.

Duplici modo distingui potest major: priore modo sic. Liberum positivum, concedo. Liberum privativum, nego. Posteriore modo sic. Liberum actuale, concedo. Liberum imputativum, nego. Solutiones intelliguntur ex dictis.

Dices. 2°. Dari non potest omissio pura libera, quæ sit bona; ergo nec dari potest omissio pura libera, quæ sit mala.

Nego consequentiam. Disparitas est, quia ad bonitatem requiritur intentio finis boni, cum electione medii legitimi; adedque requiritur actus positivus: at verò ad malitiam sufficit absentia actuum, quos producere tenemur.

De habitibus.

Habitus universim definiri debet, facilitas ad aliquid. Distribui potest in congenitum & acquisitum; in naturalem &

supernaturalem. *Habitus congenitus*, dicitur ille, qui simul cum facultate fuit productus; qualis fuit in Adamo habitus philosophandi. *Habitus acquisitus*, est facilitas labore & exercitio successu temporis comparata; qualis est habitus discursivus in nobis. *Habitus naturalis*, dicitur ille, qui secundum leges ordinarias comparari potest; qualis est in nobis habitus discurrendi. *Habitus supernaturalis*, est ille, qui liberaliter sic à Deo conceditur; ut secundum leges ordinarias, nunquam posset à nobis comparari; quales sunt habitus fidei, spei & charitatis. De supernaturalibus disserunt Theologi. Hic agitur de solis habitibus naturalibus.

Variae sunt Philosophorum opiniones, circa naturam habituum naturalium. Alii quippè volunt, habitus naturales in solâ impedimentorum remotione consistere. Alii dicunt, habitus esse qualitates potentiis superadditas. Alii distinguunt inter habitus spirituales & habitus corporeos: deinde docent, habitus spirituales consistere ex parte intellectûs, in speciebus expressis, & ex parte voluntatis, in terminis quibusdam immanentibus; corporeos verò, in vestigiis quibusdam cerebro impressis, per quæ spiritus animales discunt.

Conclusio prima.

Habitus non consistit in solâ impedimentorum remotione. Quod enim est positivum, non consistit in merâ absentia: atqui habitus, est quid positivum; & impedimentorum remotio, est mera absentia. Primò quidem habitus, est quid positivum, tum quia per habitum, facultas in actus suos faciliùs prorumpit: tum quia non posset aliter intelligi, quomodò Deus habitus quosdam infunderet. 2º. Impedimentorum remotio, est mera absentia: impedimenta namque removeri, nihil aliud est, quàm ipsa fieri absentia; ergo, &c.

Dices. Positâ impedimentorum remotione, intelligitur agendi facilitas in facultate; ergo, &c.

Distinguo antecedens. Si multi similes actus fuerint à facultate producti, ut removerentur impedimenta, concedo. Ex eo præcisè, quòd remota fuerint impedimenta, nego. Nimirum quoniam, juxtà leges ordinarias, removeri non possunt impedimenta, quin multi similes actus exerceantur; & proindè quin horum actuum occasione, habitus producantur in facultate; ideò habitus, qui paulatim intenduntur, quâ proportionè removentur

impedimenta, judicantur oriri ab impedimentorum remotione, quamvis reipsâ nascantur à frequenti actuum similium repetitione, tanquam à causâ occasionali. Præterea, quantumvis impedimenta supponantur ab animâ rationali remota, nunquam tamen in ipsâ possunt intelligi habitus fidei, spei & charitatis, nisi Deus quid positivum producat in animâ.

Conclusio secunda.

Habitus intellectuales non consistunt in speciebus expressis dictis. Habitus enim intellectuales non consistunt in eo, quod est merum figmentum: atqui species expressæ dictæ, sunt merum figmentum. Dicuntur enim imagines, ab animâ rationali efformatæ, ad præsentiam specierum impressarum, seu imaginum ab objectis ad cerebrum usque transmissarum: atqui fictitiæ, sunt omnes ejusmodi imagines. Tùm quia, ut monuimus in Metaphysicâ, nunquam explicari potuit ab Adversariis, quomodò species impressæ dictæ, transmittantur ad cerebrum: tum quia, quamvis tales imagines ad cerebrum usque transmitterentur, forent semper objecta, extrâ animam posita, quæ proinde nunquam ab animâ cognosci possent, absque repræsentationibus in animâ

positis: tùm denique, quia solus Deus, est causa effectrix idearum & imaginum, quæ sunt in animâ nostrâ, sicut probatum fuit in Metaphysicâ; proindeque, &c.

Conclusio tertia.

Habitus voluntatis non consistunt in terminis immanentibus actionum hujus facultatis. Tùm quia nunquam explicari potuit ab Adversariis, quid sint illi termini immanentes. Tùm quia, si tales termini fuissent ab animâ primùm producti, deberent ab ipsâ conservari, seu jugiter produci: at ejusmodi termini non sic ab animâ jugiter producuntur; ut constat ex eo, quòd habitus voluntatis in esse suo permaneant, licet anima de iis nullatenus cogiter; proindeque, &c.

Conclusio quarta.

Habitus corporei non consistunt in vestigiis cerebro impressis, per continuum spirituum animalium transitum. Tùm quia probatum fuit, non dari spiritus animales, qui possent illa vestigia delineare. Tùm quia, licet existerent spiritus animales, non divagarentur extrâ sua vascula, nec proindè vestigia possent imprimere cerebro; proindèque, &c.

Conclusio quinta.

Habitus, prout se tenent^r ex parte animæ, sunt modificationes à solo Deo productæ & conservatæ; vel independenter ab ullis actibus præviis, si agatur de habitibus, aut congenitis, aut supernaturalibus; vel dependenter à præviis actibus similibus, frequenter repetitis, si agatur de habitibus naturalibus, & acquisitis. Illud enim statuendum est de naturâ habituum, prout se tenent ex parte animæ: quo posito, facile possunt explicari, quæcumque pertinent ad habitus sic sumptos: atqui, &c. Primò quidem nonnulli habitus possunt esse congeniti, si nempe Deus animam rationalem primùm producendo, modificationes illas simul cum ipsâ producat. 2°. Habitus naturales & acquisiti possunt, vel augeri, vel minui: quia scilicet, cùm pendeant ab actibus similibus, frequenter repetitis, tanquam à causâ occasionali, debent augeri, si frequenter iterentur actus similes; & imminui debent, si producantur actus prioribus oppositi: quemadmodum augentur, vel minuantur sensationes, prout motus causarum occasionalium, augentur, vel minuantur; proindeque, &c. Quod autem solus Deus sit illarum modificationum

causa efficiens , constabit ex dicendis de habituum causis.

Conclusio sexta.

Habitus , ut se tenent ex parte organorum corporeorum , consistunt in commotionibus & complicationibus illius membranæ , quæ dicta fuit , *pia mater*. Ad hoc enim sufficit , quod ejusmodi membrana diversimodè commoveri & complicari possit ; quodque postquam simili modo multoties commota fuit & complicata , faciliùs postea commoveatur & compli-
cetur illo modo : hoc enim posito , intelligi possunt quæcumque pertinent ad habitus organorum corporeorum ; sicut constat ex dictis in *Physicâ* particulari , ubi de phantasiâ & memoriâ ; proindeque , &c.

Existere habitus ex parte animæ , pater , tum ex eo , quòd alii aliis faciliùs discurrant ; alii aliis faciliùs actus virtutis exercent ; existere pariter habitus ex parte organorum corporeorum , constare debet ex eo , quòd alii aliis faciliùs scribant , pingant , organa musica pulsant ; proindeque , &c.

Cur sint habitus.

Circà causas habituum , duo tantùm hîc

E vj

inquiruntur. Primum, quodnam sit habituum subjectum? Secundum, quænam sit eorum causa effectrix?

Ut solvatur prior quæstio, memineris duplex esse subjectum, *quo*, seu proximum, & *quod*, seu remotum. Non agitur hic de subjecto remoto, sed difficultas est circa potentias animæ nostræ, quæ sint habituum capaces.

Dico autem, 1°. omnes animæ rationalis potentias activas, habituum esse capaces. Si enim omnes illæ potentia modò faciliùs, modò difficiliùs in actus suos prorumpant; signum est, ipsas esse habituum capaces: atqui res sic se habet, ut per inductionem patet. Nam, verbi gratiâ, intellectus paulatim acquirit discurrendi facilitatem; voluntas sensim assuecit virtutum, aut vitiorum actibus; in nonnullis hominibus promptior & expeditior est imaginandi facilitas, quàm in aliis hominibus: appetitus sensitivus sensim acquirit facilitatem obtemperandi partis superioris imperio; proindeque, &c.

Dices. Si voluntas acquireret facilitatem circa bonum, minueretur personæ meritum. Ubi namque minuitur difficultas, minuitur & meritum: atqui, posito habitu, minuitur difficultas, cum habitus sit facilitas; ergo, &c.

Nego sequelam , & ad probationem distinguo majorem. Ubi minuitur difficultas , ex parte objecti , esto. Ex parte facultatis , nego. Reverâ , ubi major est difficultas , ex parte objecti , forsan majus est meritum , quia actus specificantur ad objectis : at ubi major est difficultas , ex parte facultatis tantum , non ideò majus est meritum ; alioqui Justi , in quibus habitus virtutis valdè sunt intensi , minùs mererentur , quàm qui quosdam virtutis actus incipiunt exercere : quod est absurdum. Dixi autem , *esto* : quia meritum æstimatur potiùs ex dignitate & excellentiâ operantis , quàm ex difficultate , quæ occurrit inter operandum ; ut patet de meritis Christi Domini , ut hominis.

Dico , 2°. facultates passivas animæ rationalis habituum non esse capaces : dum enim agitur de modificationibus recipiendis , verbi gratiâ , de recipiendis ideis , nulla potest excogitari major , aut minor facilitas in substantiâ spiritali recipiente. Hinc si sint assuetudines quædam respectu gustûs , olfactûs , auditûs , &c. nullatenùs se tenent ex parte animæ , sed tantum ex parte organorum corporeorum.

Quod attinet ad causam effectricem habituum in substantiis spiritalibus : docent Peripatetici , actus similes frequenter re-

petitos, esse causas habituum effectrices. Verùm actus immeritò dicuntur causæ efficientes habituum : tum quia actus non habent agendi facultatem : tum quia quidam habitus existunt in animâ rationali, infusi dicti, qui quolibet actus antecedunt ; & consequenter ab iis non pendent, ut producantur & conserventur. Hinc actus possunt esse solummodò causæ occasionales, cur producantur habitus in facultatibus activis.

Quidam volunt, habitus ab ipsâ animâ rationali produci. Verùm quoniam habitus permanent in animâ, licet de iis nullatenus cogiter ; signum est, ipsos ab animâ rationali non conservari, nec proinde produci.

Dico igitur, solum Deum esse causam efficientem physicam habituum animæ rationalis. Solus enim Deus potest agere physicè in animas rationales ; proindeque, &c.

Quales sint habitus.

Proprietates præcipuæ habituum, sunt, quod possint augeri, vel minui, & nunquam totaliter deleri : possunt autem augeri duobus modis, extensivè & intensivè. Augentur extensivè, quando fit transitus ad objecta nova ; verbi gratiâ, ha-

bitus totalis Logicæ augetur extensivè , dum fit transitus, à judicio, ad discursum : augentur autem intensivè , quando circa eadem numero objecta , perfectiores evadunt : verbi gratiâ , habitus discurrendi , augetur intensivè , quando de iisdem objectis promptius & facilius discurremus.

Circâ habituum extensionem , nulla hîc est difficultas : at circâ eorundem intensiorem , non consentiunt inter se Philosophi. Nimirum nonnulli contendunt , habitus augeri intensivè , per additionem graduum gradibus ; imminui verò , per eorundem graduum subtractionem. Alii graduum additionem hanc , aut subtractionem , judicant impossibilem : ex his autem alii volunt , habitus intendi tantum posse , per actus prioribus intensiores ; quidam autem , per actus tum intensiores , tum per actus æquè intensos , tum per remissiores prioribus. Tandem nonnulli docent , habitus destrui posse , solâ actuum cessatione.

Dico , 1°. habitus augeri intensivè , per additionem graduum gradibus. Tunc enim habitus augentur intensivè , quando facilitates crescunt circâ eadem numero objecta , sub eodem respectu considerata : porro , facilitates sic crescere concipiuntur , quando novæ facilitates aliis simi-

libus jam existentibus adduntur ; ita ut ex novis & veteribus facilitatibus exurgat facilitas totalis major : quemadmodum si imperui mobilibus quibusdam jam applicato , superaddantur novi imperus ; hinc remissiores evadunt habitus , quando detrahuntur gradus , seu facilitates partiales , ex facilitate totali. Rem igitur sic concipe. Quando quidam actus producitur , ejus occasione , modificatio quædam producitur à Deo in facultate agente , & hæc modificatio dicitur facilitas , dum postea producantur aliæ facilitates , quæ prioribus adjunctæ , componunt facilitatem totalem intensiorem , & sic de subsequentibus actibus similibus.

Dico , 2°. habitus intendi , occasione actuum prioribus similium , sive sint prioribus intensiores , sive sint æquè intensi , sive sint prioribus remissiores. Habitus enim intenditur , quando novæ producantur facilitates , absque priorum destructione : atqui dum exercentur actus mox designati , novæ producantur facilitates absque priorum detrimento. Quoties enim producantur actus quidam , sive intensi , sive remissi , toties adsunt causæ occasionales , cur producantur facilitates prioribus similes ; aliundè verò , nulla potest afferri causa occasionalis destruc-

tionis veterum facilitatum similium; sicut gradus motus mobili jam translato applicati, secundum priorem determinationem, non destruunt priores gradus, quamvis remissiores sint ipsis; proindeque, &c.

At, inquires, experienciâ constat, haberi jam comparatum deleri, dum exercentur actus prioribus remissiores; ergo habitus non intenduntur per actus prioribus remissiores.

Distinguo antecedens. Si interim producantur actus oppositi, concedo. Si nulli producantur actus oppositi, nego. Verbi gratiâ, dum producantur actus remissi virtutis, & interim producantur actus oppositi, seu actus mali; tunc paulatim deleatur facilitas producendi actus bonos: at si nulli producantur actus oppositi, fieri non potest, ut deleatur habitus comparatus: quia nulla supponitur causa occasionalis, postulans destructionem illius modificationis.

Dico igitur, 3°. posito rerum ordine naturali, habitus non destrui, ob solam præcisè actuum cessationem. Modificationes enim alicui subjecto semel impressæ, de se in æternum perseverant, nisi adsit causa occasionalis ipsarum destructionis: verbi gratiâ, corpus semel motum, de se

semper movetur, & corpus quiescens de se semper quiescit: porro, habitus sunt modificationes facultatibus activis superadditæ, ut constat ex dictis; aliundè verò, positâ solâ actuum cessatione, non intelligitur causa occasionalis destructionis illarum modificationum, cum hæc cessatio mera sit absentia.

Dico denique, habitus paulatim destrui, per exercitium actuum oppositorum. Cum enim per horum actuum productionem excitentur in animâ facilitates, cum prioribus incompatibiles; necesse est, ut per exercitium ejusmodi actuum, paulatim destruantur priores facilitates.

Quotuplex sit habitus.

Habitus, ut jam dictum fuit, vel sunt congeniti, vel acquisiti; vel naturales, vel supernaturales; vel spirituales, vel corporei. Jam verò, ex spiritualibus, alii sunt intellectuales, de quibus dictum fuit in Logicâ; alii verò pertinent ad voluntatem, & duplicis sunt generis, virtutes & vitia, de quibus solis nunc est disserendum.

De virtute. Quid sit & an sit.

Virtutis nomen multis accipitur modis.

1°. Pro effectu , qui pendet à dispositione mechanicâ partium cujusslibet corporis : ut dum dicitur , *virtus magnetica ; virtus plantarum* , &c. 2°. Pro quâcumque perfectione : quo sensu , pulchritudo & sanitas vocantur virtutes corporis humani. 3°. Pro actione miraculosâ : sic Apostoli dicuntur in nomine Christi , multas fecisse virtutes. 4°. Pro quolibet habitu laudabili : hoc sensu , scientia dicitur , virtus intellectualis. 5°. Denique , pro habitu voluntatis , inclinante ad actus moraliter bonos : hæc sola acceptio hujus est loci ; unde dicitur , *virtus moralis*. Ubi notabis , non agi hîc de virtute morali , in ordine supernaturali ; sed tantum in ordine naturali spectatâ.

Virtus moralis , duplici modo definitur à Peripateticis. Primo modo sic. Habitus faciens hominem bonum simpliciter : secundo modo sic. Habitus consistens in mediocritate definitâ , quoad nos , judicio viri prudentis : posteriorem hanc definitionem sic explicant. Dicitur habitus : quia est qualitas difficilè mobilis à voluntate : dicitur consistens in mediocritate , id est , in statu , neque excedente , neque deficiente : dicitur definita quoad nos , judicio viri prudentis : quia mediocritas illa non est absoluta , sed relativa ad diversas

personas; hinc ejus approximatio, vel ad excessum, vel ad defectum, à viro prudente determinanda est.

Præterquam quòd ejusmodi definitiones sunt obscuræ, non satis explicant naturam virtutis, ut in se est; nec enim indicant, quis sit ille vir prudens, cujus judicio limites præscribantur mediocritati. Virtus igitur moralis clarius & brevius definiri debet, habitus honestatis electivus.

Occasione definitionum à Peripateticis propositarum, duo hîc inquiruntur à Philosophis. Primum, an habitus virtutis sit essentialiter bonus? Secundum, an omnis virtus sit in medio? Ut solvatur prior quæstio, sit,

Conclusio.

Habitus virtutis, est essentialiter bonus. Habitus enim essentialiter electivus honestatis, dici debet essentialiter bonus, ut per se patet: atqui, &c. Habitus enim per electiones honestatis acquisitus, est essentialiter electivus honestatis; habitus enim essentialiter inclinant ad actus similes iis, quorum occasione fuerunt producti: atqui habitus virtutis per electionem honestatis acquiruntur; comparantur enim per actus virtutis, qui eorundem sunt

electiones honestatis ; proindeque , &c.

Objectiones.

Objicies. 1°. Habitus , qui potest inclinare ad actus malos , non est essentialiter bonus : atqui habitus virtutis moralis inclinare potest ad actus moraliter malos. Supponatur enim Christianus aliquis , in quo sit habitus temperantiæ , qui postea deficiat ad Mahumetismum. In hac hypothese , habitus temperantiæ hominem illum inclinabit ad actus temperantiæ , propter Mahumetem : at hi actus sunt moraliter mali ; ergo habitus virtutis inclinare potest ad actus malos.

Nego minorem : & admissâ hypothese , nego habitum temperantiæ inclinare ad jejunandum , propter Mahumetem. Nimirum circa temperantiam , duplex distinguendus est habitus ; corporeus , scilicet qui dicitur *famulans* ; & spiritalis , qui dicitur *princeps*. Rursus habitus princeps , duplex est subdistinguendus ; scilicet habitus temperantiæ universim , seu acquisitus ex solo honestatis motivo , nullâ habitâ ratione finis externi ; & habitus temperantiæ , propter finem externum acquisitus : verbi gratiâ , vel propter Christum , vel propter Mahumetem. His positis , in supradicto Apostatâ reperitur habitus tem-

perantiæ famulans : in ipso pariter est habitus temperantiæ princeps , universim sumptus ; aliquandiu etiam in ipso perseverabit habitus jejunandi , propter Christum ; sed postremus hic habitus non est facilitas jejunandi propter Mahumetem ; unde multoties jejunare debet propter Mahumetem , ut acquirat facilitatem , propter ipsum jejunandi ; ita ut quâ proportionem crescat hæc facilitas , delenda sit facilitas jejunandi , propter Christum. Idem dicendum est de habitu justitiæ , respectu ejusdem Apostatæ ; nam in ipso remanebit facilitas reddendi unicuique , quod suum est , ex motivo honestatis universim : in ipso pariter tandiu remanebit habitus reddendi unicuique , quod suum est , propter Christum , donec paulatim acquirat facilitatem reddendi unicuique , quod suum est , propter Mahumetem.

Objicies. 2°. Quod abstrahit à motivo honestatis ; non est essentialiter bonum moraliter : atqui habitus virtutis abstrahit à motivo honestatis. Potest enim quis esse temperans , vel ex motivo honestatis , vel ex motivo avaritiæ , vel ex motivo vanæ gloriæ ; ergo , &c.

Nego minorem. Si quis enim habeat temperantiæ habitum ex alio motivo , quàm ex honestatis motivo , jam reipsâ

virtutem non habet, sed vitium: habitus quidem famulans temperantiæ, abstrahit à motivo quovis; sed non est virtus moralis.

Ut solvatur altera quæstio, notandum est, 1°. medium duplex distingui posse, rei nimirum & rationis. Medium rei dicitur illud, quod æqualiter distat ab extremis: tale est centrum circumferentiæ circuli. Medium rationis, aliter medium quoad nos, vocatur illud, quod neque excedit rectum rationis præscriptum, neque ab eo deficit; unde medium hoc diversum est pro diversitate personarum & circumstantiarum. Notandum, 2°. virtutem dici posse consistere in medio, vel efficienter, ut aiunt, vel formaliter. Efficienter, dum inclinatur ad actus rectæ rationi conformes; formaliter autem, si habitus sit medius, inter duos alios vitiosos, quorum alter sit per excessum, alter autem per defectum. His notatis, sint,

Conclusio prima.

Habitus quilibet virtutis moralis, est in medio efficienter. Ille namque habitus dicitur esse in medio efficienter, qui inclinatur ad actus, rectæ rationi conformes: atqui habitus quilibet virtutis moralis sic

se habet, cùm sit essentialiter bonus; ergo,
&c.

Conclusio secunda.

Medium, quod servat Justitia, est potius medium rei, quàm rationis. Medium enim quod idem est apud omnes, seu quod non pendet à personis & circumstantiis, censi debet medium rei: atqui medium, quod servat Justitia, sic se habet. Nam, verbi gratiâ, si quis debeat centum nummos, totidem reddere tenetur, sive sit pauper, sive sit dives; sive debeat diviri, sive pauperi; & hos nummos sic reddere tenetur, ut si vel denarius desit; non omninò Justitiæ satisfecerit; proindeque, &c.

At, inquires, si medium, quod servat Justitia, foret idem apud omnes, non tandiu durarent lites.

Nego propositionem. Ideò namque durant lites; quia plerumque vix cognoscitur jus postulantis; unde opus est accurato examine, ad dignoscendum jus unius, & debitum alterius: ubi verò jus postulantis innotuit, facile est postea unicuique jus suum tribuere.

Conclusio tertia.

Medium, quod cæteræ virtutes servare debent,

debent, est medium rationis. Medium enim inventu difficile, & pro personarum ac circumstantiarum, diversitate mutabile est, dici debet medium rationis: atqui medium, quod cæteræ virtutes servare debent, sic se habet. Nam, verbi gratiâ, ut inveniatur medium in temperantiâ servandum, considerari debent ciborum quantitas, personæ temperamentum; & his cognitis, respectu unius personæ, opus est novo examine, respectu alterius; proinde, &c.

At, inquires, si medium, quod servare debent cæteræ virtutes, esset medium rationis, virtus participaret de vitiis per excessum, & per defectum: absurdum consequens; ergo, &c.

Distinguo sequelam. Virtus participaret de vitiis materialiter sumptis, concedo. Formaliter sumptis, nego. Reverâ, positâ nostrâ sententiâ, cæteræ virtutes aliquatenus participarent de vitiis materialiter sumptis: verbi gratiâ, prout vir liberalis dat, accedit ad prodigalitatem materialiter sumptam; & prout retinet, accedit ad avaritiam materialiter sumptam; sed non idcirco cæteræ virtutes participarent de vitiis formaliter sumptis, quasi minimam adjunctam haberent malitiam moralem. Actus enim illarum virtutum nulla-

tenus sunt contra rectæ rationis præscriptum.

Quæres autem, an medium illud rationis sit, ut aiunt, per participationem; an per exclusionem extremorum?

Respondeo, medium illud esse per participationem extremorum, si extrema spectentur, ratione materiæ; ipsum autem esse per exclusionem extremorum, si extrema spectentur formaliter, seu ratione malitiæ moralis.

Conclusio quarta.

Justitia non est in medio formaliter: id est, nemo per excessum peccare potest contra Justitiam, sed tantum per defectum. Justitia namque, vel est commutativa, vel distributiva, vel vindicativa; atqui nulla harum specierum habet vitium, per excessum sibi oppositum. 1°. Non justitia commutativa; hæc enim species versatur circa mutuum commercium; atqui in hac specie, nemo per excessum peccare potest. Qui enim, verbi gratiâ, centum nummos debet, vel pauciores, vel plures reddit: si pauciores, per defectum peccat, ut per se patet; si verò plures reddat, vel de suo, vel de alieno: si de suo, peccat forsan contra liberalitatem; sed non pec-

cat contrà justitiam , seu non detrahit de jure creditoris : si de alieno , peccat quidem contrà justitiam , non respectu illius , cui plus dat , sed respectu illius , cui eripit ; & consequenter per defectum peccat . 2°. Non justitia distributiva : hæc enim species versatur circà distributiones , vel præmiorum , vel onerum publicorum : atqui contrà hanc justitiæ speciem , nemo peccare potest per excessum . Si enim agatur de præmiorum distributione , vel uni dat plusquam par est , vel minùs : si plus , ipsi non fit injuria , sed aliis , de quorum jure detrahitur ; si minùs , eripitur de ejus jure ; & consequenter peccatur per defectum : si agatur de onerum distributione , vel unus nimium oneratur , vel nimium sublevatur . Si primum , detrahitur de ejus jure ; si secundum , non ipsi fit injuria , sed iis , de quorum jure detrahitur ; ergo , &c. 3°. Non justitia vindicativa : hæc enim species versatur circà pœnas infligendas : atqui contrà hanc justitiæ speciem , nemo per excessum peccare potest . Vel enim leviores , vel graviores infliguntur pœnæ . Si leviores , non fit injuria reo , sed Reipublicæ , cujus jus postulat , ut graviores infligantur ; si graviores , detrahitur de jure rei ; adeoque per defectum peccatur ; proindeque , &c.

F ij

Objectiones.

Objicies. 1°. Scriptura Sacra vetat excessum justitiæ, his verbis : *noli esse nimium justus* ; ergo , &c.

Respondeo , textum mox laudatum , intelligendum esse , vel eo sensu , quòd Judex non ita debeat esse severus , ut justitiæ specie , misericordiam omnem amoveat ; vel eo sensu , quòd nullus propter justitiam suam , fieri debeat superbus.

Objicies. 2°. Qui in materiâ virtutis alicujus excedit , contrâ virtutem hanc peccat per excessum : atqui potest quis excedere in materiâ justitiæ , saltem vindicativæ. Pœnæ namque propter scelera infligendæ , haberi debent ut materiâ justitiæ vindicativæ : at Judex excedere potest in pœnis infligendis ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Qui excedit in materiâ proximâ & directâ virtutis , concedo. In materiâ remotâ tantùm & indirectâ , nego. Porro , pœnæ infligendæ , sunt tantùm materia remotâ & indirectâ justitiæ vindicativæ. Materia namque proxima & directâ hujus justitiæ speciei , est actio , quâ tùm reis , tùm Reipublicæ tribuitur , quod tùm ad reos , tùm ad Rempublicam pertinet.

Conclusio quinta.

Cæteræ virtutes morales & naturales, sunt in medio formaliter. Illæ namque virtutes dicuntur esse in medio formaliter, contrà quas peccari potest per excessum & per defectum: atqui contrà cæteras virtutes morales & merè naturales, peccari potest utroque illo modo. Cæteræ namque ejusmodi virtutes habent pr objecto mediocritatem, in passionibus servandam: atqui contrà mediocritatem hanc peccari potest, & excessu & defectu: sic, verbi gratiâ, fortitudo media est, temeritatem inter & ignaviam. Liberalitas media est, prodigalitatem inter & avaritiam, &c. proindeque, &c.

Objectiones.

Objicies. 1°. Si cæteræ virtutes essent inter duo vitia, naturâ dicenda esset non-verca; quandoquidem vitia virtutibus essent fortiora.

Nego sequelam. Tùm quia virtus duobus quidem vitiis, hinc & inde oppugnatur: at non ipsa sola, si quidem unum ex illis vitiis, opponitur alteri: verbi gratiâ, non sola liberalitas opponitur prodigalitati, sed etiam avaritia ipsi opponitur, non eo sensu, quòd liberalitas utatur avar-

ritiâ , ad debellandam prodigalitatem ; sed eo sensu , quòd animæ propensio ad avaritiâ , conjuncta cum liberalitate , possit inservire ad prodigalitatem fugandam : tùm quia unicus sufficit habitus , ad delendos multos habitus oppositos : nam , verbi gratiâ , solus habitus scientiæ , ad multos erroris habitus delendos sufficit.

Objicies. 2°. Tot sunt virtutes , quot sunt vitia ; ergo falsum est , cæteras virtutes reperiri inter duo vitia.

Esto antecedens , nego consequentiam. Quamvis enim tot essent virtutes , quot sunt vitia ; exindè non sequeretur , virtutes non esse inter duo vitia ; sed ad summum sequeretur , duas esse virtutes inter duo vitia. Dixi autem , *esto* : quia nihil impedit , quominùs unica virtus reipsâ duobus vitiis opponatur.

Objicies denique. Nemo peccare potest per excessum , contrà charitatem ; ergo cæteræ virtutes non sunt in medio formaliter.

Distinguo antecedens. Contrà charitatem supernaturalem , concedo. Naturalem , nego. Réverâ , si agatur de charitate supernaturali , quæ præsertim habeat Deum pro objecto ; evidens est , ipsam habere non posse vitium oppositum per excessum , quia nemo potest excedere in amore Dei :

atque charitas naturalis habere potest vitium oppositum per excessum, quia potest quis excedere in amore rerum creatarum.

Quæres autem, cur cæteræ virtutes sint potius inter duo vitia, quàm justitia?

Respondeo, id oriri ex eo, quod justitia respiciat jus alterius, quod per excessum violari nunquam potest; cæteræ verò virtutes respiciant mediocritatem, quæ per excessum & defectum violari potest.

Cur sit virtus.

Duo hîc inquiruntur à Philosophis. Primum, an virtus moralis à naturâ sit insita; an hæreditaria, an autem labore & exercitio comparata? Secundum, in quam facultatē resideat virtus moralis?

Quod attinet ad priorem quæstionem; dico, 1.º virtutem moralem non esse à naturâ insitam. Virtus enim est habitus: atqui, juxta leges ordinarias, habitus comparari tantum possunt frequenti similitum actuum repetitione; proindeque, &c. Non diffiteor tamen quibusdam hominibus, à naturâ insitam esse propensionem quamdam & aptitudinem, ad virtutes morales, id est, nonnullos homines sortitos fuisse temperamenta, virtutibus comparandis idonea. Verùm hæc aptitudo non est ipsa virtus. Dico, 2.º virtutem

F iiij

non esse hæreditariam : experienciâ namque constat , ex parentibus probis ; liberos sceleratissimos plerumque nasci ; & vice versâ.

At, inquires, liberi habent jus hæreditarium in bona parentum ; ergo cum virus sit bonum quoddam , debet esse hæreditaria.

Distinguo antecedens. In bona parentum externa , & fortunæ , concedo. In bona interna , seu animæ , quales sunt virtutes & scientiæ , nego.

Dico , 3°. virtutes , sicut cæteros habitus naturales , labore & exercitio paulatim comparari : experientia namque docet , homines initio difficultatem pati , circa virtutum moralium exercitium ; postea verò frequenti similium actuum repetitione , ipsos facilitatem quamdam in iis exercendis experiri.

Quod attinet ad posteriorem quæstionem : Thomistæ docent , fortitudinem & temperantiam , residere in appetitu sensitivo ; cæteri verò Philosophi contendunt , omnes virtutes morales propriè dictas , pertinere ad voluntatem.

Conclusio.

Virtutes omnes morales propriè dictæ , resident in solâ voluntate. Habitus enim

essentialiter electivi honestatis , residere possunt in solâ facultate electivâ , & honestatis capace : atqui omnis virtus moralis propriè dicta , est habitus essentialiter electivus honestatis ; ut patet ex ejus définitione , vel à Thomistis receptâ ; aliundè verò , sola voluntas utpotè sola , propriè loquendo , libera , capax est eligendi , facientibus iisdem Thomistis : & tandem sola voluntas , est honestatis moralis capax ; quandoquidem est objectum insensile , & appetitus sensitivus versari tantum potest citra sensilia ; proindeque , &c.

Et certè virtutes , quæ comparari possunt , appetitu sensitivo reluctante , non possunt in ipso residere : atqui fortitudo & temperantia comparari possunt , reluctante appetitu sensitivo ; ut constare debet ex eo , quòd nonnulli contrà partis inferioris propensionem , pericula fortiter subeant pro religione & patriâ ; & quidam alii voluptatibus omnibus sensilibus nuntium perpetuum remittant ; proindeque , &c.

Denique ; quoniam in principiis Thomistarum , voluntas & appetitus sensitivus positivè non distinguuntur , propugnare non debent fortitudinem & temperantiam in voluntate non residere , si resideant in appetitu sensitivo.

Objectiones.

Objicies. 1°. Virtus residet in eâ facultate, quam dirigunt: atqui fortitudo & temperantia dirigunt appetitum sensitivum, si quidem passiones ejus moderantur; ergo, &c.

Distinguo majorem. In eâ facultate, quam proximè & immediatè dirigunt, concedo. Mediatè tantùm, nego. Reverâ, fortitudo & temperantia dirigunt appetitum sensitivum; sed mediantè voluntate, quæ ita se gerere debet, ut appetitui sensitivo ritè possit imperare.

Instabis. Fortitudo & temperantia dirigunt immediatè potentiam illam, quæ sola patitur difficultatem, circâ virtutum illarum exercitium: atqui solus appetitus sensitivus difficultatem patitur, circâ actus fortitudinis & temperantiæ. Difficultas enim fortitudinis consistit potissimùm in periculis adeundis, & difficultas temperantiæ posita est in moderandis voluptatibus gustûs & tactûs; ergo, &c.

Nego minorem. Quoties enim appetitus sensitivus fit rebellis, toties voluntas difficultatem patitur in hâc facultate moderandâ: at appetitus sensitivus sæpè rebellis est contrâ voluntatem; ut per sensum intimum constat. Ad probationem autem,

respondeo ; difficultatem , quæ occurrit in virtutum illarum exercitio , oriri præsertim ex honestatis motivo , non autem ex materiâ , circâ quam virtutes illæ versantur.

Objicies. 2°. Si quæ ratio probaret , appetitum sensitivum non esse virtutis propriè dictæ capax , maximè quia non est electionis capax : atqui hæc ratio nulla est. Non minùs enim cognitio requiritur ad virtutem , quàm electio : porrò , licet voluntas non sit cognitionis capax , est tamen virtutis propriè dictæ capax ; ergo licet appetitus sensitivus non sit electionis capax , est tamen virtutis propriè dictæ capax.

Nego minorem , & ad probationem nego majorem. Disparitas est , quia cognitio , est solummodò conditio prærequisita ad virtutem : at electio est de essentiâ virtutis.

Qualis sit virtus.

Tres potissimùm numerantur virtutis moralis proprietates , nempe status , connexio & æqualitas , aut inæqualitas.

Quod attinet ad statum virtutis , notandum est , triplicem vulgò distingui , continentię , temperantię & heroïcum. Statum continentię dicunt cum , in quo

homo crebras & vehementes patitur commotiones, versùs malum, quibus tamen resistit, sed magnâ cum difficultate: hic status eorum est, qui comparatis habitibus vitiosis, incipiunt postea ad meliorem frugem se recipere. Statum temperantiæ dicunt eum, in quo homo quasdam adhuc experitur commotiones versùs malum, sed minùs frequentes, minùsque vehementes: hic status eorum est, in quibus virtutis habitus notabiliter est intensus. Statum denique heroïcum, vocant eum, in quo homo manet inconcussus in virtutis exercitio; ita ut nullos ampliùs patiatur rebelles partis inferioris motus: hic status est perfectorum.

Hæc statûs distributio non est accurata. Status enim heroïcus dictus, qualis describitur, fictitius est & impossibilis in hac vitâ. Pars inferior semper est rebellis contrâ superiorem, ut ipsemet Apostolus experiebatur.

Quod attinet ad virtutum moralium connexionem, quæritur hîc, an virtus aliqua moralis obtineri possit absque cæterarum consortio, an autem virtutes sint inter se necessariò connexæ? Ut solvatur hæc quæstio,

Notandum est, nonnullas virtutes ad quemlibet vitæ statum pertinere; unde

dicuntur, modò *communes*, modò *cardinales*; quasdam autem certo vitæ statui proprias esse. Hoc notato,

Certum est, 1°. virtutem aliquam obtineri posse sine iis virtutibus, quæ pertinent ad oppositum vitæ statum, præsertim si virtutes illæ spectent quantum ad exercitium.

Certum est, 2°. unam virtutem acquiri posse in gradu parùm intenso, sine cæteris virtutibus, ad eundem vitæ statum pertinentibus: nam, verbi gratiâ, potest quis esse justus in gradu parùm intenso, absque eo, quòd sit temperans.

Superest igitur difficultas, circâ connexionem virtutum, ad eundem vitæ statum pertinentium, si supponantur in gradu notabiliter intenso.

Conclusio.

Nulla virtus obtineri potest in gradu notabiliter intenso, sine consortio cæterarum, ad eundem vitæ statum pertinentium, & quarum officia simul reperiri possint. Ut enim quis habeat virtutem in gradu notabiliter intenso, sic esse debet affectus inter agendum, ut exortâ quâcumque tentatione, vix ab agendo deterreatur: atqui nemo potest esse sic affectus, quin acquisierit virtutes, quarum

officia reperiri possunt cum officio virtutis illius; quæ supponitur in gradu notabiliter intenso: nam, verbi gratiâ, nisi Judex sit liberalis, muneribus corrumpi poterit; nisi sit temperans, voluptatum illecebris flectetur; nisi sit fortis, minis intentatis terretur; nisi sit humilis, adulationibus faciliè titillabitur, & sic de aliis; proindeque, &c.

Objectiones.

Objicies. 1°. Una virtus intellectualis comparari potest absque cæterarum consortio; ergo à pari virtus aliqua moralis, absque cæterarum consortio, comparari potest.

1°. Nego antecedens. Si enim agatur de virtute intellectuali, seu scientiâ notabiliter intensâ, contendo, ipsam existere non posse, sine multarum aliarum consortio; ut patet de Physicâ.

2°. Nego consequentiam. Disparitas est, quia quarundam virtutum intellectualium objecta & officia plerumque non sunt inter se connexa: at virtutum moralium objecta & officia ferè semper concurrunt in virtutis alicujus exercitio.

Objicies. 2°. Haberi potest vitium aliquod in gradu notabiliter intenso, sine

cæteris vitiis; ergo idem dicendum est de virtutibus.

Nego consequentiam. Disparitas est, quia vitia plerumque sese destrüunt, cum sint extrema opposita: at virtutes ad eundem vitæ statum pertinentes, sese mutuo juvant, ac fövent.

Quod attinet ad æqualitatem, aut inæqualitatem virtutum moralium, observandum est, inæqualitatem distingui posse duplicem, essentialem & accidentalem. Essentialis consistit in eo, quòd una virtutis species perfectior sit & nobilior alterâ; accidentalis verò, in eo quòd, intrâ speciem eandem, una virtus sit intensior in uno homine, quàm in altero. Hoc notato,

Dico, 1°. dari inæqualitatem essentialem, inter virtutes morales. Virtus enim specificatur ab objecto & motivo: at ex objectis & motivis virtutum moralium, alia aliis sunt essentialiter perfectiora & nobiliora; nam, verbi gratiâ, objectum & motivum fortitudinis, nobiliora sunt objecto & motivo temperantiæ; nobilius enim est & perfectius, vitam amittere pro religione, quàm sese abstinere à voluptatibus sensilibus; proindeque, &c.

Dico, 2°. inæqualitatem accidentalem reperiri posse inter virtutes morales. Tùm

quia habitus omnes naturales intensiōis & remissionis, sunt capaces. Tūm quia constat experiētiā, ex viris fortibus alios, aliis fortiūse gerere.

Quotuplex sit virtus?

Virtutes morales generatim loquendo, duplicis sunt generis, cardinales & subordinatæ. Cardinales sic dictæ, quia sunt velut cardines, quibus tota vita moralis vertitur, describi possunt virtutes cuilibet vitæ statui communes. Subordinatæ, dicuntur illæ, quæ revocantur ad cardinales.

Virtutes cardinales numerantur quatuor, prudentia, justitia, fortitudo & temperantia. Hæc distributio sic suaderi solet. Omnis virtus moralis communis, vel dictat quid sit agendum, aut fugiendum, vel sequitur mediocritatem à recta ratione præscriptam. Si primum, est prudentia. Si secundum, vel mediocritas illi respicit aliam personam, & est justitia; vel respicit ipsum operantem, & tunc aut versatur circa moderandas passiones appetitūs sensitivi irascentis, & est fortitudo; vel circa moderandas passiones appetitūs sensitivi concupiscentis, & est temperantia.

Virtutes subordinatæ vocari solent vir-

tatum cardinalium partes ; & triplicis generis distinguuntur , subjectivæ , intermedie & potestativæ. Partes subjectivæ aliud sunt , præter varias species cuiuslibet cardinalis. Partes intermedie sunt virtutes quædam ad perfectum singularem virtutum cardinalium exequenda requisitæ. Denique , partes potestativæ , seu potentiales , sunt virtutes quæ proximè accedunt ad virtutem cardinalium naturam ; & consequenter eandem habent potestatem. Agendo de singulis virtutibus cardinalibus , omnes ejusmodi partes enumerabimus.

De prudentiâ.

Prudentiæ nomen multis accipitur modis. 1°. Pro motibus illis corporeis , qui concomitari solent veram prudentiam in hominibus : hoc sensu , serpentes & formicæ nonnunquam vocantur *prudentes*. 2°. Pro sagacitate quâdam innatâ : quo sensu ; ex infantibus alii , aliis prudentiores dicuntur. 3°. Pro facilitate judicandi de rebus , aut fugiendis in ordine morali ; quo sensu , prudentia dicta fuit species virtutis intellectualis. 4°. Denique , pro facilitate eligendi media , obtinendo finem honesto accommodata. Prudentia , ut est virtus moralis , hoc postremo sensu

accipitur, ita tamen ut prudentiam intellectuatam semper habeat adjunctam.

Partes subjectivæ prudentiæ, seu ipsius species numerantur tres, scilicet monastica, æconomica & politica, quarum definitiones traditæ sunt. His addunt nonnulli nomotericam, seu legislativam, tum civilem, tum militarem. Nomoterica civilis, est recta Legislatoris ratio, in ferendis legibus, ad bonum publicum conducentibus; militaris autem, est recta ratio Principis, aut Ducis, in eligendis mediis, ad rectum exercitûs regimen idoneis.

Partes integrantes prudentiæ, numerantur octo, memoria, intelligentia, docilitas, solertia, ratio, providentia, circumspectio & cautio. Memoria, ut hîc accipitur, est præteritorum observatio, in ordine ad rectè judicandum de agendis, aut fugiendis. Intelligentia, ut hîc accipitur, est diligens præsentium consideratio, ut benè agatur. Docilitas, est facilitas audiendi & perpendendi cæterorum hominum sententias, monita & consilia, ex intensione benè agendi. Solertia, est facilitas excogitandi media, obtinendo fini idonea. Ratio, ut hîc accipitur, est facilitas ritè discurrendi de agendis. Circumspectio, est matura circumstantiarum

omnium consideratio, ne quid ex hac, vel illâ parte deficiat. Cautio, est sollicitudo circâ vitanda incommoda, quibus opus susceptum prævidetur obnoxium. Providentia, est facilitas occurrendi omnibus incommodis, de quibus per cautionem solliciti fuimus.

Partes potestativæ prudentiæ numerantur tres, eubulia, synesis & gnome. Eubulia, seu consultatio, est recta mediorum conquisitio. Synesis, seu sagacitas, est facilitas rectè judicandi de mediis. Gnome, est facilitas rectè judicandi in casibus extraordinariis, seu ad quos non pertinent communes morum regulæ.

De justitiâ.

Justitia definitur ab Imperatore Justiniano, constans & perpetua voluntas, jus suum cuique tribuendi: quam definitionem accipiunt omnes Philosophi & Theologi. nomine constantis & perpetuæ voluntatis intelligi debet, non ipsa facultas, sed facultatis habitus; nomine verò juris, intelligi debet quidquid pertinet ad aliquam personam.

Ut natura justitiæ fusiùs evolvatur, quatuor hîc examinabimus. 1°. Ejus objectum. 2°. Ipsius subjectum. 3°. Varias ejus partes. 4°. Ipsius officia, seu actus.

De objecto justitiæ.

Proximum justitiæ objectum, strictè loquendo, est actio, & proprio debito & alterius juri conformanda. Debiti autem nomine, hîc intelligitur, non quod ex merâ honestate, sed quod strictè debetur.

Circâ hanc actionem, tria sunt distinguenda, jus alterius, seu dominium, persona, quæ habet jus, & bonum ad quod habet jus.

Juris nomen multis accipitur modis diversis. 1°. Pro legibus: quo sensu, legum cognitio dicitur *Jurisprudentia*, aut juris scientia. 2°. Pro justo, hoc est, pro actione, tum proprio debito, tum alieno dominio conformi. 3°. Pro potestate legitimâ, quâ quis rem aliquam habet sibi devinctam. 4°. Pro potestatis illius objecto.

Jus multis aliis modis à jurisperitis distribuitur: sufficiat ipsum hîc generatim distribuere in objectivum & formale. Jus objectivum, est ipsum objectum, in quod quis legitimam habet potestatem; formale verò, est legitima potestas in objectum aliquod.

Jus formale multis modis subdistribuitur.

1°. In naturale & positivum. Jus naturale, dicitur illud, quod populis omnibus com-

petit, quale est jus, quàm hauriendi è flumini communi; positivum autem, quod positivè, seu per scriptum conceditur: & iterùm subdividitur in Divinum & Humanum, ita ut Humanum sit, vel Ecclesiasticum; Civile, de quibus dicitur, ubi de legibus. 2º. In activum, passivum & prohibitivum. Activum, ad aliquid agendum: ut jus vendendi, commutandi, &c. Passivum, ad aliquid recipiendum: ut jus legatum à Testatore recipiendi. Prohibitivum, ad aliquid impediendum: verbi gratiâ, ne quis segetes conculcet, ne luminibus officiat, &c. 3º. In particulare; agrum & infimum. Particulare, aut potiùs singulare, est alicujus privati potestas, in fortunas suas. Altum, est Principis, aut Reipublicæ potestas, in civium bona. Infimum, est privatorum potestas, ad præmia dignitates, ceteraque bona publica, pro suis in Rempublicam officiis obtinenda. 4º. In jus in re, & jus ad rem. Jus in re, quod etiam dicitur directum, est potestas in ipsam rem possessam; qualis est potestas hominis, in agrum legitimè possessum. Jus ad rem, quod etiam dicitur indirectum, est potestas non in rem ipsam, sed in aliquid cum illâ re connexum: ut si quis fructus agri sui futuros mihi vendidisset.

Jus in re subdividitur in perfectum & imperfectum. Jus perfectum, est plena potestas disponendi de re aliquâ possessâ, tanquam suâ; imperfectum verò, dicitur illud, quod minus est jure perfecto, quale est jus creditoris in pignus.

His distributionibus præmissis, multa hîc inquiri solent, circa objectum domini humani.

Quæres igitur, 1°. an omnia corpora sublunaria subjici possint dominio humano?

Respondeo affirmativè. Tùm quia Geneseos capite decimo, homo dicitur creatus, qui præsit piscibus maris, & volatilibus cœli; tùm quia Patres & Doctores id docent, rationemque repetunt, ex hominis dignitate & excellentiâ. Ubi tamen notabis, responsionem non esse sic intelligendam, quasi omnia à singulis hominibus possideri possint; sed eo tantùm sensu, quòd nihil sit sublunare, quod non possit hominis dominio subjacere.

Quæres, 2°. an homo dominium habere possit in alterum hominem, ita ut possit eum vendere, donare, &c?

Respondeo affirmativè. Tùm quia Scriptura Sacra multa passim statuit, circa servos, variaque servitutum genera; tùm quia multi sunt legitimi servorum acqui-

rendorum tituli, sicut ostendetur postea. Tum denique, quia praxis servitutum apud populos omnes fuit recepta, & quidem juxta legem naturalem; quia nempe naturalius est varios in usus servare homines, qui jure belli poterant interfici. Nota porro, apud Christianos varia servitutum genera obsolevisse; omnes enim Christiani sunt fratres, utpotè ejusdem beatitudinis coheredes.

Dices. Dominus non poterat servos suos interficere; ergo non habebat plenum dominium in servos.

Nego consequentiam. Exindè namque solummodò sequitur, dominium illed auctoritate publicâ fuisse restrictum, tum ob dignitatem hominis universim, tum quia Reipublicæ interest, ne quis re suâ malè utatur.

Quæres, 3°. an homo sit dominus vitæ suæ, suorumque membrorum?

Respondeo negativè. Homo quippè solummodò custos est vitæ suæ, membrorumque suorum gubernator. Ratio est, cum quia absolutum dominium in vitam hominis, soli Deo convenit: tum quia fundamentum humani dominii, utpotè antecedens, cadere non potest in dominium humanum: at vita censeretur debet omnis humani dominii fundamentum,

ut per se patet ; proindeque , &c.

Diccs. Qui vel occiditur , vel mutilatur à privato , patitur injuriam ; ergo signum est , ipsum habere jus in vitam , & membra sua.

Distinguo consequens. Habere jus in vitam & membra conservanda , atque etiam jus prohibitivum , concedo. Jus absolutum , quod sit dominium perfectum , nego.

At , inquit , unusquisque potest membrum aliquod amputare , ne cæteris partibus noceat ; ergo habet absolutum in membra sua dominium.

Nego consequentiam. Ad hoc enim sufficit sola vitæ custodia , juxta quam pars negligi debet , ut consulatur torius ; quemadmodum licet Princeps , aut Respublica absolutum non habeat dominium in vitam subditorum , potest tamen malefactorum necem jubere , ut torius Reipublicæ saluti consulat.

Quæres denique , an homo famæ suæ sit dominus ?

Ut respondeam , notandum est , famam duplicis generis distingui intrinsecam , quæ fundatur in qualitatibus intrinsicis personæ ; & extrinsecam , quæ fundatur in cæterorum hominum judiciis. Hoc præ-

Resp. ,

Respondeo 1°. famam intrinsecam sub-
jacere homini & dominio : tùm quia pen-
det à libertate hominis , ut virtutes &
vitia comparet : tùm quia licitum est ho-
mini seipsum diffamare , ad reparandam
scilicet alterius famam ; à se injustè læsam.

Respondeo 2°. hominem non esse do-
minum famæ suæ extrinsecæ : quia cæte-
rorum hominum judicia non sunt in ejus
potestate.

De subjecto justitiæ.

Non agitur hîc de subjecto proximo
justitiæ : probavimus enim , virtutem mo-
ralem in solâ voluntate residere posse ; sed
agitur de ipsius subjecto remoto , seu de
persona : & duo hîc inquiruntur. Primum,
an infantes , amentes , peccatores , & in-
fideles , habere possint dominium propriè
dictum ? Secundum , intrâ quasnam per-
sonas reperiri possit justitiâ strictè dicta ?

Quod attinet ad priorem quæstionem :
dico , 1°. infantes & amentes habere do-
minium propriè dictum : quia nempe ha-
bent dominii principium , scilicet animam
rationalem ; nec refert , quòd non possint
vendere , donare , &c. Per accidens enim
id præstare non possunt , ex eo nempe ,
quòd carènt rationis usu. Dico , 2°. pec-
catores & infideles , esse dominii propriè

dicti capaces : quia nempe dominium non fundatur, sive in bonitate morali, sive in fide & charitate Christiana, sed in ipsâ hominis naturâ.

Colliges, licitum non esse, usurpare bona infantium, amentium, peccatorum & infidelium; adeòque eos omnes, qui talia bona usurpant, ad restitutionem teneri, nisi tamen sermo sit de bonis in bello justo acquisitis.

Quod attinet ad alteram quæstionem, notandum est, ad justiciam strictè sumptam, requiri debitum ex parte unius, & jus ex parte alterius; adeòque moralem requiri personarum distinctionem. Hoc notato,

Dico, 1°. non esse justiciam strictè sumptam, entia creata inter & Deum, quasi nempe entia creata habeant jus, & Deus sit debitor. Tùm quia Deus pro suo supremo dominio, potest entia quævis creata, vel conservare, vel non conservare, absque injuriâ entibus creatis illatâ. Tùm quia, quidquid possidet ens creatum, illud à Deo gratis recepit.

At, inquires, quando Deus aliquid promissit, promissum implere aetetur; ergo quædam obligatio, supremo Dei dominio nullatenus adversatur.

Distinguo antecedens. Ex fidelitate,

concedo. Ex justitiâ strictè sumptâ, nego. Obligatio quidem ex fidelitate, nullatenus Deo repugnat; sed obligatio ex justitiâ strictè sumptâ, nunquam potest ipsi convenire: quia fieri nunquam potest, ut Deus sit debitor erga entia creata.

Dico, 2°. reperiri justitiam strictè sumptam, Deum inter & entia creata; eo nempe sensu, quòd Deus habeat jus in omnia entia creata, & omnes substantiæ creatæ sint debitores Dei; ut per se manifestum est.

Dico, 3°. patrem inter & filium, Dominum inter & servum, non esse justitiam strictè sumptam, si personæ illæ spectentur ut tales. Ratio est, quia filius ut filius, non habet jus distinctum à jure patris; unde sub hoc respectu, pater & filius pro unicâ personâ habentur in jure civili. Præterea, servus ut servus, inter Domini bona numeratur.

Dico, 4°. patrem inter & filium, Dominum inter & servum, reperiri posse justitiam strictè dictam, si tales personæ spectentur absolute, seu ut homines. Ratio prioris partis est: quia filius, ut homo, potest habere jus distinctum à jure patris, nimirum potest habere jus, tum in bona castrensia, seu bello parata; tum in bona quasi castrensia, hoc est, aliundè prove-

nientia , quàm ex hæreditate paternâ ; unde, vel invito patre , de ejusmodi bonis disponere potest , & sub hoc respectu , dicitur persona , à patre materialiter distincta. Ratio posterioris partis est : quia servus , ut homo , potest habere jus in peculium , id est , in ea bona , quæ fuerunt ipsi à Domino in actionum quarundam præmium concessa ; unde sub hoc respectu , cum Domino ritè contendere potest.

De partibus justitiæ.

Partes integrantes justitiæ , duæ numerantur à Divo Thoma , declinare à malo , & facere bonum , id est , nullius jura lædere , & uniuscujusque juri satisfacere.

Partes subjectivæ justitiæ , seu ejus species , duæ pariter numerantur ; nimirum justitia generalis & justitia particularis. Generalis respicit Reipublicæ jura , quibus singuli privati satisfacere tenentur. Particularis respicit privatorum jura , subdistribuiturque in commutativam & distributivam ; ita ut ad distributivam referri possit vindicativa.

Partes potestativæ justitiæ , plures à nonnullis , pauciores ab aliis numerantur : hæ autem sunt præcipuæ. Prima , est charitas , per quam homo benè afficitur , tum erga

Deum, tùm erga proximum. Secunda, est religio, quâ cultus debitus exhibetur Deo. Tertia, pietas, quâ debito honore, debitâque observantiâ & benevolentia, prosequimur sanguine nobis conjunctos. Quarta, observantia, quâ dignitate præcellentes, cultu quodam veneramur. Quinta, obedientia, quâ inclinamur ad servanda præcepta, quibus legitimè subijcimus. Sexta, gratitudo, quâ in beneficiis præstandis, par pari referre studemus. Septima, veracitas, quâ homo tenetur loqui prout cogitat, seu tenetur mendacium vitare. Octava, liberalitas, quæ cohibet avaritiam, & moderatur sumptus & munera. Nona, affabilitas, quâ homo, quantum decet, facilem se præbet in communi consuetudine: huic affines sunt urbanitas, quæ joci modum imponit; & comitas, quæ servat mediocritatem in laudandis, aut vituperandis aliorum factis. Decima, clementia, quâ vel Princeps, vel Respublica, nonnulla remittit de pœnis debitæ; vel succurrit damno, sive emergenti, sive emergendo. Undecima, misericordia, per quam inclinamur ad alterius miseriæ subveniendum. Duodecima, amicitia, quæ triplici modo contrahi posse vulgò creditur, 1º, propter utilitatem, ut inter mercatores.

2°. Propter jucunditatem, ut inter juvenes. 3°. Propter honestatem, ut inter viros probos. Sola amicitia ex motivo honesto contracta, vocari potest virtus moralis; & hoc sensu, definiri solet mutua benevolentia, orta ex cognitione probitatis, non latens & confirmata. Dicitur mutua benevolentia: tum quia per amicitiam debemus amicis optare vera bona: tum quia, nisi se teneret ex utrâque parte, vocaretur amor. Dicitur orta ex cognitione probitatis: quia, ut diximus, illa sola amicitia virtutis nomen meretur, quæ nititur honestatis motivo. Dicitur non latens: quia tunc tantum amor vocatur amicitia, quando utrinque cognoscitur se amari. Dicitur tandem confirmata: quia ad amicitiam requiritur habitus notabiliter intensus.

De actibus justitiæ.

Non agitur hîc, sive de contractibus, sive de munerum, aut onerum publicorum distributione; sed de eo solo actu, quo Judex autoritate publicâ præditus, justum decernit. Circâ hunc actum, quatuor hîc inquiruntur. Primum, an requiratur æquitas in hoc actu, ut Judicis sententia privatos obliget? Secundum, an Judex absolvere debeat eum, quem pri-

vatâ suâ notitiâ cognoscit nocentem? Tertium, an Judex capite plectere possit reum, quem privatâ suâ notitiâ novit innocentem, qui tamen secundum allegata & probata criminis juridicè convincitur? Quartum, quânam servanda sit proportio, in judiciis ferendis?

Quod attinet ad primam quæstionem: dico, 1°. æquitatem requiri, in sententiâ à Judice latâ, ut obliget in foro interno, seu in conscientiâ: quia nemo tenetur adhærere iniquitati. Dico, 2°. sententiam Judicis, vel injustè latam, obligare in foro externo, seu per ordinem ad alios homines: quia nunquam aliter terminarentur lites. Quilibet enim facilè præsumeret, sententiam contrâ se latam, esse injustam. Verùm à tali sententiâ permittitur provocatio, ad tribunal superius. Dico, 3°. sententiam Judicis, cujus æquitas apparet dubia, obligare vel in foro interno: quia nemo sententiæ Judicis acquiesceret, & exindè gravissima nascerentur in societate civili incommoda.

Quod attinet ad secundam quæstionem, respondeo, Judicem posse & debere absolvere reum, qui criminis non sufficienter, seu non juridicè convincitur, quantumvis per privatam suam notitiam certus sit, ipsum esse nocentem. Judex enim de-

bet eum absolvere , cujus condemnandi potestatem non habet : atqui Judex hoc in casu , non habet potestatem reum condemnandi. Judex enim non aliam habet potestatem , quàm publicam , seu vel à Principe , vel à Republicâ concessam. Cùm igitur reus , ex hypothesi , juridicè , seu publicè non vincatur criminis , Judici non competit potestas ipsum condemnandi ; nec enim Judex agit , ut persona privata , sed ut persona publica ; proindeque , &c.

Dices. Non licet mentiri : atqui si Judex , in supradicto casu , reum absolveret , mentiretur ; eum quippe pronuntiaret innocentem , quem certò sciret , esse nocentem ; adeòque contrà mentem iret.

Nego minorem , ejusque probationem. Judex enim non pronuntiat , reum illum esse reipsâ innocentem ; sed ipsum non esse criminis juridicè convictum : quod ex hypothesi , verum est.

Ut solvatur tertia quæstio , nota 1°. duplicem distinguendam esse cognitionem in Judice , privatam & publicam. Privatam comparat , per propriam suam experientiam ; publicam autem acquirit per testes , scripta , cæteraque instrumenta publica. Nota , 2°. Judicem considerari posse , vel ut personam privatam , vel ut

personam publicam. Consideratur ut persona privata, quando agit autoritate sibi propriâ; consideratur autem ut persona publica, quando agit ex autoritate sibi, vel à Republicâ, vel à Principe demandatâ. Nota, 3°. in hujus quæstionis hypothesi, Judicem supponi diligentiam omnem adhibuisse, ut reum liberaret, sive ex parte accusantium, eos privatim monendo, atque etiam eis asserendo, innocentiam rei; sive etiam ex parte accusati, permittendo scilicet, ut fugiat, si id fieri possit absque scandalo; sive ex parte causæ, eam nimirum protrahendo, vel etiam ad superiorem Judicem remittendo, si spes affulgeat liberationis futuræ. Quod si post adhibitam omnem diligentiam, Judex sententiam ferre teneatur, sit,

Conclusio.

Judex potest & debet judicare, secundum allegata & probata, vel in causâ capitali, contra privatam suam cognitionem. Persona namque publica, judicans ut publica, secundum scientiam publicam, id est, secundum allegata & probata, judicare tenetur; debet enim judicare, sicut judicaret, vel Princeps, vel Respublica, quandoquidem est alterutrius

organum : atqui Judex , est persona publica , judicans ut publica , sicut per se patet ; aliundè verò Princeps , aut Respublica , judicaret secundùm scientiam publicam ; ergo Judex judicare tenetur , secundùm allegata & probata ; proindèque , &c.

Et certè , nisi Judex judicare tenetur , secundùm allegata & probata , non satis consultum fuisset ipsius conscientie , securitati & famæ , nec etiam Reipublicæ tranquillitati. 1°. Non ipsius conscientie : quia semper timeret , ne culpâ suâ sufficientem non haberet notitiam privatam innocentie rei , seu accusati. Non ipsius securitati : quia malevoli possent aliquem reipsâ innocentem accusare , eo consilio , ut Judicem abire magistratu cogerent. Non ipsius famæ : quia alioqui unusquisque facilè crederet , Judicem pecuniâ , aut alio quovis injustitiæ motivo , fuisse corruptum. 4°. denique. Non Reipublicæ tranquillitati : tum quia , si quis juridicè convictus , ut nocens , nihilominus pronuntiaretur innocens ; exindè nasci posset in populo seditio , quia cædibus & rapinis via aperiretur ; improbi namque putarent , Judicem fuisse corruptum , adeòque ipsum simili modo postea corrumpi posse ; proindeque , &c.

Objectiones.

Objicies. 1°. Exodi capite 23°. sic legitur: *Non audies vocem mendacii, nec in judicio plurimorum sententia acquiesces, ut à recto devies*: atqui si Judex contrà propriam suam notitiam judicaret, audiret vocem mendacii, & multorum sententiæ acquiesceret, ut à recto devia- ret, ergo, &c.

Explico textum laudatum. Si mendacium juridicè detegi possit, & per scientiam publicam cognosci, ut mendacium, concedo. Secùs, nego. Porro, ex hypothesi, Judex mendacium juridicè detegere non potest, nec rectum cognosci potest per scientiam publicam, juxtà quam tamen solam, Judex tenetur judicare.

Objicies. 2°. Non licet interficere innocentem: atqui, &c. ergo, &c.

Transeat major, nego minorem. Non enim ipse Judex, sed Respublica capite plectit juridicè criminis convictos. Dixi autem, *transeat*: tum quia in bello justo, nonnunquam interficere licet multos innocentes: verbi gratiâ, infantes, sicut legitur in veteri Testamento: tum quia, si quis amens te insequeretur ad necem, cum interficere tibi liceret, dummodò vitam tuam nullo alio modo servare posses.

G vj

Instabis. Ex præcedentibus responsionibus sequeretur, excusandum esse Pilatum: Christum enim Dominum condemnavit, secundum allegata & probata.

Nego sequelam. Tùm quia noverat Pilatus, publicam probationem esse insufficientem, ut ipse fassus est, his verbis: *Nullam in eo invenio causam*. Tùm quia accusantium testimonia non erant inter se consentia. Tùm denique, quia ob metum Cæsaris, à legitimâ judiciorum formâ recessit.

Objicies. 3°. Si Judex sic judicare posset, innocentium securitati non satis esset consultum: si quidem per hominum malitiam, infantes capite plecti possent.

Nego sequelam. Dum enim Judex judicat secundum allegata & probata, consultur, quantum id fieri potest; innocentium securitati; ut constare debet ex eo quòd, si Judex secundum privatam suam notitiam judicaret, longè plura & majora nascerentur incommoda.

Objicies. 4°. afferendo quædam exempla. Primum sic se habet. Si Judex privatâ suâ notitiâ certò sciret, se nullam habere legitimam auctoritatem, neminem condemnare posset, quamvis juridicè probaretur, hâc auctoritate præditus. Secundum, si Judex certò cognosceret privatâ

suâ scientiâ , legis alicujus iniquitatem , neminem secundum legem hanc condemnare posset , quantumvis lex illa publicè probaretur justa. Tertium , si quis notitiâ privatâ certò sciret , mulierem aliquam non esse uxorem suam , non posset cum eâ licitè habitare , quamvis juridicè probatum fuisset , eam ipsius esse uxorem ; ergo à pari , si Judex per privatam suam cognitionem certò noverit , aliquem esse innocentem , non poterit ipsum condemnare , quantumvis juridicè criminis convictum.

Ad primum exemplum respondeo , distinguendum esse inter auctoritatem civilem & auctoritatem Ecclesiasticam , ac spiritualem. Quod si agatur de auctoritate civili , valdè dubium est antecedens : si quis enim juridicè probetur Judex civilis ; quoniam persuasio publica rationem habet tituli , sufficere videtur ad tribuendam auctoritatem civilem ; adeòque hoc in casu , Judicis officium exercere posset. Quod si agatur de auctoritate Ecclesiasticâ & spiritali , qualis est in Sacerdote , pro Tribunali pœnitentiæ sedente ; manifesta est disparitas : quia spiritalis auctoritas pendet à caractere , quem publica testimonia , cæteræque probationes externæ nunquam tribuere possunt.

Ad secundum respondeo, disparitatem esse in eo quòd, si lex aliqua reipsâ sit iniqua, non potest ejus æquitas ita probari, ut probationes refelli non possint: non enim res est facti, sed juris, quæ proindè nec testibus, nec authoritate, sed rationibus est probanda.

Ad tertium respondeo, manifestam esse disparitatem. Ille namque homo spectatur ut persona privata, & consequenter per notitiam privatam dirigi debet: at Judex est persona publica, quæ proindè per notitiam publicam dirigi debet.

Objicies. 5°. Rex peccaret, si judicaret secundum allegata & probata in causâ capitali, contrà privatam suam notitiam; ergo & Judex.

Nego antecedens. Cùm enim in prædicto casu, Rex Judicis vices gereret, judicare teneretur secundum allegata & probata; & consequenter pronuntiare deberet, reum esse juridicè criminis convictum. Verùm postea, pro suâ dignitate & authoritate, reum dimittere teneretur, quandoquidem sub hoc titulo, & ipsos nocentes juridicè convictos, dimittere potest.

Objicies denique. Judex, intrà judicandum, judicio Divino sese conformare teneretur: at judicium Divinum exercetur,

secundùm scientiam Dei privatam ; ergo ,
&c.

Distinguo majorem. Judex judicio Divino sese conformare tenetur in quibusdam , concedo. In omnibus , nego. Nimirùm Deus judicat , ex autoritate sibi propriâ , adeòque secundùm privatam suam scientiam ; Judex autem judicat , ob solam autoritatem , vel à Deo , vel à Principe , vel à Republicâ acceptam.

Quod attinet ad quartam quæstionem , observandum est , duplicem hîc distingui proportionem , arithmetica & geometricam. Arithmetica , ut hîc accipitur , est æqualitas perfecta , quæ nec à personis , nec à circumstantiarum varietate pendet , ut si evellatur dens pro dente , oculus pro oculo , sicut constituebatur per legem Talionis : hæc proportio vocatur aliter *physica*. Proportio geometrica , ut hîc accipitur , est ea , juxtà quam habetur ratio personarum & circumstantiarum : vocatur aliter *moralis*. Hoc notato ,

Dico , 1°. proportionem geometricam , seu moralem , servandam esse in justitiâ , tum distributivâ , tum remunerativâ , tum vindicativâ. Ratio est , quia in præmiis & pœnis distribuendis , servari non debet æqualitas inter personas. Nam , verbi gratiâ , alio præmio donandus Dux exercitûs ;

alio verò , miles: aliter puniendus est , qui percussit Judicem , pro tribunali sedentem ; & aliter , qui percussit plebeium.

Dico , 2°. proportionem arithmeticam , seu physicam , servandam esse in justitiâ commutativâ. Qui enim centum debet nummos , totidem reddere tenetur , independenter à personis & circumstantiis.

Quæres autem , an volenti fieri possit injuria ?

Quod si injuria sumatur pro eo quod quod violat jus alterius , sive in ejus personâ , sive in fortunis , sive in famâ , respondeo , volenti fieri posse injuriam. Potest enim quis damnum aliquod libenter pati , aut propter concordiam , aut propter aliud laudabile motivum. Quod si injuria sumatur pro eo tantum , quod ad iracundiam movet , respondeo , volenti non posse fieri injuriam : quia nemo provocatur ad iracundiam in iis , quæ sunt secundum ipsius voluntatis propensionem : hoc tantum posteriore sensu intelligendum est hoc Juris Canonici principium , scienti & consentienti non fit injuria.

De fortitudine.

Fortitudinis nomen diversis accipitur modis. Pro viribus , sive corporis , sive animæ. 2°. Pro constantiâ in virtutis ali-

cujus exercitio. 3°. Pro habitu inclinante ad aggredienda, vel sustinenda terribilia ex motivo honestatis: postrema hæc acceptio hujus est loci; unde fortitudo, ut virtus cardinalis, definiri potest virtus timoris & audaciæ moderatrix, ex motivo honestatis circà terribilia.

Duo tantum sunt, generatim loquendo, fortitudinis actus, aggredi & sustinere: circà hos actus inquirunt hîc Philosophi, 1°. uter sit nobilior? 2°. An magis elucescant in repentinis, quàm in prævisis? 3°. Quandonam illi actus sint exercitia virtutis, & quandonam sint actus illiciti? Has quæstiones, quæ nonnullas alia; implicite continent, sic breviter solvimus.

Conclusio prima.

Requiritur fortitudo intensior in sustinendo, quàm in aggrediendo. Cùm enim fortitudo, circà difficilia versetur, debet esse magis intensa, ubi major est difficultas: atqui major est difficultas in sustinendo, quàm in aggrediendo. Qui enim sustinet timorem subitum, habet coercendum; qui autem aggreditur, audaciam habet moderandam: atqui difficilius est timorem subitum coercere, quàm audaciam moderari. Dum enim periculum imminet,

de se timorem auget, & minuit audaciam; proindeque, &c.

Dices. 1°. Nobilius est agere, quàm pati: at aggredi, est agere; & sustinere, est pati; ergo, &c.

Transeat major, nego minorem, quoad posteriorem partem. Non minùs enim requiritur actio in sustinente, quàm in aggrediente; ut per se patet. Dixi autem, *transeat*: quia nobilius quidem est agere, quàm pati, in ordine physico, hoc est, substantia activa nobilior est, quàm passiva; sed non semper nobilius est agere, quàm pati, in ordine morali: verbi gratiâ, nobilius non est producere discursum, quàm recipere gratiam sanctificantem: discursus enim personam minùs perficit, quàm gratia sanctificans.

Dices. 2°. Sæpè magis laudantur Duces, ex eo, quòd hostem aggrediantur, quàm si solummodò sustineant ejus impetum; ergo, &c.

Distinguo antecedens. Sæpè magis laudantur Duces, ob prudentiam, quâ cognoscunt utilius esse, hostes certis in circumstantiis aggredi, quàm ab iis præveniri, concedo. Præcisè quia aggrediuntur, nego.

At, inquires, qui aggreditur, fortior est, aut saltem se fortiorem putat; alio-

qui non aggredereetur ; ergo , &c.

Distinguo antecedens. Fortior est physicè , seu majori virtute corporeâ pollet , aut se pollere præsumit , concedo. Fortior est moraliter , id est , habet intensiorem fortitudinis habitum , nego.

Conclusio secunda.

Fortitudo magis elucescit in repentinis , quàm in prævisis. Magis enim elucescit in eo , quod est difficilius : atqui pericula repentina , difficiliora sunt prævisis. In repentinis enim , ob periculi præsentiam , subito metu percellimur , & tunc vix quis sese colligere potest ; in prævisis autem , ad pericula paulatim nos comparamus , juxtâ hoc vetus adagium , *prævisa tela minus feriunt* ; proindeque , &c.

Dices. Eò nobilior est virtutis actus , quò magis est deliberatus , & magis liber : at in prævisis , actus fortitudinis sic se habet ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Si æqualis sit utrinque difficultas , & habitus sint æqualiter intensi , concedo. Sin autem , nego. Porrò , repentinus fortitudinis actus difficilior est præviso , ut constat ex modò dictis ; & præterea , habitum requirit valdè intensum. Cùm igitur actus fortitudinis æstimandus sit , tùm habitâ ratione difficul-

tatis , tùm habitâ ratione intensionis habitûs ; consequens est , Ipsum magis elucescere in repentinis , quàm in prævisis.

Conclusio tertia.

Directa sui ipsius occisio , facta auctoritate privatâ , nedum sit actus fortitudinis , est verum crimen. Actus enim , quo fit injuria , tùm Deo , tùm Reipublicæ , verum est crimen : atqui directa sui ipsius occisio , facta auctoritate privatâ , sic se habet. Primò quidem per talem actum , fit injuria Deo. Cùm enim Deus sit supremus vitæ , necisque Dominus , quisquis auctoritate privatâ vitam sibi adimit , detrahit de jure Divino , ut per se patet ; ergo , &c. 2º. Per actum hunc , fit injuria Reipublicæ Quisquis enim Reipublicæ membrum eripit , quod ipsi prodesse poterat , detrahit de jure Reipublicæ : atqui per hunc actum , eripitur membrum Reipublicæ , ut per se manifestum est ; aliundè verò , membrum illud Reipublicæ prodesse poterat : nullus quippè tam vilis est & abjectus , qui non possit Reipublicæ prodesse ; proindeque , &c.

Dixi autem , 1º. directa sui ipsius occisio. Nam si quis inscius venenum , verbi gratiâ , hauriret , indirectè tantùm sibi vitam eripuisse diceretur ; tuncque non

esset culpandus, cum talis actus electione careret.

Dixi, 2°. *authoritate privatâ*. Si quis enim, vel *authoritate Divinâ*, vel *authoritate publicâ*, propter scelus aliquod commissum, sese interficeret; non idcirco culpandus esset, præcisè ob hunc actum.

Objectiones.

Objicies. 1°. Laudatur Samson, ex eo; quod vitam sibi ademerit; ergo, &c.

Distinguo antecedens. Ex eo, quod sibi vitam ademerit, inspiratione Divinâ pulsus, concedo. *Authoritate privatâ*, & absque inspiratione Divinâ, nego. Addunt nonnulli, ipsum indirectè tantum se occidisse, in quantum obruendo hostes populi Israëlitiçi, simul fuerit ipse obrutus.

Objicies 2°. Honestum est & licitum, sua expiare scelera; ergo potest quis propter scelerum suorum expiationem, sibi vitam adimere.

Distinguo antecedens. Viâ legitimâ, concedo. Viâ illegitimâ, seu novo scelere, nego.

Objicies denique cum Stoïcis. Si quis domum alicui locasset, & postea tectum ejus everteret, murosque dirueret; tunc qui domum hanc accepisset, eam licitè dese-

rere posset ; ergo cùm Deus dederit animæ corpus pro domicilio ; si corpus miseriis & morbis obruatur , anima habitaculum illud licitè deferere poterit : quia tunc Deus non tantùm permittere , sed & imperare censendus est , ut homo mortem sibi procuraret ; ergo saltem qui miseriis & morbis obruitur , licitè potest seipsum directè occidere.

Nego utramque consequentiam. Disparitas est : tùm quia , qui domum , in allatâ hypothesi , deserit , aliam conducere potest , non item anima. Tùm quia corpus supponitur solummodò domicilium animæ : at hoc falsum est : anima enim substantialiter unitur cum corpore. Tùm denique , quia Christiani , ad exemplum Christi Domini , misérias & calamitates patienter ferre tenentur ; virtus enim , ut ait Apostolus , in infirmitate perficitur.

Conclusio quarta.

Duellum autoritate publicâ susceptum , licitum est , & est actus fortitudinis. Actus enim , qui versatur circà difficilia , justâ de causâ & ex motivo honestatis , licitus est , & verus est actus fortitudinis : atqui duellum in prædictis circumstantiis susceptum , sic se habet. 1°. Namque talis actus circà difficilia versatur , cùm tunc

vita sit in periculo. 2°. Fit justâ de causâ , cum ob salutem publicam suscipiatur. 3°. Fit ex motivo honesto ; honestum enim est & justum , vitam pro salute patriæ exponere ; proindeque , &c.

Conclusio quinta.

Duellum in extremâ necessitate susceptum , ita ut fugæ non detur locus , licitum est. Illud enim est licitum , quod leges omnes permittunt : at leges omnes duellum , in allatâ hypothesi , permittunt , hoc scilicet vita non potest aliter servari : est enim de lege naturæ , ut vitam servemus ; ergo , &c.

notabis , pugnam in hoc casu sustinere , non tam duellum esse dicendum , legitimam deffensionem.

Conclusio sexta.

Duellum autoritate privatâ susceptum , ad ultionem injuriæ propriæ , sive quâcumque de causâ , quàm in extrema necessitate , non est actus fortitudinis , sed verum crimen ; actus enim rectæ rationi repugnans , & prohibitus tum Ecclesiæ decretis , tum Principum constitutionibus , verum est crimen : atqui duellum in præsentî hypothesi susceptum , sic se habet.

Primò quidem adversatur rectæ rationi. Qui enim vitam suam levi de causâ exponit, imprudens est, & consequenter agit contrà rationis dictamen: at tali certamine pugnantes, levi de causâ vitam suam exponunt; quandoquidem injuria accepta, longè minus est malum, quàm vitæ privatio; proindeque, &c. Præterea, ille agit imprudentissimè, qui salutem æternam in discrimen apertum adducit: omnia quippè hujus vitæ bona, pro illo sunt habenda, relativè ad feliciæ æternam: at tali certamine pugna sic se habent; cùm sæpè subitò mori & proindè peccato mortali inquitur, ergo, &c.

Secundò. Talis actus adversatur Ecclesiæ decretis, tum Principum constitutionibus. Ecclesiæ quidem decretis Concilium enim Tridentinum anathemate percutit tali certamine pugnantes: Principum etiam constitutionibus prenitur, præsertim constitutioni felicis memorie Ludovici magni, qui cum juramento solemniter sese obstrinxerat, fore ut tali pugna decertantibus, nullam parceret; ergo, &c. proindeque, &c.

Objectiones.

Objicies. 1°. Sæpè contingit, ut privatus

vatus propter injuriam sibi illatam, recurrere non possit ad Judices, ubi nimirum desunt testes; ergo ipsi licitum est, injuriam illatam, autoritate propriâ vindicare.

Nego consequentiam. Tunc enim pariter ferenda est illa injuria; imò nemo potest autoritate privatâ, injuriam illatam ulcisci sine detrimento Reipublicæ, sine imminenti vitæ propriæ periculo, sine felicitatis æternæ jacturâ, & sine legum, tum Divinarum, tum Humanarum contemptu. Hinc periculosa est, tum in fide, tum in societate civili, quorundam opinio, qui contendunt, licitum esse interficere eum, qui vel alapâ nos percussit, vel publicè calumniatus est. Hæc enim opinio patientiam, humilitatem, mansuetudinem & charitatem, in Christianorum cordibus extinguit.

Objicies. 2°. Honor anteponendus est vitæ; ergo si quis calumniando, honorem nostrum eripere velit, licitè potest nobis interficere.

Nego antecedens. Tum quia honor ereptus restitui potest, non item vita: tum maximè quia detractor verum honorem eripere non potest: at occisor vitam irreparabiliter eripit. Hinc falsa est, insana, & à diabolo inducta vulgaris hæc

persuasio ; *fama est vitæ anteponenda.*

Objicies denique. Principibus licitum est , bello publico configere ; ergo privatis licitum est , bellum privatum gerere.

Esto antecedens , nego consequentiam. Disparitas est : quia dum Princeps bellum suscipit , agitur de bono publico procurando : at dum privati inter se pugnant , non agitur de bono publico , imò exindè sequitur Reipublicæ detrimentum. Prætereà , non agitur de vero bono privato , ut constar ex dictis. Dixi autem , *esto* : quia justâ tantùm de causâ , eâque gravi , Principibus licitum est bellum gerere.

Conclusio septima.

Viro forti fugere nonnunquam licitum est. Vir namque fortis agere tenetur , secundùm id , quod boni publici ratio postulat : atqui boni publici ratio nonnunquam postulat , ut vir fortis fugiat. Periculum enim nonnunquam est evidens , & nulla spes affulget futuræ utilitatis , aut gloriæ : verbi gratiâ , si Dux exercitûs hostibus sit longè inferior ; boni namque publici ratio postulat , ut Dux ille , hoc in casu fugiat , seipsum , suosque milites patriæ servando ; proindeque , &c. Ubi notabis , viro forti nunquam esse licitum , fugam capescere , in iis circumstantiis , in

quibus utile est ac gloriosum occumbere , vel pro patriâ , vel pro religione : quia tunc rectæ rationi consentaneum est , periculis sese exponere.

Partes potestativæ fortitudinis , cum in-
 integrantibus confunduntur , & quatuor
 numerantur , scilicet magnificentia , pa-
 tientia , fiducia & perseverantia. Per ma-
 gnificentiam, roboratur animus , ne prop-
 ter sumptuum multitudinem , ab execu-
 tione difficilium deterreatur. Per patien-
 tiam , firmatur animus , adversus incom-
 moda , quæ passim occurrunt in difficilium
 executione. Per fiduciam, accenditur ani-
 mus , ad aggrediendas res difficiles. Per
 perseverantiam , firmatur animus , contra
 molestiam , ex operis diuturnitate nas-
 centem.

Appendix de bello.

Quoniam in bello præsertim fulget ac-
 tus fortitudinis ; ideò nonnulla hîc sub-
 jungi solent , circâ bellum. Qui autem
 plura scire voluerit , circâ præsens argu-
 mentum , legat eximium Grossii scriptum ,
 cujus hîc est titulus , *de jure belli & pacis.*

Bellum describi potest , pugna unius
 Reipublicæ cum aliâ. Pax obtinenda , de-
 bet esse causa finalis proxima belli , sicut
 docuit Sanctus Augustinus , in epistolâ ad

H ij

Bonifacium; & ut ostendit Cicero, Officiorum libro tertio.

Principes, vel Respublicæ; sunt causæ efficientes belli. Cum enim bellum sit publicum, & propter bonum publicum suscipiatur, debet habere causam efficientem publicam. Hinc 1°. Si Princeps bellum susciperet, ob privatum suum commodum, ita ut exindè nulla redundaret in subditos utilitas; tunc hoc ipso bellum esset illegitimum. Hinc 2°. Si Dux exercitus ita se gereret, ut bellum protraheret eò fine, ut diutius frueretur autoritate sibi commissâ; tunc habendus esset, tanquam infensissimus generis humani hostis.

Bellum duplex distinguitur, deffensivum & aggressivum. Bellum deffensivum licitum esse dicitur lumen naturale; imò ut ait Tullius in Milonianâ, hoc & ratio doctis, & necessitas Barbaris, & mos gentibus & feris ipsa natura præscribit, ut vim omnem semper quâcumque ope possint, à capite, à vitâ suâ propulsent. Idem statuit Sanctus Ambrosius, in Officiis, bellum aggressivum multis in casibus licitum esse, constat ex Sancto Augustino, quæstione decimâ, super Josue: quod confirmari potest his Apostoli verbis, in epistolâ ad Romanos; *non sine causâ gladium portat*, (loquitur de Principe):

Minister enim est Dei, vindex in iram ei, qui malè agit.

Nota porrò, facienda non esse mala moralia, ut eveniant bona; sed fieri posse mala physica, ut eveniant bona moralia. Hinc bellum geri potest sine malo morali, quamvis fieri non possit sine malis physicis.

At, inquires, *qui gladium acceperint, gladio peribunt*; ergo signum est, bellum geri non posse, sine malis moralibus.

Nego consequentiam. Nam illi tantùm propriè loquendo, gladium accipere dicuntur, qui sine ullâ authoritate legitimâ, in cæterorum sanguinem armantur: Princeps autem, vel Respublica, legitimam habet authoritatem; nec, propriè loquendo, gladium accipit, sed habet.

Quæres autem, 1°. an viro Christiano licita sit militaris professio?

Respondeo, professionem militarem, nec malam esse, nec religionis Christianæ sanctitati contrariam, dummodò milites suis ritè fungantur officiis, & neminem authoritate privatâ vexent. Responsio confirmatur authoritate Sancti Joannis Baptistæ, qui consultus à militibus, circa ea, quæ erant acturi, ipsos à conditione suâ non deterruit, sed hortatus est, ut suis essent contenti stipendiis.

Quæres, 2°. an in bello stratagematibus uti liceat?

Ut respondeam, nota stratagemata duplicis esse generis, eluctabilia, quæ adhibita diligentia, vitari possunt, & vocantur insidiæ; & ineluctabilia, quæ nullâ cautione vitari possunt, quales essent aquæ fontales, veneno infectæ.

Respondeo, 1°. licere insidiis uti in bello, ut patet exemplo Josue, cui mandavit Deus, ut insidiis deciperet habitantes Hai. Hinc ritè Plutarchus, ubi in bello Leonina pellis non attingit, oportet vulpinam assumere.

Respondeo, 2°. non licere uti stratagematibus secundæ speciei: quia, inquit Sanctus Ambrosius, quædam sunt bellorum jura, vel inter ipsos hostes servanda: scilicet jus gentium postulat, ut quæ sunt communia, possint omnibus prodesse, & nemini noccant.

At, inquires contrà priorem responsionem, non licet alios decipere; ergo, &c.

Distinguo antecedens. In commercio, contractibus & pactis, concedo. Non licet hostes decipere, si bellum sit justum, nego.

De temperantiâ.

Temperantia, est virtus moderatrix

voluptatum , quæ percipiuntur, gustu præsertim & tactu ; unde voluptates gustûs & tactûs temperandæ , dici possunt ejus objectum. Dixi autem , *gustu præsertim & tactu* : quia faciliùs contingere potest excessus in ejusmodi voluptatibus , quàm in iis , quæ percipiuntur alio modo.

Partes subjectivæ temperantiæ numerantur quatuor , duæ scilicet circà voluptates gustûs , abstinencia nimirum & sobrietas ; duæ verò , circà voluptates tactûs , nempe castitas & pudicitia.

Abstinencia modum ponit cibus ; sobrietas autem , potui. In hoc porro versantur hæ virtutes. 1º. Ne vel in quantitate , vel in qualitate peccemus. 2º. Ne ultrà famem & sitim, cibum potumve capiamus. 3º. Ne avidè sumamus , si adsint ; & ne nimium anxie expectemus , si desint.

Circà sobrietatem , multa sunt præcepta , tum in Scripturâ Sacrà , tum apud Sanctos Patres , tum in Conciliis Oecumenicis. Nimirum sic loquitur Scriptura Sacra , *vinum ingreditur blandè , sed in novissimo mordebit ut coluber , & sicut regulus venenum diffundet.* Quod attinet ad Sanctos Patres & Concilia Oecumenica , usum vini vix concedunt , præsertim juvenibus , nisi sit aquâ valdè dilutum , & solummodò propter ventriculi debilita-

tem , vehementerque insurgunt in Christi Ministros , qui ebriosi , seu iis , qui habitum ebrietatis contraxerunt , veniam faciliè concedunt in pœnitentiæ Tribunali. Quod si solum rationis dictamen consulere voluerimus , tam horrendum vitium fugere poterimus , si ad sequenti diligenter attendamus. Primum usum inmoderatum vini , memoriæ nocere ; quatenus nimirum motum perturbatum excitat in sanguine ; exindè namque fit , ut humores , à quibus pendet membranularum flexibilitas , paulatim dissolventur. Secundum , vires corporis immoderato vini usu paulatim infringi ; ut patet ex eo , quod successu temporis , contremiscant artus , blæsa fiat lingua : quia scilicet chylus indigestus ; cum sanguine permiscetur. Terrium , partem in tartareosam vini , paulatim adhærescere parti concavæ vasorum sanguiferorum , & successu temporis , sanguinis circuitum perturbare , & nonnunquam impedire ; hinc apoplexia , hydropisis , calculus , &c.

Castitas triplex distinguitur , virginalis , conjugalis & vidualis , de quibus fuse tractat Sanctus Augustinus , in libris de virginitate , de bono conjugii , & de bono viduitatis.

Pudicitia moderatur quæcumque per-

rinent ad objecta externa; qualia sunt colloquia, cantilenæ, &c.

Castitatem & pudicitiam servare ac fovere poteris. 1°. Sobrietate & abstinentiâ; hoc enim modo cupidinis faces extinguuntur. 2°. Exercitatione moderatâ: quia tunc mens aliò detorquetur. 3°. Fugiendo spectacula, in quibus corruptela sensim auribus & oculis ebibitur. 4°. Abstinendo se lectione pravorum librorum, quo nomine, non solum intelligo eos, in quibus vitium contrâ castitatem apertè suadetur & laudatur; sed eos etiam, in quibus vitium exhibetur sub aliquâ specie honesti; qualia sunt tùm veterum, tùm recentiorum varia cârmina, narrationes fabulosæ, cantilenæ: per hanc enim lectionem paulatim nascitur in vitium propensio. 5°. denique. Vitando privatam consuetudinem, cum personis diversî sexûs; neque enim sumus Samfone fortiores, Davide sanctiores, & Salomone sapientiores.

Partes potentiales temperantiæ multæ numerantur, quarum præcipuæ sunt, continentia, humilitas, mansuetudo, modestia, studiositas, eutrapelia, seu urbanitas & simplicitas. Continentia, est habitus resistendi motibus concupiscentiæ, ad obscœna sollicitantis. Humilitas, est

H v.

habitus vilitatem suam & infirmitatem, dictis & factis ingenuè profitendi : hæc virtus spectatur à Sanctis Patribus, tanquam cæterarum basis & fundamentum. Hinc virtutem hanc sæpissimè commendat sapiens ; hinc etiam sic loquitur ipse Christus. : *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* Mansuetudo, est virtus iræ moderatrix ; sicut clementia, desiderium vindictæ moderatur. Studio, est habitus, qui moderatur cognoscendi desiderium, præsertim dum agitur de cognitionibus sterilibus & inanibus. Eutrapelia, seu urbanitas, est virtus, quæ non tantum ludis & jocos modum imponit, sed etiam efficit, ut nostra consuetudo grata sit & utilis iis omnibus, quibuscum vivimus. Simplicitas, est virtus, quæ corporis cultum honestè moderatur.

Partes integrantes temperantiæ numerantur duæ, honestas & verecundia. Honestas, ut hîc accipitur, est voluntatis propensio, in decus consentaneum ; decus autem, seu decorum, est id omne, quod dictorum & factorum moderationi est conforme. Verecundia in eo differt à modestiâ, quòd per modestiam caveatur, ne quid inhonestum dicatur, aut agatur : verecundia verò, seu pudor, sit habitus averfandi quæcumque geruntur, aut pro-

feruntur inhonesta. Ubi notabis, ruborem, quo vultus quandoque suffunditur, dum inhonesta dicuntur, aut geruntur; non esse virtutem, sed tantum aut aptitudinem ad virtutem, aut virtutis signum.

De vitiis moralibus.

Moralis agit de vitiis, eo fine, ut cognita vitentur. Vitium autem in eo differt à peccato, quòd peccatum sit actio moraliter mala; vitium autem, sit habitus inclinans ad actus moraliter malos.

Vitium non inest à naturâ, sed per actus moraliter malos frequenter repetitos, paulatim comparatur; hinc illa propensio ad malum, cum quâ nascimur, non est propriè loquendo, vitium, sed dispositio ad vitium, quæ est velut confectarium peccati originalis.

Voluntas, est subjectum quo, vitiorum: quia sola facultas electiva, capax est virtutis & vitii.

Triplex vitii status vulgò distinguitur. Primus dicitur *incontinentia*, in quo homo tentationibus quidem cedit, sed reluctante adhuc rectâ ratione. Secundus dicitur, *intemperantia*, in quo homo jam est ita depravatus, ut vel levissimis cedat tentationibus. Tertius dicitur, modò *ferinus*, modò *indurationis*, in quo homo suprà

H vj

communem hominum sortem, sic ad improbitatem deficit, ut nullum ampliùs sentiat conscientie stimulum: hic status merum est figmentum; nunquam enim conscientie stimulus penitus extinguitur.

Vitium duplex universim distingui potest, per se & per accidens. Vitium per se, dicitur illud, cujus objectum ex naturâ suâ malum est, seu quod nunquam fieri potest licitum; qualis esset habitus Deum odio habendi. Vitium per accidens, dicitur illud, cujus objectum ex naturâ suâ malum non est, sed redditur illicitum, vel per leges positivas, ut carniû esus tempore quadragesimali; vel ob finem malum, ut eleemosinæ largitio, propter vanam gloriam; vel ob circumstantiam malam, ut colloquia in Ecclesiâ, præsertim dum fit sacrum. Præterea, vitium aliud est per excessum, & aliud per defectum.

Prudentiæ per excessum opponitur calliditas; per defectum autem imprudentia.

Calliditas quatuor sub se continet vitia, scilicet prudentiam carnis, sollicitudinem temporalium, futurorum anxietatem, & asturiam. Prudentia carnis, est vitium, quo quis nimium sapit, quæ pertinent ad corpus, ita ut felicitatem suam in bonis corporeis reponat. Sollicitudo temporalium, est vitium, quo quis bona sensilia

sic congerit, eorumque conservationi sic invigilat, ut spiritualia negligat. Anxietas futurorum, est desiderium immoderatum, bona temporalia pro futuro comparandi. Astutia, est facilitas excogitandi media, ad alios decipiendos idonea: ejus exercitium si verbis compleatur, dicitur *dolus*; si verò factis, *fraus*.

Imprudencia tria sub se continet vitia: præcipationem, inconstantiam, & negligentiam. Præcipitatio, est insufficiens deliberatio circa media, & nascitur vel ex passionum impetu, vel ex cæterorum mediorum contemptu. Inconstantia, est veteris propositi, leves ob causas, mutatio. Negligentia, est cunctatio in assumendis mediis, à rectâ ratione præscriptis.

Justitiæ nullum opponitur vitium per excessum, sicut fuit probatum. Vitium autem ipsi oppositum per defectum, vocatur generatim injustitia. Justitiæ legali opponuntur boni publici contemptus, & malorum publicorum procuratio. Justitiæ distributiæ, opponitur personarum acceptio, quâ quis in distribuendis, vel bonis, vel oneribus publicis, non servat proportionem moralem. Justitiæ commutativæ, multa opponuntur vitia, quia plurima sunt bona, circa quæ fieri potest injuria possidenti: scilicet alia sunt circa

corpus, ut homicidium, mutilatio, percussio, pulchritudinis deformatio, &c. Alia circa famam, ut iudicium temerarium, contumelia, famæ detractio; alia denique, circa bona fortunæ, ut furtum, rapina, &c.

Fortitudini per excessum opponitur temeritas, aut audacia, quâ quis absque necessitate, vitam exponit; per defectum verò timiditas, seu ignavia; quâ quis deterreretur à periculis honestè subeundis.

Temperantiæ per excessum opponitur intemperantia, cujus tres sunt species: gula, quæ opponitur abstinentiæ; ebrietas, seu crapula, quæ opponitur sobrietati; & libido, seu impudicitia, quæ adversatur, tum castitati, tum pudicitia. Præterea, variæ sunt impudiciæ species, sed ne quidem nominandæ inter Christianos, ut vetat Apostolus. Temperantiæ per defectum opponitur stupiditas, quâ quis ita hebetatur, ut nullam percipiat voluptatem, ne quidem honestam.

De passionibus.

Passio, ut hîc accipitur, vulgò definitur, motus appetitûs sensirivi, ortus ex imaginatione boni, vel mali sensibilis, cum aliquâ corporis immutatione. Ideò autem adduntur postrema verba: quia pas-

siones præsertim vehementes , corporis statum immutant : sic enim propter metum pallescit vultus : hæc passionis descriptio laborat æquivocatione ; unde emendabitur postea.

Conservatio hominis , est causa finalis proxima passionum ; excitantur enim hominibus , ut prosequantur utilia , vel evitentia , & fugiant.

Solus Deus , est causa efficiens propriè dicta passionum , prout se tenent , tum ex parte corporis , tum ex parte animæ : quia solus Deus agere potest physicè in utramque hæc substantiam ; unde anima rationalis , in rebus circumstantia , sunt tantum causas occasionales passionum.

De passionibus propriè dictis , duo hic inquiruntur à Philosophis. Primum , an sint , vel bonæ , vel malæ moraliter ? Secundum , quot sint diversæ passionibus , quænam sint earum causæ occasionales , & quænam sint uniuscujusque proprietates ? Ut solvatur prior quæstio , sit ,

Conclusio.

Passiones de se , seu ex naturâ suâ , neque sunt bonæ , neque malæ moraliter. Quæ enim non sunt actus humani , neque bona , neque mala moraliter dici possunt ; cum libertas extendatur ad solos actus hu-

manos : atqui passionēs , non sunt actus humani , ut ex ipso nomine patet ; ergo , &c. Et certè , quæ possunt iudiscriminatum inservire virtutum & vitiorum exercitio , de se neque bona sunt , neque mala moraliter : atqui passionēs sic se habent ; Sunt quidem inservire vitiorum exercitio , ut omnes fatentur : deinde possunt inservire virtutum exercitio. Nam , verbi gratiâ , ira potest inservire fortitudini ; imò Christus ipse motus est irâ , contrivendentes in Templo. Pariter , amor inservire potest charitatis exercitio ; tristitia , & odium variis virtutibus Christianis ; proindeque , &c.

Objectiones.

Objicies. 1^a. Concupiscentia , est passio : atqui de se mala est , quia de se producit peccatum , ut legitur in Scripturâ Sacrà ; ergo , &c.

Nego minorē. Concupiscentia quidem inordinata ; seu prout versatur circa objecta illicita , de se mala est ; sed concupiscentia præcisè , ut est passio , seu prout est impulsus versus objectum bonum , non est de se mala ; alioquin liceret appetere cibum. Ubi igitur concupiscentia dicitur in Scripturâ Sacrà , *peccatum pariens* , agitur ibi de concupiscentiâ

inordinatâ. Scilicet usus invaluit, ut concupiscentiæ nomine, intelligeretur non passio universim, sed amor immoderatus bonorum sensilium.

Instabis. Quod est occasio peccati, de se malum est: atqui concupiscentia, vel generatim sumpta, est occasio peccati; ergo, &c.

Distinguo major per se sit occasio peccati, concedo. Si per accidens tantum, nego. Illud dicitur occasio per se peccati, quod nunquam inservire potest virtutum morum exercitio. Illud autem est occasi per accidens peccati, quod indiscriminatum est occasio, vel actûs boni, vel actûs mali. Reverâ, &c.

Objicies. 2°. Vindicta est passio de se mala; ergo quædam passio, de se mala est.

Distinguo antecedens. Vindicta specificè sumpta, seu habitâ ratione objecti determinati, transeat. Vindicta præcisè, ut passio, nego. Scilicet vindicta, ut passio præcisè, de se indifferens est, ut versetur circa objecta, aut licita, aut illicita. Hinc licitum est, in nosmetipsos vindicare injuriam per peccata nostra, Deo illatam, pœnitentiam scilicet agendo. Dixi autem, *transeat*: quia Principibus licitum est, vindicare injurias subditis suis illatas.

Objicies denique. Passiones dicuntur animæ morbi; ergo de se sunt malæ.

Distinguo antecedens. Passiones immoderatae; & quæ objecta sunt illicita, concedo. Passiones generatim sumptæ, moderatae; & independentes ab objectis consideratae, nego: & nego consequentiam.

At, inquires, omni Parentes in statu innocentiae caruerunt passionibus; vel moderatis; ergo signum est, passiones universim sumptas, de se malas esse.

Nego antecedens. Tùm quia carere non debuerunt iis impressionibus, quæ requirebantur ad ipsorum conservationem, & ad variarum virtutum exercitium. Tùm quia non magis carere debuerunt passionibus, quàm ipse Christus, ut homo: at Christus, ut homo, passionibus non caruit, ut constat de irâ & tristitiâ.

Quæres autem, quid sit sentiendum de apathiâ, seu immunitate à passionibus, quæ requirebatur à Stoïcis in sapiente?

Respondeo, Stoïcos rectè sensisse, si hoc nomine intellexerint immunitatem à passionibus immoderatis: quia vir sapiens passiones suas moderari tenetur, juxtà illud Scripturæ Sacrae, *sub te erit appetitus tuus*. Sed contendo, Stoïcos errasse, si hoc nomine intellexerint immunitatem

ab omnibus passionibus, v. aris.
 Tum quia, posito rerum c. Deo
 constituto, status ille fr. am
 quia status ille vocaretur upi. quæ
 peior esset ipsis passionibus, vel im. le-
 ratis.

De naturâ & numero passionum.

Appetitus sensitivus, ad quem perti-
 nent passionēs, duplex vulgò distinguitur,
 concupiscens & aversans. Nimirum cum
 objecta sensilia duplicem habeant ad cor-
 pus nostrum habitudinem, convenientiæ
 scilicet & disconvenientiæ; idè occa-
 sione impressionum, quæ excitantur in
 animâ, appetitus sensitivus modò concu-
 piscens & modò aversans, vocari potest:
 concupiscens, si versetur circa objecta
 sensilia; quæ judicentur convenientia;
 aversans autem, si judicentur disconve-
 nientia: hinc duplex universim distin-
 guitur passio, amor & odium.

Nora porro, passionēs spectari posse,
 vel prout sunt impressiones, aut gratæ,
 aut molestæ in animabus nostris, occasione
 objectorum sensilium excitatæ; vel pro
 actibus animæ nostræ, qui has impressio-
 nes subsequuntur: verbi gratiâ, amor su-
 mitur, vel pro impressione gratâ, occa-

M O R A L I S.

131
 fio sensilis convenientis; vel pro
 ad prosequimur objectum illud
 co item ejus possessionem
 ex I is nomine, intelligen-
 n in po um, tum impressionem, seu
 sentationem, tum actum subsequentem.
 Hoc notato

Amor describi potest, motus appetitûs
 sensiti, versantis circa objecta sensilia; quæ
 judicantur nobis convenientia; odium
 verò describi potest, motus appetitûs sen-
 sitivi; versantis circa objecta sensilia, quæ
 judicantur nobis noxia.

Ut intelligatur ejusmodi passionum na-
 tura, notandum est, commotiones exci-
 tatas in partibus organicis nostri corporis,
 occasione objectorum exteriorum & sen-
 sibilium, vel esse convenientium dispositio-
 nis mechanicæ, mirabilis hujus machinæ; vel
 eidem contrarias. Si sint ipsi convenien-
 tes; tunc earum occasione, excitantur im-
 pressionibus in animâ, quæ judicantur gra-
 tæ; unde prosequimur ea objecta, quæ
 vulgò creduntur earum causæ; imò quo-
 ties eadem objecta, vel alia iis similia,
 similes excitabunt in organis corporeis
 commotiones; toties similes excitabuntur
 impressiones in animâ; similesque subse-
 quentur actus, dummodò tamen eadem
 corporis nostri constitutio permaneat.

Quod
dispo
citab
adco
tur ear
objecta, vel
bant comm
similes in animâ
quâs similes subsequenter actus
modò pariter, eadem corporis nost
stitutio permaneat: quod addo,
nxtaretur hæc constitutio, commo
quarum occasione excitabantur ant
iones gratæ, possent esse occasi
gatum; & vice versâ; sicut patet
quod, occasione ejusdem objecti
nolens sensationes, modò gratæ, modò
molestæ, prout vel firmâ valetudine frui
mur, vel febrî laboramus.

Ex hac passivum generalium explica
tione, facile colligitur, cur objecta qua
dam sensilia, nunquam antea visa, primo
tamen aspectu, vel placeant, vel displic
ceant: quia scilicet similia sunt iis, qui
placuerunt, aut displicuerunt.

Amoris variæ sunt species, quarum præ
cipuæ sunt desiderium, gaudium, spes &
desperatio.

Desiderium, seu concupiscentia, est
motus appetitus sensitivi, versùs bonum

ob-
hic
est,
ideo
jectum
memoriam
commotio

moderata sit hæc passio, & exercitio
inservire possit, nos ita gerere
s, ut sive sit spes illius boni con-
tendi, sive nulla nobis affulgeat;
attendamus bonum illud sensibile,
finem nostrum ultimum, nosque
illud posse, absque illius poster-
iori quippe consideratione, volun-
tati Divina promptius & facilius subji-
ciemur.

Gaudium, ut hic accipitur, aliter vo-
luptas, describi solet; motus appetitus
sensitivi, versus objectum sensibile præsens,
judicatum ut nobis hic & nunc bonum.
Clarius describi potest, complacentia in
possessione boni sensibilis.

Ut moderata sit hæc passio, & exercitio
virtutum inservire valeat, sequentia re-
quiruntur. Primum, ut id quod delectat,
ad Deum referri possit; alioqui consensus
huic delectationi datus, verum est pecca-
tum. Secundum, ut voluptas, quæ per-

M O R A L I S. I

cipitur, nec usui libertatis officiat, animam in suis functionibus perit. Tertium, ut bonum illud sensibile notum conveniat constitutioni præsens poris nostri, sed etiam ut futuræ nunc noceat.

Spes, ut passio, describi potest; appetitûs sensitivi, versûs bonum abiens, quod arduum quidem & difficile sed tamen obtentu possibile judicatur.

Ut moderata sit hæc passio, debet subordinata spei futuræ felicitatis unde cavendum imprimis, ne per hujus objectum judicetur summum bonum.

Desperatio, ut est passio, describitur, motus appetitûs sensitivi versûs objectum sensibile, judicatum quidem ut nobis bonum, sed obtentu impossibile.

Ut moderata sit hæc passio, considerandum est, bonorum omnium sensilium variationem, non esse malum moralia esse bona insensilia, longè tiora bono illo sensili, quod judicatu impossibile.

Præcipuæ species odii, sunt stitia, audacia, timor & ira.

Fuga, est motus appetitûs se quem objecta sensilia absentia: tanquam nobis noxia: quod ex eo, quòd antea nos malè

M O R A L I S.

nilia sint iis , à quibus fuimus malè

et passio virtutis exercitio possit
e , paulatim comparare debemus
, non respuendi quæ nocent ,
prosequendi quæ placent.

ia , est motus appetitûs sensitivi ,
circa objectum sensibile præsens ,
m ut nobis noxium.

Considerata sit hæc passio , nihil non
m est , ut gravem vitemus animi
nem , diuturnumque languorem :
præstes , 1°. confuge ad amicum ,
sublevet. 2°. Reflecte in rerum
anarum vicissitudinem. 3°. Miseras ,
as pateris , confer cum aliis gravioribus
uas alii patiuntur. 4°. Revoca in me-
joriam peccata tua præterita , propter
uæ miseriis illis forsan afficeris. 5°. deni-
Attende ad summam Dei providen-

per hunc statum te probat ,
a in fornace.

, est motus appetitûs sensitivi ,
quod , objectum sensibile judi-
um nobis imminens , vitabile
t cum magnâ difficultate.

ut sit hæc passio , licitas tan-
tumere debemus , ut malum

otus appetitûs sensitivi , aver-
santis

santis objecta sensilia , quæ judicantur
causæ malorum & miseriarum , quibus
afficimur. Homines irati , triplicis generis
distinguntur , acuti , infensi & acerbi.
Acuti dicuntur , qui faciliè irascuntur , &
faciliè sedantur. Infensi dicuntur , qui nun-
quam sedantur , nisi post extremam vin-
dictam : horum ira vocatur furor. Acerbi
vocantur , qui diu permanent irati , sed
ita tamen ut tandem sedentur. Ubi nota-
bis , duas posteriores iræ species , esse in-
ordinatas & proinde malas.

Præcipuæ causæ occasionales iræ , sunt
offensio & contemptus nostri ; hinc faciliè
irascuntur , qui putant se à multis con-
temni , ut pauperes , senes , ægti , &c.
Hæc passio nascitur quoque ex eo , quòd
judicemus , nos ab aliis non satis æstimari :
ob quam causam faciliè irascuntur mulie-
res & superbi.

Ut hæc passio virtutis exercitio possit
inservire , debet esse absque impari
& legitimo nixa motivo.

Timor , est motus appetitûs
ortus ex eo , quòd objectum
cetur ut malum imminens &

Ut moderata sit hæc passio
esse sic affecti , ut patienter
quid secundum ordinem prout
vinæ , nobis accidere potest

Tomus VI.

manos : atqui passionēs , non sunt actus humani , ut ex ipso nomine patet ; ergo , &c. Et certè , quæ possunt indiscriminim inservire virtutum & vitiorum exercitio , de se neque bona sunt , neque mala moraliter : atqui passionēs sic se habent ; Sunt quidem inservire vitiorum exercitio , ut omnes fatentur : deinde possunt inservire virtutum exercitio. Nam , verbi gratiā , ira potest inservire fortitudini ; imò Christus ipse motus est irā , contrivendentes in Templo. Pariter , amor inservire potest charitatis exercitio ; tristitia & odium variis virtutibus Christianis ; proindeque , &c.

Objectiones.

Obicies. 1°. Concupiscentia , est passio : atqui de se mala est , quia de se producit peccatum , ut legitur in Scripturâ Sacrà ; ergo , &c.

Nego minorem. Concupiscentia quidem inordinata , seu prout versatur circa objecta illicita , de se mala est ; sed concupiscentia præcisè , ut est passio , seu prout est impulsus versùs objectum bonum , non est de se mala ; alioquin oporliceret appetere cibum. Ubi igitur concupiscentia dicitur in Scripturâ Sacrà , peccatum pariens , agitur ibi de concupiscentiâ

inordinatâ. Scilicet usus invaluit, ut concupiscentiæ nomine, intelligeretur non passio universim, sed amor immoderatus bonorum sensilium.

Instabis. Quod est occasio peccati, de se malum est: atqui concupiscentia, vel generatim sumpta, est occasio peccati; ergo, &c.

Distinguo major per se sit occasio peccati, concedo. Si per accidens tantum, nego. Illud dicitur occasio per se peccati, quod nunquam inservire potest virtutum moraliū exercitio. Illud autem est occasi per accidens peccati, quod indiscriminatim est occasio, vel actus boni, vel actus mali. Reverâ, &c.

Objicies. 2°. Vindicta est passio de se mala; ergo quædam passio, de se mala est.

Distinguo antecedens. Vindicta specificè sumpta, seu habitâ ratione objecti determinati, transeat. Vindicta præcisè, ut passio, nego. Scilicet vindicta, ut passio præcisè, de se indifferens est, ut versetur circa objecta, aut licita, aut illicita. Hinc licitum est, in nosmetipsos vindicare injuriam per peccata nostra, Deo illatam, pœnitentiam scilicet agendo. Dixi autem, *transeat*: quia Principibus licitum est, vindicare injurias subditis suis illatas.

ab omnibus passionibus, v
 Tūm quia, posito rerum c
 constituto, status ille fi
 quia status ille vocare
 pejor esset ipsis passionibus, vel im
 ratis.

De naturâ & numero passionum.

Appetitus sensitivus, ad quem perti-
 nent passionēs, duplex vulgò distinguitur,
 concupiscens & averfans. Nimirum cum
 objecta sensilia duplicem habeant ad cor-
 pus nostrum habitudinem; convenientiæ
 scilicet & disconvenientiæ; idè occa-
 sione impressionum, quæ excitantur in
 animâ, appetitus sensitivus modò concu-
 piscens & modò averfans, vocari potest:
 concupiscens, si versetur circa objecta
 sensilia; quæ judicentur convenientia;
 averfans autem, si judicentur disconve-
 nientia: hinc duplex universim distin-
 guitur passio, amor & odium.

Nora porrò, passionēs spectari posse,
 vel prout sunt impressiones, aut gratæ,
 aut molestæ in animabus nostris, occasione
 objectorum sensilium excitatæ; vel pro
 actibus animæ nostræ, qui has impressio-
 nes subsequuntur: verbi gratiâ, amor su-
 mitur, vel pro impressione gratâ, occa-

Quod
dispo
citab
aded.
tur ear
objecta, vel
bant comm
similes in animâ
quis similes subsequenter actus :
modò pariter, eadem corporis nost
stitutio permaneat : quod addo ,
mutaretur hæc constitutio , commo
quarum occasione excitabantur ant
iones grata , possent esse occasi
gatum ; & vice versâ ; sicut patet
quod , occasione ejusdem objecti
nobis sensationes , modò grata , modò
molesta , prout vel firmâ valetudine frui
mur , vel febris laboramus.

Ex hac passim generalium explica
tione , facile colligitur , cur objecta quæ
dam sensilia , nunquam antea visa , primo
tamen aspectu , vel placeant , vel displic
ceant : quia scilicet similia sunt iis , qui
placuerunt , aut displicuerunt.

Amoris variæ sunt species , quarum præ
cipuæ sunt desiderium , gaudium , spes &
desperatio.

Desiderium , seu concupiscentia , est
motus appetitus sensitivi , versùs bonum

M O R A L I S.

I

capitur, nec usui libertatis officiat, animam in suis functionibus perit. Tertium, ut bonum illud sensile notum conveniat constitutioni præsentis nostri, sed etiam ut futuræ nunc noceat.

Spes, ut passio, describi potest: appetitus sensitivi, versus bonum absens, quod arduum quidem & difficile, sed tamen obtentu possibile judicatur.

Ut moderata sit hæc passio, del subordonata spei futuræ felicitatis unde cavendum imprimis, ne per hujus objectum judicetur summum bonum.

Desperatio, ut est passio, describitur, test, motus appetitus sensitivi versus objectum sensile, judicatum quidem ut nobis bonum, sed obtentu impossibile.

Ut moderata sit hæc passio, considerandum est, bonorum omnium sensilium variationem, non esse malum moralia esse bona insensilia, longè tiora bono illo sensili, quod judicatu impossibile.

Præcipuæ species odii, sunt stitia, audacia, timor & ira.

Fuga, est motus appetitus sensitivi, quem objecta sensilia absentia: tanquam nobis noxia: quod ex eo, quod antea nos male

tantis objecta sensilia, quæ judicantur
causæ malorum & miseriarum, quibus
afficimur. Homines irati, triplicis generis
distinguntur, acuti, infensi & acerbi.
Acuti dicuntur, qui facile irascuntur, &
facile sedantur. Infensi dicuntur, qui nun-
quam sedantur, nisi post extremam vin-
dictam: horum ira vocatur furor. Acerbi
vocantur, qui diu permanent irati, sed
ita tamen ut tandem sedentur. Ubi nota-
bis, duas posteriores iræ species, esse in-
ordinatas & proinde malas.

Præcipuæ causæ occasionales iræ, sunt
offensio & contemptus nostri; hinc facile
irascuntur, qui putant se à multis con-
temni, ut pauperes, senes, ægri, &c.
Hæc passio nascitur quoque ex eo, quod
judicemus, nos ab aliis non satis æstimari:
ob quam causam facile irascuntur mulie-
res & superbi.

Ut hæc passio virtutis exercitio possit
inservire, debet esse absque impari
& legitimo nixa motivo.

Timor, est motus appetitûs
ortus ex eo, quod objectum
cetur ut malum imminens &c.

Ut moderata sit hæc passio
esse sic affecti, ut patienter
quid secundum ordinem præ-
vinæ, nobis accidere potest

Tomus VI.

De proprietatibus actuum humanorum.

Proprietates actuum humanorum duplicis sunt generis, primariæ & secundariæ. Primariæ dicuntur illæ, quæ immediate fluunt ab actuum humanorum naturâ: & duæ vulgò assignantur, bonitas & malitia. Secundariæ dicuntur illæ, quæ median- tibus primariis, ex eâdem naturâ dimanant. Hinc aliæ fluunt, mediante bonitate, ut laus, gloria, honor, meritum, &c; aliæ verò, mediante malitiâ, ut vituperium, demeritum, &c. Quædam etiam dicuntur fluere, mediante alterutrâ primariâ proprietate indiscriminatim, ut fama.

De secundariis proprietatibus nulla hîc est peculiaris difficultas: at circâ primarias, multa hîc occurrunt examinanda.

Primum, quid sit bonitas moralis? Secun-

dum, quid sit malitia moralis? Tertium,

quid sit actus bonitas & mali-

tatis actuum? Quartum, an

actus humanus sit, ita vel bonus,

vel malus, ut nullus dari possit

Quintum denique, quænam

eorum regulæ generales?

hæc quæstiones, sint,

Conclusio prima.

Bonitas moralis , consistit in intrinsecâ perfectione , quæ sit fundamentum conformitatis cum lege naturali , seu cum rectâ ratione. Quod enim est quid primum in bono , ut bono ; quodque fons est & origo omnium ejus proprietatum , dici debet ejus essentiam constituens : atqui perfectio intrinseca , quæ sit fundamentum supradictæ conformitatis , sic se habet. Primò quidem intrinseca perfectio , concipitur ut quid primum in actu bono , ut bono. Fundamentum enim relationis , est quid primum in ente , ut relativo : at bonitas moralis , est ens relativum ; aliundè verò , perfectio intrinseca concipitur , ut fundamentum ejus relationis , nimirum ipsius conformitatis. Secundò , perfectio intrinseca , concipitur ut fons & origo omnium proprietatum actûs moraliter boni ; ut constare debet ex eo , quòd afferatur tanquam ultima ratio quorumlibet attributorum specificorum actûs moraliter boni ; ergo , &c.

Conclusio secunda.

Malitia moralis , nihil aliud est , quàm carentia perfectionis debitæ. Si enim actus humanus , prout carens perfectione de-

bitâ ; intelligatur moraliter malus ; malitia moralis, nihil aliud est, quàm illa carentia : atqui , &c. Bonum enim morale debet esse integrum , id est , nullâ perfectione debitâ carere debet. Jam verò , si quidam actus humanus careat aliquâ perfectione requisitâ & debitâ , eo ipso concipitur moraliter malus : quamobrem malitia moralis , nihil aliud est, quàm perfectionis debitæ carentia. Hinc malitia malè assignatur, ut actuum humanorum proprietas.

Et certè , illa sententia debet admitti , quam propugnarunt Sancti Patres & Doctores , dum contrà Manichæos docebant , malitiam moralem non esse ens positivum, ipsamque proinde non habere causam effectricem : sic censebant Sanctus Augustinus, libro secundo, de Civitate Dei ; Sanctus Basilius , in suis Homeliis ; & sic de aliis.

Objectiones.

Objicies. 1º. Contraria debent esse positiva : atqui bonitas & malitia , sunt duo contraria ; ergo , &c.

Nego minorem. Quæ enim se habent ut forma & absentia formæ , non contrariè , sed privativè tantum opponuntur : porrò , bonitas & malitia se habent , ut forma & absentia formæ ; ut constat ex

probatione. Quod si bonitas & malitia dicantur à nonnullis, opponi contrariè; grammaticaliter tantum & impropriè, non autem philosophicè & accuratè loquendo, sic vocantur.

Objicies. 2°. Tam malum morale dici potest quid positivum, quàm malum physicum: atqui, &c. ut patet de veneno; ergo, &c.

Respondeo, 1°. hîc non agi de malo in concreto, sed de ipsâ malitiâ; unde licet malum physicum sit quid positivum, non ideò malitia moralis est etiam quid positivum.

Respondeo, 2°. malum physicum formaliter sumptum, non esse quid positivum. Ideò namque venenum, verbi gratiâ, dicitur formaliter malum: quia caret aliquâ formâ physicâ, ob cuius absentiam, non est conveniens dispositioni mechanicæ nostri corporis.

Objicies. 3°. Quod fit à causâ reali, reale est, seu positivum: atqui malitia fit à causâ reali, nimirum à voluntate creatâ; ergo, &c.

Distinguo majorem. Quod fit à causâ reali efficiente, concedo. Deficiente, nego. Reverâ, ipsa actio fit à causâ producente; sed malitia, est tantum à causâ deficiente. Hinc nego etiam minorem; nec

enim, propriè loquendo, malitia fit à causâ, sed catenùs actus humanus est malus, quatenùs voluntas agendo, deficit à rectâ ratione.

Objicies. 4°. Quod opponitur præcepto negativo, positivum est: atqui malitia moralis opponitur, &c. verbi gratiâ, malitia furti opponitur huic præcepto Divino, *non furaberis*; ergo, &c.

Distinguo majorem. Quod opponitur contrariè, concedo. Privativè tantùm, nego. Scilicet furtum materialiter sump- tum, opponitur quidem contrariè præcepto negativo; adeòque positivum est: at malitia furti privativè tantùm opponitur supradictò præcepto: quia est absentia rectitudinis, per præceptum illud imperatæ.

At, inquires, si malitia furti foret negatio, daretur negatio negationis. Præceptum enim non furandi, postulat negationem furti, & malitia foret hujus negationis negatio; ergo, &c.

Nego sequelam, & ad probationem nego propositionem. Præceptum enim non furandi, mæram non postulat furti negationem, sed positivum voluntaris affectum, aliena bona non auferendi; ut patet ex eo, quòd violaretur præceptum illud, si voluntas sic afficeretur, ut aliena bona con-

cupisceret, quamvis ipsa non actu auferret. Præterea, malitia furti non est negatio furti; sed absentia rectitudinis, quam habere debet actus, ut actus.

Objicies. 5°. Si malitia moralis esset absentia rectitudinis debitæ, assignari deberet subjectum immediatum, carens illâ rectitudine debitâ: atqui tale subjectum assignari non potest. Subjectum enim illud esset, vel ipsa voluntas, vel voluntatis actus: atqui neutrum dici potest. Non voluntas, alioqui sola hæc facultas dici posset mala; non etiam actus voluntatis, alioquin odium Dei, dici non posset malum, utpotè recipiendæ rectitudinis incapax; ergo, &c.

Nego minorem utriusque syllogismi: & dico voluntatis actum, esse subjectum immediatum carens rectitudine debitâ; quatenus caret, vel fine legitimo, vel circumstantiâ legitimâ. Ad id autem quod additur, respondeo, odium Dei esse malum, ex eo, quòd versetur circa objectum, quod non debet esse ipsius objectum; unde caret objecto legitimo.

Objicies denique. Si malitia moralis consisteret in carentiâ rectitudinis debitæ; omnia peccata, alicui virtuti opposita, inter se forent æqualia: quæcumque enim aliquâ formâ privantur, æqualiter ipsâ

privantur : absurdum consequens ; ergo ,
&c.

Nego sequelam , & ad probationem distinguo. Si privatio spectetur præcisè ut privatio , concedo. Si spectetur ratione subjecti magis , aut minus idonei ad formam recipiendam , nego. Verbi gratiâ , avaritia dici debet vitium , prodigalitate pejus : quia voluntas per habitum avaritiæ , minus idonea est ad recipiendum liberalitatis habitum , quàm per habitum prodigalitatis.

Instabis. Saltem sequeretur , peccata commissionis & omissionis , ejusdem esse speciei ; quandoquidem essent privationes rectitudinis debitæ.

Nego sequelam. Privationes enim non differunt quidem, ratione sui , sed ratione formarum , quibus opponuntur : verbi gratiâ , surditas & cæcitas non differunt , prout sunt absentia ; sed differunt ratione formarum , quibus opponuntur : quod sufficit , ut peccata differant inter se specie ; nec enim peccatum commissionis opponitur eidem rectitudini , cui opponitur peccatum omissionis.

Conclusio tertia.

Bonitas & malitia humanorum actuum ,
æstimari debent, ab objectis & circumstan-

riis. Bonum enim, ex integrâ causâ ; malum autem, ex minimo defectu , hoc est, nulla actio potest esse moraliter bona, nisi habeat objectum bonum , finem bonum , bonasque circumstantias ; ita ut si vel minima circumstantia mala sit , actio censerî debeat mala , sicut patebit , si fiat enumeratio : verbi gratiâ , furtum commissum ad pauperes sublevandos, malum est propter objectum ; eleemosina propter vanam gloriam data , mala est, propter finem malum ; confabulatio in Ecclesiâ mala est, propter circumstantiam loci , &c ; ergo , &c.

Et certè, nonnunquam circumstantiæ peccati, speciem mutant : nam , verbi gratiâ , furari rem profanam in loco sacro, non est simplex furtum , sed sacrilegium , ob circumstantiam loci ; proindeque , &c.

Circumstantiarum nomine , intelliguntur accidentia quædam , actiones humanas concomitantia ; & septem vulgò numerantur , sequenti versiculo comprehensa.

*Quis ? quid ? ubi ? quibus auxiliis ? cur ?
quomodo ? quando ?*

Ut solvatur quarta quæstio , notandum est, actus humanos, duplicis generis vulgò distingui , in specie & in individuo. Per actus humanos in specie , intelligunt eos ,

in quibus habetur solummodò ratio finis interni. & objecti ; per actus autem humanos, in individuo, intelligunt eos, in quibus habetur ratio objecti, finis externi & omnium circumstantiarum. Hâc distinctione præsuppositâ, docent Philosophi, quosdam actus humanos, ex naturâ suâ indifferentes esse, seu neque bonos, neque malos moraliter, si spectentur in specie : at inter ipsos controversitur, an actus quidam in individuo spectari, possint esse indifferentes ?

Hanc actuum humanorum distributionem non admittimus; opponitur enim actuum humanorum definitioni, ab omnibus traditæ & receptæ; unde missâ hâc distinctione, sit,

Conclusio quarta.

Nulli dantur actus humani, ex naturâ suâ indifferentes. Si enim actus humani, qui vocantur ab Adversariis indifferentes, reipsâ sint moraliter mali; profectò nulli dantur ejusmodi actus : atqui res sic se habet. Actus enim, tùm legi Divinæ, tùm legi naturali oppositi; reipsâ sunt moraliter mali : atqui, &c. Opponuntur quidem legi Divinæ. Nam lege Divinâ tenemur Deum diligere ex totâ animâ, ex toto corde, & ex totis nostris viribus : porrò,

qui produceret actus, quos Adversarii vocant, indifferentes, Deum non sic diligeret, quandoquidem actus suos, nec ad Deum, nec ad finem Deo subordinatum referret; ergo, &c. Opponuntur quoque Legi naturali. Legi namque naturali renemur agere, propter finem naturæ humanæ convenientem; at tales actus non fierent propter ejusmodi finem. Finis enim naturæ humanæ conveniens, debet esse honestus: at actus illi non fierent propter finem honestum, alioqui non essent indifferentes, sed boni; ergo, &c. proindeque, &c.

Objectiones.

Objicies. 1°. Ex Sancto Hyeronimo, inter bonum & malum, indifferens est ambulare, spuerre, crines pectere, &c. Sive enim ea feceris, sive non, nec justitiam, nec injustitiam habebis; ergo, &c.

Nego consequentiam. Nam ambulare, spuerre, &c. sunt tantum varii motus, adeoque non sunt actus humani. Quod si motus illi fiant, ad animæ nutum, possunt esse moraliter mali: nam, verbi gratiâ, ambulare, vel tempore, vel in loco, quibus ambulare non licet; in alium hominem, operâ deditâ spuerre, sunt actus moraliter mali; ergo, &c.

Objicies. 2°. Ideo nulli sunt actus hu-

mani indifferentes : quia tenemur Deum diligere , & ad ipsum omnes actus nostros referre : atqui ad id non tenemur. Si enim esset. aliquod ejusmodi præceptum , hoc certè, *Deum diliges*, &c. atqui ad id nos non astringit hoc præceptum. Præcepta enim positiva, in hoc differunt à negativis, quod negativa obligent *pro semper* ; positiva verò , non obligent *pro semper* ; ergo , &c.

Nego minorem. Probavimus enim , ad id nos teneri , tùm lege Divinâ , tùm lege naturali. Ad probationem autem , nego etiam minorem , & distinguo hanc propositionem. Præcepta positiva non obligant *pro semper* , ex hypothesi , quod non agamus , concedo. Ex hypothesi , quod agamus , nego. Ob rationes superius allatas.

Instabis. 1°. Præcepta Divina debent esse Christianis omnibus nota , præsertim Doctoribus : at præceptum , de referendis omnibus actionibus nostris ad Deum , multis Doctoribus non innotescit. Multi namque Doctores sententiam nostræ oppositam propugnant ; ergo reipsâ nullum est præceptum , de referendis omnibus actionibus nostris ad Deum.

Distinguo majorem. Præcepta Divina debent esse Christianis omnibus nota , quantum ad naturam suam , concedo.

Quantum ad modum, quo sunt ad praxim redigenda, nego. Nimirum omnes quidem Doctores norunt, præceptum supra laudatum, quantum ad naturam suam, esse verum, quandoquidem est propositio à Deo revelata; sed non omnes norunt modum, quo præceptum illud ad praxim sit redigendum, hoc est, non omnes norunt, præceptum illud violari ab iis, qui non omnes actus suos ad Deum referunt; imò eo cæcitatibus quidam devenerunt, ut palam docuerint, ad Christiani salutem sufficere, si per totam vitam suam, unicuique actum amoris Dei produxerit.

Instabis. 2°. Præceptum naturale debet esse doctis & indoctis obvium: at præceptum de omnibus actibus suis, ad Deum referendis, non sic est obvium; ergo non est naturale.

Distinguo maiorem. Si præceptum illud sit primum principium, concedo. Si sit conclusio deducta ex aliquo primo principio, nego. Scilicet quando præcepta, prima sunt principia, omnibus obvia sunt & nota; qualia sunt ista; *alteri ne feceris, quod tibi fieri non vis. Reddendum unicuique quod suum est*; sed ubi præcepta sunt totidem conclusiones, ex aliquo primo principio deductæ, non omnibus nota sunt & obvia: quia non omnes ritè deducunt.

conclusiones ex primis principiis : porro, præceptum superius laudatum, est solummodò conclusio deducta ex hoc primo principio. *Reddendum unicuique quod suum est.*

Instabis. 3°. Exindè sequeretur, hominem sæpissimè peccare; & jugum Christi, non esse suave.

Concedo primam sequelam : nam ex Scripturâ Sacrà, *Justus sepius in die peccat.* Nego autem alteram sequelam. Tùm quia nihil est suavius, quàm amore prosequi objectum summè amabile. Tùm quia non omnes actus nostros ad Deum explicitè referre tenemur, sed, ut aiunt, *virtualiter*, virtute præcedentis directionis: quod est facillimum; sufficit enim, si omnes actus nostros cujusque diei, ad Deum, ex voto referamus; quanquam tamen satius erit, identidem eos ad Deum explicitè referre.

Instabis denique. Nisi omnes actus nostros ad Deum explicitè referremus, non ipsum diligeremus ex toto corde nostro.

Nego sequelam. Cùm enim variis hujusvitæ negotiis distrahamur, non possumus de Deo, singulis momentis explicitè cogitare; nec proindè tenemur, omnes actus nostros ad ipsum explicitè referre: nemo quippe tenetur ad impossibile.

Objicies. 3°. Illa actio dici debet inaff-
ferens, ob quam homo, nec bonus, nec
malus, ab aliis judicatur: atqui multiplex
est ejusmodi actio; ergo, &c.

Nego majorem. Quamvis enim actus
illi, sint in rei veritate, vel boni; vel mali.
moraliter; quia tamen bonitas illa, vel
malitia, levis momenti vulgò judicatur;
ideò usus invaluit, ut propter illos actus,
homines, nec boni, nec mali dicerentur.

Objicies denique. Viatori nonnunquam
quiescere licitum est; ergo cùm in hâc
vitâ viatores simus, nobis quandoque
quiescere licitum est, id est, neque ad
Deum progredi, neque ab ipso regredi;
ergo licitum est, actus quosdam indiffe-
rentes producere.

Distinguo antecedens. Si præceptum
progrediendi non urgeat, concedo. Si
urgeat, nego. Porrò, præceptum de om-
nibus actibus nostris ad Deum referendis,
sic urget, ut si vel unus eorum, ad ipsum
non referatur, eo ipso sit moraliter malus.
Addo; nos in hâc vitâ nonnunquam quies-
cere, dum scilicet non agimus: at si aga-
mus, necesse est, ut vel progrediamur ad
terminum, vel ab eo regrediamur: quia
hoc in casu, versùs Deum non progredi,
est ab ipso regredi.

Quæres autem an, ut nonnulli conten-

dunt, omnes infidelium actus sint totidem peccata?

• Respondeo cum distinctione. Vel enim infidelium actus considerantur in ordine naturali, vel in ordine supernaturali, seu in ordine ad beatitudinem supernaturalem. Si spectentur in ordine naturali; contendo, non omnes infidelium actiones esse peccata. Tùm quia ex Apostolo, *gentes, id est, infideles, ea quæ sunt legis, faciunt*. Tùm quia nemo tenetur peccata committere: at infideles ad actus quosdam tenentur: verbi gratiâ, tenentur parentes suos colere; unicuique reddere quod suum est, & sic de multis aliis actibus, per legem naturalem præscriptis: evidens autem est, actus illos non esse peccata. Quod si actus infidelium spectentur in ordine supernaturali, utcumque, sed improprie, vocari possunt peccata, quatenus earent rectitudine debitâ, relative ad beatitudinem supernaturalem.

Quod attinet ad ultimam questionem, superius propositam, dico, 1°. regulas morum ad duas generales revocari posse, nimirum ad legem & ad religionem; quam obrem de utrâque nunc est differendum.

De lege. Quid sit, & an sit?

Legis nomen, tribus modis diversis acci-

pitur. 1°. Pro principiis, juxta quæ varias mundi partes ordinavit Deus: hoc sensu accipitur, Proverbiorum capite octavo, *quando certâ lege & gyro vallabat abyssos, & legem ponebat aquis.* 2°. Pro regulâ artefactorum, seu pro præceptis ab hominibus servandis, dum objectum aliquod faciunt: ut ubi dicimus, *leges definitionum & argumentationum.* 3°. Pro regulâ morum, per quam nempe actus humani diriguntur ad honestatem: sola hæc postrema legis acceptio, hujus est loci.

Lex igitur, ut hîc accipitur, definiri solet à Jurisperitis, *ordinatio*, seu regula moralis, communitatem obligans, stabilis, & ad commune bonum constituta. Quatenus dicitur, *ordinatio*, convenit cum consilio, & distinguitur ab aliis multis actibus, tum intellectûs, tum voluntatis, qui non sunt ordinationes. Quatenus dicitur, *obligans*, distinguitur à consilio, rogatione & petitione, &c. Quatenus dicitur, *obligans communitatem*, differt à certis præceptis, quæ vel privatum aliquem, vel paucos privatos obligant. Quatenus dicitur, *ordinatio moralis*, differt ab ordinatione physicâ, quæ fit per impulsu specialem & physicum. Quatenus dicitur, *stabilis*, distinguitur à mandato; mandatum enim certos habet durationis sue li-

mites : contrà verò , lex durationem habet stabilem , donec scilicet , vel à Legislatore revocetur , vel ipsius objectum desinat. Dicitur denique , *ad commune bonum constituta* ; & tunc distinguitur à privilegio , quod ad quorundam tantùm privatorum utilitatem ordinatur..

Dices autem. 1°. Quædam leges non obligant , quales sunt leges permissivæ dictæ ; quales sunt etiam leges , quibus certarum rerum valor constituitur : verbi gratiâ , leges , quæ monetarum valorem præscribunt ; ergo obligatio non pertinet ad naturam legis.

Nego antecedens. Nisi namque supradictæ leges obligationem quamdam inducerent , non ampliùs essent leges , seu non ligarent. Hinc 1°. leges permissivæ dictæ , obligant saltem , ne impediatur usus eorum , quæ permittuntur ; hinc etiam leges , quibus rerum valor constituitur , eatenùs obligant , quatenùs subditi , res illas pro valore constituto recipere tenentur.

Dices. 2°. Lex antiqua , seu Mosàica , fuit vera lex ; neque tamen fuit stabilis , quandoquidem desiit ; ergo ad legem non requiritur stabilitas.

1°. Nego secundam antecedentis partem. Quoniam enim lex illa vetus consti-

ruta fuerat ad totum illud tempus, quo Indæorum Respublica in statu suo erat permanfura; & quoniam toto illo tempore vim obligandi habuit, idcirco verè fuit stabilis.

2°. Respondeo, legem veterem defiffè quidem, quantum ad ceremonias, facrificia, cæteraque alia legalia dicta: quia nimirum defuit legalium illorum objectum, & apparuit alius Sacerdos, aliaque victima; fed contendo, legem veterem non defiffè, quantum ad præcepta moralia. Sic enim loquitur ipfe Chriftus; *Non veni folvere, fed adimplere legem*: & ut patet ex eo, quòd Decalogus vim legis adhuc retineat.

Exiftere leges, conftabit ex dicendis, de variis earum speciebus.

Cur fit lex?

Caufa finalis legis, duplex eft diftinguenda, *quæ*, & *cui*. Cauſa finalis, quæ, eft bonum commune, ad quod lex ordinatur; lex enim ſolummodò conſtituitur, propter perfectam ſubditorum adminiſtrationem; unde ſi lex verteret in Reipublicæ detrimentum, eo ipſo defineret eſſe lex. Cauſa finalis, cui, legis, ſunt ipſi ſubditi, in quorum utilitatem & commodum lex tendit. Hinc Tyrannum & Regem hoc intercedit

discrimen, quod Tyrannus leges condendo, suam; Rex verò, subditorum utilitatem spectet.

Quætes autem, quomodò sit intelligendum vulgare hoc adagium; legis est, homines reddere bonos?

Respondeo, hoc non esse sic intelligendum, quasi lex ratione sui, det vires ad id, quod præscribit exequendum idoneas; dat enim solummodò notitiam eorum, quæ sunt, vel agenda; vel omitenda; sed eo tantùm sensu, quòd præcipiat bonum, & prohibeat malum.

At, inquires, potest quis legem adimplere, quamvis non sit moraliter bonus.

Distinguo propositionem. Si sic non agat, ex motivo virtutis, sicut lex intendit, concedo. Si agat ex illo motivo, nego.

Nulla alia est causa exemplaris legis, præter ideas, ad quas attendit Legislatores.

Causa efficiens legis, duplex, suprema, & subordinata. Solus Deus, est suprema legis causa efficiens; pro suo namque summo dominio, in entia creata, imponere potest leges, sapientiæ suæ conformes. Princeps autem, in Monarchiâ; Senatus in Aristocratiâ, & populus in Democratiâ; sunt causæ efficientes legum subordinatæ.

Subditi, quibus lex imponitur, ut legis subjecta: porro ad id requiritur, ut subditi vires habeant, ad legem implendam; nemo quippe tenetur ad impossibile.

Qualis sit lex?

Proprietates legis hæc vulgò numerantur, obligatio, mutatio, interpretatio, emendatio, promulgatio & acceptatio.

Obligatio legis, est necessitas moralis, aut agendi quod imperatur, aut omittendi quod prohibetur; moralis, inquam, quia lex non tam hominem ligat, quàm homo seipsum ligat, ad legis observationem.

Tria requiruntur ad legis obligationem. Primum, ut reipsâ sit justa & honesta; alioqui non esset regula morum. Secundum, ut in praxi sit possibilis, non tantùm absolutè, sed etiam habitâ ratione subditorum. Tertium, ut inserviat bono communi, quandoquidem bonum commune debet esse legis finis.

Quæres autem; an actio; quam lex imperat, debeat esse honesta, antecederet ad legem latam?

Respondeo, 1°. legem universim verari debere circâ honestatem, saltem negativam, id est, circâ id, quod non sit inhonestum; alioqui subditi tenentur ali-

M O R A L I S.

quod facere, simul & non facere.

Respondeo, 2°. si agatur de lege præcipiente, id quod imperatur, non semper esse debere honestum, antecederet ad legem: quia, verbi gratiâ, nec honestum, nec inhonestum est, monetam esse hujus, aut illius valoris: at illud idem fieri honestum, quia tunc subditi ex obedientiæ motivo, possunt agere.

Mutatio legis duplex distinguitur, ab intrinseco & ab extrinseco. Primò quidem leges mutari possunt ab intrinseco: quia sicut Legislator habet vim leges condendi, sic & habet potestatem eas immutandi. 2°. Leges mutari possunt ab extrinseco, sive defectu subditorum, sive ex parte temporis: quia scilicet elapso tempore, legis durationi præscripto, cessat legis obligatio, sive ex parte objecti, si nimirum objectum, aut evadat impossibile moraliter, aut Reipublicæ noxium; sive ex parte finis, quia sublato fine, cessant media.

Rursus duplex est legis mutatio, altera quâ tollitur omninò; altera verò, quâ tollitur ex parte tantum. Prior mutatio dicitur, modò irritatio, modò abrogatio; posterior verò dicitur, modò derogatio, modò dispensatio, modò suspensio, modò privilegium.

M O R A L I S.

Irritatio legis, est ea mutatio, quâ specialiter prohibetur à Legislatore, ne obligationem inducat: quod contingere potest, vel ex eo, quòd ii, à quibus fuit lata, sufficientem non habuerint auctoritatem; vel ex eo, quòd subditi legem non acceperint; vel ex eo, quòd desit aliqua conditio, ad legem servandam requisita.

Abrogatio legis, est ea mutatio, quâ lex antea obligans, amittit vim obligandi: quod contingit, vel ex diuturnâ consuetudine oppositâ; vel revocatione factâ, aut ab ipso Legislatore, aut aliquo Superiore.

Derogatio, est actus, quo Legislator aliquem solvit à legis obligatione, dum interim illa pro cæteris subditis vim suam retinet, & tunc idem est ac dispensatio.

Suspensio legis, est ea mutatio, quâ legis obligatio, ad tempus aliquod tollitur, post tempus illud reditura: ut si tributum cuiusdam solvendi obligatio, per tres annos tollatur.

Privilegium definiri solet; lex favorabilis, aliquid alicui contrâ jus commune tribuens. Dicitur *lex*, ex eo, quòd oriatur à Legislatoris voluntate; & quamvis immediate respiciat privatorum quorundam commodum, nihilominus ad commune

liceat doctrinalem legum interpretationem tradere?

Respondeo, id iis tantum esse licitum, quibus autoritate publicâ permissum fuit de jure respondere; alioqui nasceretur confusio, Reipublicæ tranquillitati noxia. Quoniam igitur in Republicâ benè ordinatâ, licitum non est, leges civiles ad arbitrium cujusque privati interpretari, sicut contendunt Calvinistæ; à fortiori, ad arbitrium cujusque privati, licitum non est legem Evangelicam interpretari.

Quæres, 2°. quomodo mentem & intentum Legislatoris detegere possimus?

Respondeo, multis modis id obtineri posse. 1°. Si habeatur ratio causæ finalis ipsius legis. 2°. Ex modo loquendi, Legislatori proprio. 3°. Ex antecedentibus & consequentibus, inter se collatis. 4°. Ex aliis legibus, in quibus similes locutiones usurpantur.

Emendatio legis, est interpretatio, quâ lex judicatur non obligans in aliquo casu, licet terminis universalissimis sit expressa, verbi gratiâ, lex generalis de reddendo deposito, quoties exigitur, judicata fuit non obligans, ad reddendum enssem Domino furioso.

Promulgatio legis, est publica ipsius denunciatio, seu, ut aiunt, *intimatio*, ad-

acceptatione ; Legislatorem verò , qui habet potestatem , à subditis dependentem , leges ferre non posse , quæ obligent , antecedenter ad subditorum acceptationem.

Quotuplex sit lex.

Lex generatim triplex est , æterna , naturalis & positiva , de quibus singulis est dicendum.

De lege aternâ.

Lex æterna describi solet , Divinæ sapientiæ ratio , entia quævis creata dirigens in certos fines ; quod sic est intelligendum , ut ideæ Divinæ habeant adjunctam actionem Divinæ voluntatis , vel decernentis , vel præmoventis , sive physicè , sive moraliter.

Admittendam esse legem hanc , constare debet : tum ex parte sapientiæ Divinæ , cujus est singula quæque attingere : tum ex parte hominum , qui propter ignorantiam & infirmitatem , indigent directione : tum ex parte legum humanarum , quæ cum sint mutabiles & imperfectæ , supponere debent legem aliquam immutabilem & perfectam , cujus participatione redantur , quantum fieri potest , stabiles & perfectæ.

Dices. Ibi non est lex , ubi non sunt

K ij

subditi, qui obligentur: atqui non extiterunt ab æterno subditi, qui obligarentur; ergo nulla fuit lex ab æterno.

Distinguo majorem. Ibi non est lex, in subditis, concedo. In Legislatore, nego. Distingue pariter consequens.

Instabis. Ibi non est lex etiam ex parte Legislatoris, ubi non est obligatio; ex nobis enim, ad legis essentiam pertinet obligatio: at nulla fuit obligatio ab æterno, quandoquidem nullus fuit, qui obligaretur; ergo, &c.

Distinguo majorem. Ubi non est obligatio activè sumpta, concedo. Passivè sumpta, nego. Porro, nulla quidem fuit ab æterno obligatio passiva, seu non fuerunt ab æterno, qui obligarentur; sed ab æterno fuit obligatio activè sumpta, seu fuit ab æterno ratio Divinæ sapientiæ, obligans pro futuro.

At, inquires, ibi non est obligatio activa, ubi non est obligatio passiva.

Distinguo propositionem. Ibi non est obligatio activa sumpta pro actu, seu exercitio, concedo. Sumpta pro potentiâ, nego. Uno verbo, ratio Divinæ sapientiæ actu non obligavit ab æterno, sed ab æterno potuit obligare cum decreto, de actu obligandi pro futuro.

Proprietates legis æternæ, multiplicis

generis distinguntur. Prima, quòd mutari non possit: quia decreta Dei semel posita, revocari non possunt; sicut probatum fuit in Metaphysicâ. Secunda, quòd omnes causarum secundarum actiones ipsi subjiciantur: quia nimirum omnes illos actus in certos fines dirigit. Tertia, quòd omnes aliæ leges ab ipsâ deriventur, ut constat, tum autoritate Scripturæ Sacræ, his verbis: *Per me Reges regnant, & legum conditores juxta decernunt*; tum autoritate Sancti Augustini, *nihil est, inquit, in temporali lege justum, quod ab æternâ non derivetur.*

Quæres autem, quomodò cæteræ leges suam ab æternâ lege trahant originem?

Respondeo, cæteras leges ab æternâ derivari. 1°. Quantum ad Legislatoris potestatem, juxta illud Apostoli, *omnis potestas est à Deo.* 2°. Quantum ad æquitatem, quam includunt: cum enim lex æterna, prima sit in genere legum, debet esse cæterarum regula. 3°. Quantum ad obligationem, quam inducunt: obligatio namque cæterarum legum, ortum ducit ab æternâ lege, quatenus hæc jubet, ut legitimis superioribus obediamus.

De lege naturali.

Nomine legis naturalis, nihil aliud in-

K.iiij.

telligendum est , præter congeriem idearum , quibus mediantibus , generalia morum præcepta cognoscimus. Quod autem nobiscum nascatur illa lex , quodque sit omnibus hominibus communis , probari potest , tùm ratione , tùm Scripturâ Sacrà ; ratione , quia quædam objecta ab hominibus ita judicantur bona , ut culpandus esset , qui ea non amaret ; & quædam ita judicantur mala , ut vituperaretur , qui illa non odio haberet ; unde necesse est , ut præter leges positivas , alia detur omnibus communibus. Prætereà , probavimus , ideas omnes nobiscum fuisse natas : auctoritate pariter Scripturæ Sacræ : nam in Psalmis sic legitur , *signatum est super nos lumen vultûs tui , Domine* : quem locum Patres interpretantur , de lege naturali ; sic etiam loquitur Apostolus , *gentes , quæ legem non habent scriptam , naturaliter ea , quæ legis sunt , faciunt*.

Dices. Leges positivæ sufficiunt ; ergo lex naturalis , est inutilis.

Nego antecedens. Tùm quia , sublata lege naturali , Legislatores non intelligerent , quid jubendum , prohibendum , aut permittendum esset. Tùm quia , sublata lege naturali , subditi nunquam cognoscerent , obtemperandum esse legibus positivis.

Circà proprietates & affectiones legis naturalis, quædam hîc inquire solent.

Quæres igitur, 1°. an lex naturalis mutari possit & abrogari?

Respondeo, 1°. legem naturalem, spectatam ex parte subjectorum, mutari posse, quantum ad existentiam: quia substantiæ creatæ intelligentes, contingenter existunt.

Respondeo, 2°. legem naturalem spectatam, quantum ad veritatem, immutabilem esse: quia nempe solæ veritates essentiales, per ideas exhibentur.

Respondeo denique, Deum dispensare non posse ab obligatione, quæ per legem naturalem inducitur: quia rerum essentiæ sunt immutabiles, & ab ipsâ voluntate Divinâ independentes; hinc Deus homines dispensare non potest, ab obligatione Creatorem suum amandi.

Objectiones.

Objicies. 1°. Bonorum communitas, est de lege naturali: atqui tamen fuit mutata; ergo, &c.

Nego majorem. Bona enim ut bona, non includunt in ideâ suâ communitatem: communitas enim & singularitas, sunt inferiora, respectu boni universim; proindeque, &c. Et certè, homines ex naturâ

suâ nullum habent jus, in objecta circumstantia; homo quippe nihil habet, quod ab alio non acceperit.

Objicies. 2°. cum Hobbs. Independentia unius hominis ab alio; est de lege naturali; atqui tamen hæc mutata fuit independentia; ergo, &c.

1°. Nego maiorem. Homo namque; nec includit in ideâ suâ independentiam ab alio homine; nec eam excludit; unde Deus instituere potuit & reipsâ instituit, ut quidam homines ab aliis penderent: verbi gratiâ, ut liberi penderent à Parentibus; servi, à Dominis; subditi, à Principibus; uxores, à maritis.

2°. Distinguo maiorem. Independentia physica; unius hominis ab alio, est de lege naturali; concedo. Independentia moralis; nego.

Objicies. 3°. Est de lege naturali, ut homo non interficiat alterum hominem.

Distinguo propositionem. Autoritate privatâ, & absque periculo vitæ propriæ, concedo. Autoritate publicâ, vel jussu ipsius Dei, nego.

Objicies. 4°. Contrâ legem naturalem est, ut maritus multas habeat uxores: atqui tamen Deus dispensavit ab hac lege; ut constat de Patriarchis, Abraham, Isaac & Jacob; ergo, &c.

Nego majorem. Est quidem contrà legem naturalem, ut mulier multos habeat maritos; quia tunc matrimonii finis impediretur: at non est contrà legem naturalem, si maritus multas habeat uxores, ob rationem oppositam. Hinc eatenus leges positivæ prohibent, ne vir multas uxores simul habeat; quia nascerentur incommoda, tum circà liberorum educationem, tum circà uxorum concordiam.

Objicies denique. Furtum, est contrà legem naturalem: atqui Deus tamen dispensavit à furto; permisit enim Israëlitis, ut Ægyptiorum vasa secum auferrent.

Nego minorem. Cum enim Deus sit rerum omnium supremus Dominus, potuit vasorum illorum proprietatem, ab Ægyptiis, ad Israëlitas transferre, qui proinde, Deo jubenti obtemperantes, furti crimine non fuerunt inquinati.

Quæres, 2.º quodnam sit primum legis naturalis principium?

Respondeo, hoc esse primum illud principium, *declina à malo, & fac bonum*. Hujus enim propositionis veritas omnibus est obvia; & ista propositio, est ultima ratio, quæ possit afferri, cur aliquis hoc, vel illud fecerit, hoc, vel illud effugerit.

Quæres, 3.º utrum præcepta legis naturalis possint invincibiliter ignorari?

Kv

Respondeo, ipsa non posse invincibiliter ignorari. Tum quia datâ, vel mediocri attentione, cuique faciliè innotescunt, quandoquidem jugiter adsunt causæ occasionales attendendi ad ideas, quibus nituntur illa præcepta. Tum quia præceptorum illorum ignorantia, non excusat à peccato.

De lege positivâ.

Lex positivâ, dicitur ea, quæ de novo sancitur & promulgatur, pro liberâ Legislatoris voluntate: & duplex universim distingui potest, Divina & Humana.

De lege positivâ Divinâ.

Lex positivâ Divina, duplex est, vetus seu Mosaïca, quam Deus dedit servis per servos; & nova, quam Deus dedit filiis, per filium suum unigenitum, Christum Dominum. Prior continetur in libris veteris Testamenti; posterior verò, in libris novi Testamenti. Theologorum est, afferre varia discrimina, quæ occurrunt inter utramque hanc legem: sufficit, si dicamus legem veterem in timore fuisse fundatam; novam autem in amore: cultorem veteris legis, fuisse servum, ancillæ filium; cultorem autem novæ legis, esse filium, ex-

liberâ natum, sicut exposuit Apostolus.

Legis Mosâicæ præcepta, triplicis erant generis; moralia, quæ dirigebant mores; ceremonialia, quæ rectum Dei cultum ordinabant; & judicialia, quæ judiciorum formam à Judicibus servandam præscribebant. Per legem Evangelicam, seu novam, abrogata sunt præcepta, tum ceremonialia, tum judicialia, sed remanserunt moralia; ita tamen ut ad ea servanda non astringamur, virtute legis veteris; sed vel quia fundantur in lege naturali, vel quia in lege novâ præscribuntur.

Præcepta veteris legis moralia, decem numerantur; unde *Decalogi* nomen; sequentibus versiculis exprimi solent.

*Unum crede Deum, nec jures vana per ipsum.
Sabbata sanctifices, habeas in honore parentes;
Non sis occisor, fur, mœchus, testis iniquus,
Alterius nuptam, nec rem cupias alienam.*

Quæres autem, 1°. quomodò lex illa vetus desierit, quantum ad præcepta ceremonialia & judicialia?

Respondeo, ipsam desisse, quoad ejusmodi præcepta, eo sensu, quod vim obligandi amiserit. Responsio confirmatur auctoritate Apostoli, asserentis legem illam evacuata & reprobata fuisse, nosque ab ejus servitute factos fuisse liberos. Et

K vj.

cerrè, lex vetus spectata, quantum ad illa præcepta, erat solummodò legis Evangelicæ figura; adeòque promulgatâ lege Evangelicâ, evanescere debuit illa figura.

At, inquires, lex vetus dicta fuit, *lata in æternum*; ergo dici non debet desuisse.

Distinguo antecedens. Lata in æternum, quantum ad veritatem figuratam, & quantum ad præcepta moralia, concedo. Quantum ad præcepta ceremonialia & judicialia, & quantum ad vim obligandi, nego: sicut constat ex verbis Apostoli:

Quæres, 2.º. quandonam lex illa vetus desuit?

Respondeo, 1.º. legem veterem non desuisse ante mortem Christi; ut constare debet ex eo, quòd ipse Christus constanter eam servaverit usque ad mortem.

Respondeo, 2.º. ipsam primariò desuisse, statim à morte Christi: quia tunc desuit Sacerdotium vetus, & factus est novus Sacerdos, nempe Christus; secundariò verè desuisse, prout successu temporis, præcepta novæ legis, Judæis & Gentilibus innotescere cœperunt.

Quæres, 3.º. an lex Evangelica præstantior sit veteri?

Respondeo, legem novam, ex multiplici capite præstantiorem esse veteri. 1.º. Ratione promulgatoris: Christus enim

longè præstantior est Moyse. 2º. Ratione præceptorum : præcepta namque Evangelica ; longè propius acoedunt ad perfectionem supernaturalem , quàm præcepta legis Mosaicæ. 3º. Ratione universalitatis : lex enim vetus , ad solos Israëlitas pertinebat ; nova verò , ad omnes Terræ populos extenditur. 4º. Ratione durationis : lex enim vetus , lata tantùm fuerat , donec veniret Christus ; nova verò perseverabit usque ad sæculorum consummationem. 5º. Ratione victimæ : quia in lege veteri , offerebantur tantùm corpora beluina ; in novâ verò , offertur ipse Christus. 6º. Ratione efficacix : quia Sacramenta legis veteris , gratiam conferebant , non ex opere operato , sed ex opere operantis ; contrâ verò , in lege novâ. 7º. denique. Ratione facilitatis : quia legis veteris jugum durissimum erat , & vix tolerandum ; jugum autem Christi suave est. & leve.

De lege positivâ humanâ.

Lex positiva humana , dicitur ea , quæ fertur ex libero hominum arbitrio. Circâ hanc legis speciem , quatuor hîc inquiri possunt. Primum , an hominibus insit potestas condendarum legum , quæ obligent in conscientiâ. Secundum , an ad legem

humanam requiratur promulgatio, seu publica denunciatio? Tertium, an Legislatores suis astringatur legibus? Quartum, an melius sit, Rempublicam optimis legibus, quàm ab optimo Principe gubernari?

Ad primam quæstionem respondeo, 1°. quosdam homines universim, habere potestatem condendarum legum, quæ obligent in conscientiâ. Responsio confirmatur multis Apostoli testimoniis, ad Romanos capite 13, *qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*: qui autem sic resistunt, sibi ipsis damnationem acquirunt. *Necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam; omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*, &c.

Respondeo, 2°. Principibus Ecclesiasticis inesse potestatem ferendarum legum, quæ obligent in conscientiâ. Responsio petitur, tum ex autoritate Scripturæ Sacre. Sic enim legitur in Deuteronomio, *Qui superbus erit, nolens obedire Sacerdotibus, qui eo tempore serviunt Domino, ex decreto Judicis moriatur*; tum ex praxi: nimirum ad Ecclesiæ regimen, requiritur potestas condendarum legum, quæ obligent in conscientiâ, præsertim cum religio longè magis consistat in voluntatis

affectu , quàm in externâ specie.

Respondeo , 3°. Principibus secularibus inesse potestatem ferendarum legum , quæ obligent in conscientiâ. Principibus enim secularibus ea deber inesse potestas , quæ necessaria sit ad populos , in bonum commune dirigendos : atqui ad id necessaria est potestas ferendarum legum , quæ obligent in conscientiâ : sublato namque conscientiæ motivo , multi sese ab ordinatione publicâ , facile subtraherent.

Dices autem 1°. Sic legitur in Deuteronomio , *non addetis ad verbum , quod loquor vobis , neque quidquam minuetis ex eo* ; ergo hominibus non inest potestas condendi leges , quæ obligent in conscientiâ.

Explico antecedens. Non addetis ad verbum , quod loquor vobis , aliquid , vel quod legibus Divinis sit contrarium , vel quod earum verba in sensum alienum detorqueat , concedo. Nihil addetis , per quod , vel extendantur leges Divinæ , vel ritè explicentur , nego. Nisi namque penès quosdam esset autoritas explicandarum legum Divinarum , privatus quisque , pro suâ utilitate , posset eas explicare : quod est absurdum , ut ipsi Calvinistæ tandem agnoverunt , suas instituendo synodos , in quibus certæ leges constituerentur.

Dices. 2°. Jacobi capite quarto sic legitur, *unus est Legislatoꝝ & unus Judex, qui potest liberare & perdere*; ergo homines non sunt legislatores.

Explico antecedens: Unus est Legislatoꝝ & unus Judex supremus & independens, concedo. Unus est, &c. quasi nulli sint supremo Legislatoꝝ subordinati, nego. Scilicet cum Deus in hac vitâ non immediate, seu per ipsum dirigat, necesse est, ut quidam sint Legislatores, ipsi subordinati.

Notandum autem est, Jurisdictionem secularem, & Jurisdictionem Ecclesiasticam inter se sic discrepare, ut Principes seculares nullam legem Ecclesiasticam constituere possint; nec Principes Ecclesiastici leges ferre possint, quæ perrineant, sive ad secularem populorum administrationem, sive ad temporalia Regum bona.

Ad secundam quæstionem respondeo, promulgationem requiri, ut lex positiva humana subditos obliget; nulla quippe lex obligat, nisi sit vel nota, vel innotescere possit: porrò, lex humana, per solam promulgationem innotescere potest; proindeque, &c.

Ad tertiam quæstionem respondeo, 1°. Legislatorem suis non adstringi legibus, quando materia legis ipsum dedecet:

verbi gratiâ , si Rex ensis gestationem prohiberet , non idcirco teneretur ipse ensen deponere. Pariter , si quasdam ferret leges circa mechanicas artes , iis non adstringeretur ; ut per se pater.

Respondeo , 2°. Legislatorem suis non adstringi legibus , præcisè ut suis , sive spectentur , quantum ad vim coactivam , sive quantum ad vim directivam : non quidem quantum ad vim coactivam , quia nemo seipsum cogere potest ; non etiam quantum ad vim directivam ; cum enim Legislator subditos suos à lege dispensare possit : si quid contra ipsam agat , seipsum dispensare censetur.

At , inquires , Reges nonnunquam peccant , si leges suas non servant.

Distinguo propositionem. Quando leges illæ fundantur , aut in lege naturali , aut in lege Divinâ , quas tunc violant , concedo. Peccant ex eo præcisè , quòd leges illas , ut suas , non servant , nego.

Ad quartam quæstionem respondeo , neque Principem solum , neque leges solas sufficere , ad optimum Reipublicæ regimen : quia nimirum Princeps bono publico , sine legibus sufficienter providere non potest : & quia leges absque Principis autoritate , vigere non possunt.

Quæres autem insuper , an & quomodo lex humana mutari possit ?

Respondeo , legem humanam fundatam , aut in lege naturali , aut in lege Divinâ , mutari non posse : quia tunc non pender à libero hominum arbitrio. Quod si lex humana , neque in lege naturali , neque in lege Divinâ fundetur , mutationem quamlibet pati potest : quia tunc à libero Legislatoris arbitrio pender.

Colliges , duplicem esse generatim legis humanæ speciem ; Ecclesiasticam , quæ sancitur auctoritate Principum Ecclesiæ ; & civilem , quæ auctoritate , vel Principis , vel Reipublicæ fertur. Utraque hæc species in multas alias subdistribuitur ; sed de his differere , Theologorum est & Jurisconsultorum. Unum addam circà consuetudinem , quæ nonnunquam vim legis obtinet.

Consuetudo describi potest ; frequens & repetita similium actuum exercitatio ; ita ut ejusmodi similes actus dirigant ad finem , aut ab aliquâ lege intentum , aut alicui legi contrarium.

Quatuor autem requiruntur , ut consuetudo vim legis obtineat. Primum est , ut sit æquitas ex parte materiæ : nam consuetudo quidpiam agendi , quod sit , vel iniquum , vel inhonestum , nullam obligationem inducere potest. Secundum , ut consuetudo saltem implicite contineat ef-

fectum obligatorium, ex parte subditorum. Tertium, ut notabilis sit diuturnitas, in exercitio similium actuum humanorum: hæc autem diuturnitas, judicio Magistratum erit definienda. Quartum denique, ut interveniat Principis, aut Reipublicæ consensus, saltem tacitus, qui semper præsumitur adesse, si consuetudini cognitæ non obsistat.

De religione.

Religio describi potest, Divini numinis cultus, certis ceremoniis & actibus distinctus. Cultus hic duplex distinguitur, exterior & interior. Cultus exterior perficitur sacrificiis & ritibus; interior verò, consistit præsertim in affectu. Evidens autem est, nullum esse posse numinis Divini cultum, nisi numen Divinum innotescat.

Certum autem est, 1°. Deum ab homine quovis cognosci posse: quia nempe cuilibet homini, Divinitatis idea fuit impressa, & adsunt innumeræ causæ occasionales, ad ideam hanc attendendi, quales sunt infirmitas naturæ humanæ, statûs felicioris ardens desiderium, mirabilis partium mundi dispositio, &c. Hinc inexcusabiles sunt multi Pagani, qui cum Deum cognovissent, ipsum sicut Deum non glorificaverunt.

Certum est, 2°. hominem nihil habere, quod non acceperit ab eo ente potentissimo, à quo suam accepit existentiam, ipsumque ab eodem ente optimo, longè plura alia recipere posse; unde quilibet homo tenetur, ens illud laudare, ipsi pro beneficiis acceptis grates referre, & ipsum orare, ut bona quibus indiget, obtineat.

Religio, quæ solummodò consistit in officiis mox assignatis, vocatur Religio naturalis, ex eo quòd, absque revelatione Divinâ, & solo lumine naturali duce, Deum cognoscere possimus, & officia supradicta adimplere.

Quoniam autem experientiâ constat, innumeras alias religioni naturali fuisse superadditas; & quoniam non possunt esse omnes legitimæ, utpotè inter se pugnantes; ideo difficultas est, quænam ex iis omnibus, & voluntati Divinæ, & religioni naturali, sit magis conformis?

Contendimus autem, 1°. legem Mosâicam dictam, duplici hâc dote fuisse decoratam. 2°. Legem Christianam, seu Evangelicam, quæ Mosâicæ successit, Divinæ voluntati magis esse adhuc consentaneam, ipsamque religionis naturalis ultimum & perfectum esse complementum.

Quamvis utriusque hujus religionis veritas certissimè innotescat, tùm ex lectio-

ne veteris & novi Testamenti, tùm Ecclesiæ Catholicæ decretis, tùm denique gratiâ Divinâ, in cordibus nostris operante: non tamen erit inutile quædam proferre motiva, quibus utriusque religionis illius veritas, per lumen naturale detegatur. Scilicet cùm homo sit ratione præditus, & teneatur esse prudens, eam amplecti debet religionem, cujus rationem reddere possit. Præterea, obstruendum est os loquentium iniqua, hoc est, eorum, qui contendunt, religiones illas esse solummodò politicæ fœrum. Denique, quoniam Philosophia Moralis dirigit actus humanos ad honestatem; & quoniam utraque illa religio præstantissimas suppeditat regulas, quibus actus humani dirigantur; idcirco Philosophus Moralis religionum illarum veritatem & sanctitatem detegere ac manifestare tenetur. Sit igitur,

Ostenditur veritas religionis Mosæicæ.

Ut ordine procedat hæc probatio, propositiones quasdam præmittemus, per modum lemmatum.

Prima propositio.

Lex aliqua potuit addi legi naturali. Nam ad hoc sufficit, 1°. quod Deus sit

summè potens, summè bonus, & consequenter capax hominibus longè plura beneficia præstandi, quàm reipsâ præstitit, animas nostras creando. 2o. Quòd præter naturalia præcepta, quædam alia præscribi possint: atqui hæc omnia sic se habent; ut constat, tum ex dictis in Metaphysicâ, tum ex eo, quòd in singulis circumstantiis, lex naturalis plerumque non præscribat, quid sit agendum, aut omittendum; proindeque, &c.

Secunda propositio.

Conveniens fuit, ut Deus religioni naturali novam superadderet. Cùm enim homines, sibi relictì, turpiter servirent appetitui sensitivo, nefanda, pro virtutibus haberent, & ignari jacerent in umbrâ mortis; maximè conveniens fuit, ut à pravis illis affectibus, & illâ ignorantia revocarentur; alioquin homo, propter Deum cognoscendum & amandum creatus, finem suum nunquam obtinuisset; nec enim Deus possideri potest ab iis, qui operantur iniquitatem; proindeque, &c. Nec dicas cum nonnullis, convenientiam illam esse fùilem: quia nimirum exindè sequeretur, homines esse in aliquali pretio apud Deum: quod absurdum judicant. Major enim est, inquiunt, distantia, hominem inter &

Deum, quàm muscam inter & Regem. Ne, inquam, id dicas: quamvis enim longè major sit distantia, hominem inter & Deum, quàm muscam inter & Regem; nihilominùs Deus longè aliter se habet erga hominem, quàm Rex potentissimus erga muscam. Scilicet Deus creavit, & jugiter conservat homines; Rex autem, nec creavit, nec conservat muscas. Deus entibus omnibus providet, & omnia necessariò cognoscit; Rex verò, perpauca tantùm curat, nec de omnibus cogitare potest. Deus animam rationalem ad imaginem suam creavit, id est, cognitionis & volitionis capacem; Rex verò, muscas ad imaginem suam non effinxit; proindèque, &c.

Tertia propopositio.

Lumen naturale, adeòque religio naturalis, propter unionem animæ cum corpore, valdè fuit debilitatum. Hæc propopositio constare debet; tùm ex eo, quòd per experientiam quotidianam deprehendamus, hominem in voluptates sensibiles esse valdè proclivem; tùm ex eo, quòd multi homines cupiditatum suarum tandem fiant servi; tùm quia, si ceteræ rationis dictamen sequi velit, perpetuam experiatur pugnam, partem superior

inter & inferiorem ; tùm denique , ex eo quòd imbecillitatem hanc naturæ humanæ agnoverint , vel ipsi Pagani ; proindeque , &c.

Et certè , si reflectamus in statum eorum hominum , quibus non affulsit lumen religionis à Deo revelatæ ; tunc lumen naturale penè extinctum deprehendemus. Enim verò , non unicus tantùm populus , sed omnes ferè homines turpissimis obsequabantur passionibus ; tam numerosam Deorum multitudinem invexerant , ut alii Solem , alii Lunam , alii alia sydera adorarent ; imò vilioribus quibusque corporibus , aliquid Divinitatis inesse crederent ; & quod pejus fuit , criminibus suis altaria erigerent , ebrietati nempè , sub nomine Bacchi ; impudicitiae , sub nomine Veneris ; furto , sub nomine Mercurii , &c. Jupiter ipse , quem Deorum maximum vocabant , famosus fuit adulteriis , incestu , aliisque facinoribus , quæ à Christianis nominari vetat Apostolus ; ergo religio naturalis , valdè fuit obscurata , & consequenter maximè conveniens fuit , ut alia religio à Deo revelaretur ; proindeque , &c.

Quarta propositio.

Deus novas leges religioni naturali re-
ipsâ

ipsâ superaddidit. Si enim in illâ generali populorum omnium cæcitate, qualem mox exhibuimus, extiterit in angusto Terræ spatio populus quidam, licet duræ cervicis, & ad idololatriam valdè pronus, qui tamen habuerit legem scriptam, rectæ rationi conformem, & varios Divinitatis characteres importantem; profectò populus ille, non à seipso, sed à Deo leges illas accepisse dicendus est: atqui hæc omnia sic se habent, respectu populi Israëliti; sicut constat ex lectione historiarum & annalium illius populi, & ut mox ostendetur; proindeque, &c.

Conclusio.

Lex Mosaïca dicta, legi naturali fuit ab ipso Deo superaddita. Illa namque lex, ab ipso Deo legi naturali fuit superaddita, quæ certissimos divinitatis characteres præ se fert: atqui lex Mosaïca dicta, sic se habet; ut ex enumeratione quorundam characterum fiet manifestum. Primus character sic se habet. In lege Mosaïcâ, quæcumque de Divinitate proferuntur, rectæ rationi sunt maximè consona: unicus quippe Deus admittitur, qui sit spiritus necessariò existens, Creator cœli & Terræ, summè providus, æternus, omnipotens, summè justus, summè sapiens, &c. aliundè verò,

inter & inferiorem ; rùm denique , ex eo quòd imbecillitatem hanc naturæ humanæ agnoverint , vel ipsi Pagani ; proindeque , &c.

Et certè , si reflectamus in statum eorum hominum , quibus non affulsit lumen religionis à Deo revelatæ ; tunc lumen naturale penè extinctum deprehendemus. Enim verò , non unicus tantùm populus , sed omnes ferè homines turpissimis obsequabantur passionibus ; tam numerosam Deorum multitudinem invexerant , ut alii Solem , alii Lunam , alii alia sydera adorarent ; imò vilioribus quibusque corporibus , aliquid Divinitatis inesse crederent ; & quod pejus fuit , criminibus suis altaria crigerent , ebrietati nempè , sub nomine Bacchi ; impudicitiae , sub nomine Veneris ; furto , sub nomine Mercurii , &c. Jupiter ipse , quem Deorum maximum vocabant , famosus fuit adulteriis , incestu , aliisque facinoribus , quæ à Christianis nominari vetat Apostolus ; ergo religio naturalis , valdè fuit obscurata , & consequenter maximè conveniens fuit , ut alia religio à Deo revelaretur ; proindeque , &c.

Quarta propositio.

Deus novas leges religioni naturali recipiâ

ipsâ superaddidit. Si enim in illâ generali populorum omnium cæcitate, qualem mox exhibuimus, extiterit in angusto Terræ spatio populus quidam, licet duræ cervicis, & ad idololatriam valdè pronus, qui tamen habuerit legem scriptam, rectæ rationi conformem, & varios Divinitatis characteres importantem; profectò populus ille, non à seipso, sed à Deo leges illas accepisse dicendus est: atqui hæc omnia sic se habent, respectu populi Israëlitiçi; sicut constat ex lectione historiarum & annalium illius populi, & ut mox ostendatur; proindeque, &c.

Conclusio.

Lex Mosaïca dicta, legi naturali fuit ab ipso Deo superaddita. Illa namque lex, ab ipso Deo legi naturali fuit superaddita, quæ certissimos divinitatis characteres præ se fert: atqui lex Mosaïca dicta, sic se habet; ut ex enumeratione quorundam characterum fiet manifestum. Primus character sic se habet. In lege Mosaïcâ, quæcumque de Divinitate proferuntur, rectæ rationi sunt maximè consona: unicus quippe Deus admittitur, qui sit spiritus necessario existens, Creator cæli & Terræ, summè providus, æternus, omnipotens, summè justus, summè sapiens, &c. aliundè verò,

populus Israëliticus scientias non excolebat, adeoque veritates illas non excogitavit. Secundus character sic se habet. Lex Mosaïca scribitur stylo, veritatem redolente: dum enim ex unâ parte, recencuntur benedictiones & promissiones à Deo factæ; ex alterâ, exhibentur & exprobrantur vitia populi Israëlitici; unde nulla occurrat adulationis suspicio. Tertius character sic se habet. Religio Mosaïca fundatur in factis certissimis, & extraordinariam Dei providentiam arguentibus: nimirum legitur in illâ lege, 1°. populum Israëliticum, ab Ægyptiorum servitute fuisse liberatum, Mose duce, munus hoc diu recusante. 2°. Mosen, eo fine Pharaonem Ægypti Regem adiisse, multaque in ejus conspectu patrasse prodigia. 3°. Totam Ægypti regionem, variis, stupendisque plagis fuisse afflictam. 4°. Ægyptiorum primogenitos, unâ nocte, invisibili potentiâ fuisse obtruncatos, ex eo scilicet quod Pharaon non sineret Israëlitas abire. 5°. Populum Israëliticum, sicco pede, trajecisse mare rubrum, in quo postea Pharaon cum exercitu suo numeroso fuit sepultus. 6°. Israëlitas, per annos quadraginta, vixisse in deserto sterili & arido, ubi singulis diebus, alebantur mannâ, è cælo decidente, & bibebant ex aquis, quas

Moses eduxerat è petrâ. 7°. Chore, Dathan & Abyron, adstante omni populo, flammis, è terrâ prorumpentibus, cum sequacibus suis subitò fuisse consumptos. 8°. Israëlitas, sicco pede, Jordanum trajecisse. 9°. Mœnia urbis Jericho, solo tubarum sonitu, fuisse subversa, &c.

Ejusmodi facta certissimè probant, Deum tunc præter naturalem rerum ordinem, egisse; aliundè verò, facta illa non possunt esse falsa. Quantumvis enim callidus supponatur Moses, & quantumvis stupidus supponatur populus Israëliticus; nemo tamen sanæ mentis, suspicari poterit, sexcenta hominum millia & ampliùs, decepta fuisse, circà facta tam numerosa, tamque sensibus obvia.

At, inquires, Moses Judæorum benevolentiam captaverat; ut patet ex eo, quòd, quæcumque referuntur à Mose, cedant in honorem illius populi; adeòque mirum non est, si Judæa gens, ipsi fidem dedisse videatur.

Quamvis Moses Israëlitici populi benevolentiam captasse supponatur, fieri tamen non potuit, ut tanta hominum multitudo, conspiratione factâ, decreverit factis chimericis fidem esse dandam: verbi gratiâ, occisioni primogenitorum Ægypti, duræ Philistinorum vexationi: Ægyptii

namque & Philistini, populum Israëliticum insignis imposturæ accusassent. Præterea, Moses narrat Judæorum seditiones, idololatriam, ingratum eorum animum erga Deum, ipsos vocat, *populum duræ cervicis*, aliaque multa refert, quæ dici tantum possunt de populo nefario: at his omnibus, non captatur benevolentia, imò nisi ista omnia fuissent vera, nunquam populus iste permisisset, ut posteritati mandarentur.

Quartus character sic se habet. In lege veteri sunt Prophetiæ, seu vaticinia, quæ apertè quædam ventura prænuntiant, qualia fuerunt excidium urbis Jerosolymitanæ, Judæorum captivitas apud Babylo-nios, imperii Medorum subversio. Inter has prophetias, una prænuntiat futuram conceptionem hominis, ex Virgine nascituri, designando tempus & locum hujus nati-vitatis, hominis illius familiam, Præcur-sorem, ministerium, Discipulos, doctrinam, mortem, mortisque genus & circumstantias, sepulturam, resurrectionem, & ascensum in cælos, &c. Cum igitur hæc omnia eo modo contigerint, quo fuerunt prænuntiata; necesse est, ut ejus-modi vaticinia fuerint divinitus afflata.

Postremus hic character non tantum probat veritatem legis veteris, sed & veri-

ratem legis novæ. Nimirum, si vera non esset religio nova, seu Christiana, hoc est, si quæcumque prænuntiata sunt, reipsâ non fuerint adimpleta, falsa sunt vaticinia; si verò fuerint adimpleta, certissima sunt illa vaticinia; proindeque, &c.

Ostenditur veritas religionis Christianæ.

Antequam religionis hujus veritas probetur, quædam enumeranda sunt facta, satis illustria.

Quidam nomine Jesus, genere Judæus, natus in urbe Bethleem, filium Dei se fecit, & credi voluit, asserens se in hunc mundum venisse, ut salvaret oves, quæ perierant: pauper fuit, nec habuit, ubi reclinarer caput. Publicanos & piscatores, indiscipulos assumpsit; multa patravit miracula, non clam & in occulto, sed palam & adstantibus infensissimis suis hostibus; scilicet cæcis à nativitate, visum restituit, surdis auditum, mutis loquelam, morbos cujusvis generis sanavit, vel eos, qui judicabantur ab omnibus insanabiles, mortuos ad vitam revocavit, tempestates & maris agitationes voce compescuit. Quinque panibus & aliquot pisciculis quinque hominum millia saturavit; apprehenditur

ab iis, quorum mores emendare conabatur: crucifigitur & deponitur in tumulo, cujus custodiæ præficiuntur milites ab iis, qui ipsum occiderant; momento mortis ejus, contigit ingens terræ motus. Sol; præter leges ordinarias, fuit obscuratus, multique mortui, ad vitam revocati, per vicos & plateas urbis Jerosolymitanæ discurrerunt: paulò post, ipsius Discipuli palam prædicant, ipsum à mortuis surrexisse, seque cum ipso multoties fuisse collocutos, ac tandem eum in cœlum ascendisse, adstantibus plusquam quingentis hominibus. Iidem Discipuli, qui tempore mortis magistri sui, timidi fuerant & ignari, tam audacter postea profitentur, Dominum suum à mortuis surrexisse, eumque verum esse Messiam, per Prophetas prænuntiatum, ut sive capti, sive virgis cæsi, sive feris expositi, nunquam ab hâc opinione deturbari potuerunt. Præterea, licet iidem Discipuli rudes fuerint & ignari, variis tamen locuti sunt linguis, & legis veteris sensum longè clariùs exposuerunt, quàm ipsi legis Doctores. Patrabant miracula, & virtutem hanc aliis hominibus communicabant; tandem religio, quam Magister & Discipuli docuerunt, non politicâ, non eloquentiæ viribus, non Principum autho-

ritate ; imò contrà Principum omnium auctoritatem , sed solâ præceptorum & factorum expositione , per omnes ferè terræ populos fuit diffusa.

Ex his factis , sic eruitur religionis Christianæ veritas. Modò facta mox enumerata certissima sint , nec possint esse certa , quin religio Christiana fuerit ab ipso Deo legi naturali superaddita ; profectò vera est religio Christiana : atqui res sic se habet. Primò quidem certissima sunt facta superiùs enumerata. Quando enim facta quædam , unanimiter narrantur à viris diversæ religionis , diversarum ætatum , &c. & quoties ejusmodi facta non contradicuntur ab iis , quorum maximè intererat , ut essent falsa ; toties illa facta pro certissimis sunt habenda ; nec enim aliter sumus certi de factis quibuscumque historicis : atqui facta superiùs enumerata , sic se habent ; ut colligitur ex lectione quatuor Evangelistarum & actuum Apostolorum ; tum ex variis eorum epistolis , ad diversos populos scriptis , & quidem immediatè post ejusmodi factorum eventum ; tum ex historiâ ipsius Josephi Judæi : aliundè verò , factorum illorum veritati nullus Judæorum contradixit , quamvis essent Discipulorum Christi hostes infensissimi , & eorum maximè interesset , ut falsa forent illa facta.

L iiij.

2°. Facta illa non possunt esse vera, quin religio Christiana sit quoque vera. Si enim vera sint ejusmodi facta, necesse est, ut Deus, præter leges ordinarias, tunc egerit; nec enim, juxta leges ordinarias, mortui revocantur ad vitam: quamobrem lex ejusmodi factis fundata, suam ab ipso Deo trahit originem; ergo, &c. proindeque, &c.

Et certè, vera est religio Christiana, si Christus, ejus author, ante mortem suam quædam prænuntiaverit, quæ reipsâ fuerunt adimpleta: atqui, &c. Prænuntiaverat enim futuram subversionem urbis Jerosolymitanæ, futuramque Judæorum dispersionem inter gentes, & varios populos, absque imperio, Sacerdotio, &c. ita ut futuri essent apud omnes in contemptu: atqui hæc omnia sic evenerunt; proindeque, &c.

Præsens argumentum eleganter & fusè tractatur in opere inscripto, *la vérité de la Religion Chrétienne, authore Abbadie.*

Veritate religionis Christianæ sic probatâ, consequens est, ipsam actuum humanorum esse debere regulam; adeoque præcepta omnia, in libris novi Testamenti contenta, totidem esse leges diligenter servandas.

Quotuplex sit actus humanus.

Varia distributiones actuum humanorum superius fuerunt traditæ: quoniam autem docuit Hobbs, ex solâ hominum opinione, soloque præjudicio oriri, ut quædam judicentur, vel bona, vel mala moraliter; idcirco hîc inquiri potest, an quædam sint, in rei veritate, de se, vel bona, vel mala moraliter?

Dico autem, contrâ hunc Authorem, quædam reipsâ de se moraliter esse bona; quædam verò, de se mala. Non oritur enim à præjudicio, ut grati simus erga eos, à quibus accepimus beneficia. Per sensum enim intimum constat judicium, quo pronuntiamus, nos ad id generi, idearum nostrarum intuitu niri; cum igitur acceperimus omnia à Deo; actus, quo grates ipsi referimus, de se bonus est moraliter; & odium erga conditorem illum optimum, ex naturâ suâ, malum est; proindeque, &c. Et certè, si valeret opinio Hobbs, impietas erga Deum, parricidia, mendacia, cæteraque hujus generis scelerâ, nullatenus essent rectæ rationi contraria; hypocrisis foret virtus; pietas, fides, justitia, &c. dici possent totidem crimina; uno verbo, totius vitæ moralis & civilis fundamenta, totidem essent er-

L.v

tores : atqui hæc omnia sunt absurda & horrenda ; proindeque , &c.

M O R A L I S.

P A R T I C U L A R I S.

HÆc Philosophiæ pars versatur, ut diximus, circa actus humanos specialiter sumptos ; & distribuitur in monasticam , æconomicam & politicam , de quibus superest agendum.

Monastica.

Tria hîc præstabimus. 1°. Agemus de pietate , & probitate hominis privati. 2°. Quædam dicemus de eligendo vitæ genere. 3°. Inquiremus , utrum homini privato liceat , illud vitæ genus eligere , quod ad bonum publicum non tendat ?

De pietate & probitate hominis privati.

Pietas , ut hîc accipitur , describi potest ; vera Numinis cognitio , debitusque ipsius cultus. Hinc ad pietatem duo requiruntur ,

cognitio scilicet, & cultus veri Numinis. De Deo, inquit Sanctus Augustinus; optimè judicare, pietatis est exordium; & ipsum cognitum piè, purèque venerari, complementum.

Probitas, est vivendi ratio honestati conformis; unde probitas in interiori præsertim affectu posita est, & consequenter quicquid vel gestu, vel voce, vel alio quovis signo, sine tali interiori affectu manifestatur, hypocrisis est, & planè Pharisæica probitas.

Rectus Numinis cultus, vocari solet, *actus religionis*. Contrà hunc actum peccari potest, & per excessum, & per defectum. Peccatum per excessum, vocatur superstitio; per defectum autem, impietas. Religionis actus, duplex est; interior, qui voluntariis actibus perficitur; & exterior, qui consistit in quibusdam corporis motibus: uterque requiritur ad veræ religionis professionem.

Tres numerantur interiores religionis actus, nimirum oratio, devotio & votum. Oratio, ut hîc accipitur, est actus mentis, aliquid ritè consideratum, à Deo petentis: hæc descriptio colligitur ex sequentibus Damasceni verbis. Oratio, est ascensus mentis ad Deum, & petitio eorum, quæ desunt.

L.vj,

Christus Dominus in oratione , quam ipse nobis præscripsit , non solum quæ desiderare & expetere debeamus , nos docuit ; sed & ordinem , quo desideranda sunt & expetenda , constituit. Scilicet verum finem ultimum nostrum imprimis desiderare debemus : deinde media , quibus finem illum obtinere possimus. Hinc necesse est ; 1°. ut cognoscamus , solum Deum esse finem nostrum ultimum ; unde *Pater noster , qui es in cælis*. 2°. Ut ejus glorificationem exoptemus ; unde , *sanctificetur nomen tuum*. 3°. denique. Ut ejus possessionem ardenti studio prosequamur ; unde , *adveniat regnum tuum*. Quod attinet ad media , quibus finem ultimum obrinere possimus , lex naturalis præscribit , ut expetamus ea , quæ nobis desunt , & nobis reipsâ sunt convenientia ; eaque fugiamus , quæ nobis esse possunt noxia. Jam verò , expetenda duplicis sunt generis , aliud nempe principale , seu primarium , ut nempe voluntates nostræ , Divinæ voluntati sint conformes ; unde , *fiat voluntas tua , sicut in cælo. & in terrâ* ; aliud verò minus principale , & velut accessorium , ut conservetur vita nostra , sine quâ nihil possumus mereri ; unde , *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Fugienda duplicis sunt pariter generis , peccatum &

tentatio: per peccatum, arcemur à regno Dei; unde, *dimitte nobis debita nostra*. Per tentationem autem, avertimur à mandatorum Divinorum observatione; unde, *& ne nos inducas in tentationem*.

Ex hâc oratione, præcipua religionis Christianæ præcepta deduci possunt. Primò, namque non ritè se gerunt, qui postulant à Deo bona fortunæ, valetudinem, cæteraque bona temporalia, tanquam finem suum, ultimum: agunt enim contrà hoc mandatum. *Quærite primum regnum Dei & justitiam ejus, & cætera vobis adjicientur*. 2º. Per has voces, *Pater noster*, detegimus, omnes homines esse fratres; unde eruuntur officia, tùm superiorum erga inferiores, tùm divitum erga pauperes. 3º. Ex his verbis, *adveniat regnum tuum*, colligitur, in nobis esse debere firmam felicitatis æternæ spem, cum vehementi ejus obtinendæ desiderio conjunctam; ex quo fit, ut bonorum omnium creatorum paulatim nascatur contemptus. 4º. Seriò perpendere debemus hoc motivum, *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: ne fortè ex ore nostro judicemur. 5º. denique. Cùm dicimus, *& ne nos inducas in tentationem*, caveamus, ne tentationibus obviam eamus, & ne alios tentemus, seu ad malum sollicitemus.

Devotio, est prompta voluntas ritè exequendi; quæcumque pertinent ad cultum Divinum. Duplex autem est devotionis causa, exterior scilicet, nempe Deus, qui quem vult religiosum facit; & interior, nempe sedula meditatio, tum Divinæ voluntatis, tum infirmitatis nostræ, & ardens desiderium exequendi, quæcumque mandata sunt à Domino.

Votum, est promissio quædam, Deo facta. Promissionem hanc antecedere debet matura deliberatio, circa id quod vovetur; & ipsam subsequi debet ipsius expressio, vel voce, vel gestu, vel scripturâ facta. Duplex à Theologis distinguitur votum, simplex scilicet, & solemne. Unum diligenter est notandum circa vota ipsa, scilicet non esse temerè emittenda & emissâ diligenter ac fideliter esse reddenda, juxtâ illud Scripturæ Sacræ, *vovete, & reddite Domino Deo vestro.*

Exteriores religionis actus numerantur præsertim quatuor, adoratio, sacrificium, laudatio & juramentum. Ubi notabis ejusmodi actus, hypocritarum esse, nisi sint cum interioribus conjuncti.

Adoratio, est corporis ad Deum colendum facta submissio, quæ diversa est pro diversâ populorum consuetudine.

Sacrificium est actus, quo Deo, ut

primæ causæ, dona quædam offeruntur. Hic actus fundatur in lege naturali : quia, inquit Sanctus Thomas, ex lege naturali procedit, ut quemadmodum Dominis temporalibus quædam offeruntur, in recognitionem dominii ; sic res quasdam sensiles offeramus Deo, in signum subjectionis & honoris debiti. Hinc in lege Mosaicâ, multa sacrificia fuerunt instituta. Hinc lex nova, seu Christiana, magnificentissimum habet sacrificium, agnum scilicet sine maculâ, nempe Christum ipsum, qui Patri quotidie, tanquam oblatio munda, offertur pro peccatis nostris ; ita ut hoc sacrificium incruentum, memoriale sit cruenti crucis sacrificii, in quo summus ille Sacerdos, peccati chyrographum deleuit.

Laudatio fit, non ut Deo manifestemus, quænam nostra sit de ipso opinio : quippe ferutator est cordium, sed ut nosmetipsos & adstantes, ad Dei cultum & amorem excitemus : atque hinc est, quod instituta fuerint templa publica, in quibus Deus palam laudaretur. Cavendum autem est diligenter, ne in laudantes cadant hæc verba ; *hic populus labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me.*

Juramentum, est assumptio Numinis Divini, ad id, quod enunciatut, firmis-

mo testimonio confirmandum. Hinc jurare, nihil aliud est, quàm Deum testem invocare. Ut autem sanctum sit juramentum, tres adesse debent conditiones, judicium, veritas & justitia. Primò quidem judicium, seu authoritas Judicis, intervenire debet, ne scilicet homo temerè & absque necessitate juret. 2º. Requiritur veritas, ne falsum jurejurando confirmemus. 3º. denique, Requiritur justitia, ne scilicet detrahatur de jure alieno. In his autem omnibus circumstantiis, de factis tantum potest quis jurare, sive præteritis, sive præsentibus, sive futuris, dummodò hæc sint in ipsius potestate: verbi gratiâ, potest quis jurare, neminem à se fuisse interfectum, se nihil mali pro præsentis cogitare, & se legem aliquam, Deo dante, servaturum:

Ut perfecta sit hominis privati probitas, amor Dei conjunctus esse debet cum amore, tum sui, tum proximi. Ut autem amor sui, qui naturalis est, justus sit & utilis, 1º. homo omnem malitiam abjicere debet. 2º. Debet immunem à peccatis se custodire; *qui enim animam suam aliter servat, perdet eam.* 3º. Corpus suum, nec otio frangere, nec molliter curare debet; *nihil enim molliæ & desidii potest excogitari noxius.* 4º. Labore & exercitio corpus suum

fovere & corroborare tenetur homo, præsertim in ætate juvenili, ut vel disciplinis ediscendis, vel bello, vel negotiationibus, vel aliis publicis muneribus obeundis reddatur idoneus. 5°. denique, Sensibus suis perpetuam velut custodiam imponere debet: vitia namque per organa corporis quasi serpunt, & altos agunt in imaginatione radices, quibus deinceps anima turbatur, & in malum inclinatur.

Quod attinet ad amorem proximi, varias ejus dotes exponemus postea: interim hoc esto generale principium. Sponte reddendum unicuique, quod suum est.

De eligendo vitæ genere.

Postquam adolescens ad eam pervenit ætatem, in quâ ratio incipit esse constans & matura, maximum habet munus impositum; scilicet illud vitæ genus est eligendum, in quo suos omnes actus, juxta rectæ rationis præscriptum producere possit; nihil enim est à rectâ ratione magis alienum, quàm nullum vitæ genus eligere, seu semper in incerto fluctuare.

Quoniam autem vitæ genus non est temerè seligendum, & quoniam in adolescente, nondum est rerum usus; ideò ratio postulat, ut viros prudentes & probos consulat, quibus propensiones suas,

suos intimiores sensus , suasque cogitationes libenter & candidè patefaciat : ejusmodi namque homines, sunt velut organa, quibus Deus voluntatem suam manifestare solet. Enim verò, si dum agitur de fortunis nostris conservandis , consulamus Jurisperitos, vel in rerum humanarum usu versatissimos ; quantò magis dum agitur de animâ nostrâ, in æternum servandâ , viros probos & peritos consulere tenemur.

In eligendo vitæ genere , plerumque errant homines, ex eo quòd, nec indole suâ, nec viribus suis, ritè perpensis, eum amplectantur statum, cui postea sese impares sentiunt. Ut igitur vitetur hic error, juvenis quilibet ad propensiones suas sedulò attendat, ne minùs prudens habeatur ipsis Scenicis, qui non optimas, sed genio suo accommodatissimas eligunt personas.

Duplex tantùm generatim loquendo, vitæ genus occurrit eligendum, cœlibatus & matrimonium.

In cœlibatu, multæ sunt professiones. Prima, est Ecclesiastica. Secunda, Regularium, seu Monachorum. Tertia, Litteratorum.

Professio Ecclesiastica, omnium est nobilissima ; & consequenter longè plures exigit ingenii, dotes in iis, qui ad statum.

hunc eminentem anhelant, quàm in iis, qui cæteras amplectuntur. De Ecclesiasticorum officiis dicetur postea.

Professio Regularium, eorum erat, propriè loquendo, qui cùm muneri Sacerdotali se sentirent impares, certis tamen regulis, ex voto, sese astringebant. De his dicetur postea.

Professio Litteratorum, eorum est, qui se totos litterarum & scientiarum studio voverunt. Circà hunc statum notandum est, valdè timendum esse, ne ejusmodi homines, variarum scientiarum acquisitione distracti, & exinde plerumque tumidi, ipsas, non ut media, sed ut finem intueantur.

Circà professionem Regularium, multa possunt hîc inquiri.

Quæres igitur, 1°. quid sit Monachus?

Respondeo, Monachi nomen duobus modis accipi. 1°. Pro eo, qui cæterorum hominum consortium & conspectum fugit, ut salutis suæ commodiùs invigilet, tuncque dicitur *Eremita*. 2°. Pro eo, qui cum aliis quidem vivit, sed paupertatem Evangelicam & virginitatem proficitur, & tunc vocatur, *Cœnobita*.

Quæres, 2°. utrùm tutius sit, Monachum vivere Eremitam, quàm Cœnobitam?

Respondeo cum Sancto Hyeronimo, tutius esse, Monachum cum aliis in Monasterio vivere. Mihi quidem placet, inquit in epistolâ ad Rufinum, ut habeas Sanctorum contubernium, ne ipse te doceas, & absque ductore viam ingrediaris, quam nunquam es ingressus. In solitudine citò subrepat superbia; & si quis ibi parumper manserit, hominemque non viderit, putat se alicujus esse momenti, oblitusque sui, corde vagatur; dormit ad libitum, neminem veretur, facit quod vult, posteaque crebrius in urbibus, quàm in cellulâ versatur. Non tamen damnandos puto Solitarios, qui vulgò dicuntur Eremitæ; sed optandum esset, ut ejusmodi milites, de licentiâ Superiorum, egrederentur è cœnobiorum palestrâ, paupertatemque reipsâ amarent; & tandem ut ipsorum habitus, sermo, vultus, ac incessus, totidem essent ad virtutem incitamenta.

Quæres, 3°. quinam fuerint illustrissimi Monachorum Institutores?

Respondeo multos floruisse, tùm sub lege veteri, tùm sub lege novâ. Sub lege veteri, pietatis & pœnitentiæ exemplaria proponuntur, Elias, Elysæus, Joannes Baptista, &c. Sub lege novâ, primus in Occidente, regulam certam instituit Sane-

tus Benedictus ; unde Monachorum pater meritò dicitur.

Quæres , 4°. utrùm Monachi , primis institutionis suæ temporibus , fuerint Sacerdotes , an laïci ?

Respondeo omnes Monachos , primis illis temporibus , fuisse laïcos ; ut patet ex eo , quòd in Conciliorum canonibus , cum laïcis numerentur. Hinc subjiciebantur Episcopis , suarumque Parrochiarum Pastoribus , tanquam propriis Sacerdotibus , apud quos peccata deponebant , & à quibus sacram synaxim recipiebant : successu autem temporis , permittente Episcopo , in locis à Parrochiâ remotioribus , unus ; aut alter institutus fuit Sacerdos , qui sacrificium pro ipsis offerret.

Quæres denique , quânam ætate possit quis professionem Monasticam amplecti ?

Respondeo , hâc de re nihil certi definiri posse ; ex eo scilicet , quòd ingenii maturitas , ad id planè necessaria , citiùs in quibusdam ; in aliis autem tardiùs elucescat. Unum moneo , professionem hanc non esse suscipiendam , tædio , tristitiâ , miserix vitandæ causâ , & propter quædam à parentibus accepta incommoda ; sed solo amore Dei , solâ laudis obtinendæ intentione , solâque fuga eorum , quæ sunt de sæculo. Si igitur à multis annis , te talem

animum gerentem sentias, Cœnobium subito non ingrediaris; sed te, tuamque indolem, per notabile tempus privatim proba, observando regulas, quæ præscribuntur servandæ in cœnobio, cujus ingressum meditaris. Præterea, consule viros probos, qui non sint ex eo ordine; ad quem aspiras, quique tuæ salutis solam habeant rationem.

Si matrimonium eligatur, primum motivum sit, æterna salus, non libido, non avaritia, non ambitio, &c. Hinc si quærantur tantum opes, tunc opes cum opibus, sed ipsæ personæ non conjunguntur. Eligatur autem uxor, quæ nec sit ætate multò provectior, nec multò junior te ipso, quæ majoris docilitatis causâ, sit virgo benè morata, & cujus temperamentum & propensiones, à tuis non multum discrepent. Conjugum officia tradentur postea.

Quod attinet ad tertiam questionem, respondeo, nulli privato licere, esse illud vitæ genus eligere, quod bonum publicæ bonum non tendat: cum enim quilibet sit pars, tum familiaris, tum Reipublicæ, semper de bono totius consulere.

Dices. Exindè sequeretur, multos religiosos ordines esse destruendos; cum sint

segregentur à cæteris hominibus , ut soli Deo serviant , quales sunt Cartusiani , Trapenses , &c. non habent pro fine intermedio , Reipublicæ bonum : atqui tamen eorum vitæ genus , non tantum est licitum , sed & multum laudandum ; ergo , &c.

Nego sequelam. Si enim rem diligentius perpendere voluerimus , deprehendemus , ordines illos , ad bonum societatis , tum civilis , tum Ecclesiasticæ tendere. Civilis quidem , quatenus suis precibus , tranquillitatem publicam à Deo jugiter efflagitant ; Ecclesiasticæ pariter , quia sunt decus & ornamentum Ecclesiæ militantis.

Nota porrò , nullos ordines religiosos institui posse , sine dispensatione utriusque potestatis , civilis nimirum & Ecclesiasticæ ; unde utrique illi potestati tenentur obtemperare : civili quidem in temporalibus , Ecclesiasticæ verò , in spiritualibus.

Oeconomica.

Hæc pars dirigit hominem , prout est pars familiæ. Triplex autem est , sub hoc respectu societas , nempe Gamica , Patrica & despotica. Priusquam verò de unâquâque dicamus , inquirendum est , utrum homo à natura natus sit ad societatem. Huic questioni occasionem dedit Hobbs , do-

1540

cens , hominem ad societatem nullatenùs esse natum. Contrà ipsum sit ,

Conclusio.

Homo natus est ad societatem : 1°. quia quilibet per sensum intimum conscius est , solitudinem continuatam , sibi contrariam esse , ita ut ipse Stoïcorum Sapiens maluerit non vivere , quàm nullos virtutis suæ testes habere. 2°. Quia Deus creavit Evam , ut esset in adiutorium Adamo , & quia *bonum non erat , hominem esse solum.* 3°. Quia varia sunt signa , voces scilicet , gestus . scriptura , &c. quibus homines societati in fovere possunt. 4°. Quia sine cæterorum hominum consortio , nemo comparare potest , quæ sunt ad vitam sustentandam necessaria. 5°. Quia amor proprius , congenitus est & naturalis , ut fatetur Hobbs : porrò , societatis amor , nihil aliud est , quàm amoris proprii diffusio. Scilicet si nulla esset societas , homo non tam sibi complaceret in variis suis actibus : verbi gratiâ , nobiles & divites non tam superba curarent erigi palatia , nisi essent homines quibuscum vivant , & à quibus eorum potestas posset extolli : tot pedissequīs rhedas suas non onerarent , nisi dignitatem & opes suas cæteris hominibus indicare vellent. Non tam superbus
esset

esset mulierum apparatus, nisi cultum & observantiam sibi conciliare vellent; proindeque, &c.

Et certè timor, qui, ut vult Hobbs, est societatis principium; vel est à naturâ insitus, vel non. Si à naturâ; ergo homo natus est cum principio societatis. Si non, jam reperiri non potest in omnibus hominibus, ut vult hic Author; sola namque naturalia, sunt omnibus communia.

Dices cum illo Authore. Homines sibi relictî, tendunt ad bellum; habent enim jus æquale in objecta possidenda: porrò, qui naturaliter tendunt ad bellum, nati non sunt ad societatem; ergo, &c.

Nego primam propositionem. Homines enim naturaliter tendunt ad sui conservationem; quamobrem si naturaliter ad bellum tenderent, non appeterent sui conservationem; bellum quippè de se tendit ad hominum destructionem. Ad probationem autem, distinguo propositionem. Si in iis non supponantur recta ratio, pacis amor, & innumeræ viæ, tum belli vitandi, tum objecta sub certis conditionibus inter se distribuendi, concedo. Si in iis hæc omnia reperiantur, nego.

At, inquires, homo non est natus ad servitutem: atqui societas servitutem quamdam imponit; ergo, &c.

Tomus VI.

M

Distinguo majorem. Homo non est natus ad servitutem coactam & omnimodam, concedo. Voluntariam & aliqualem, nego. Servitus coacta & omnimoda, dicitur ea, quæ dominium quodvis, aut excludit, aut ligat, qualis est dura servitus, quâ Tripolitani & Algeriani Christianos quosdam tenent oppressos. Servitus voluntaria, dicitur ea, cui quis sese libenter subicit, propter innumera comoda, quæ exindè proveniunt, qualis est servitus legum; sumus enim, inquit Cicero, legum servi, ut liberi vivamus.

De societate gamicâ.

Societas gamica, dicitur ea, quæ maritum inter & uxorem intercedit: dicitur aliter *conjugalis*, ex eo, quòd sub eodem jugo contineantur. Conjugium definitur à Jurisperitis, mariti & uxoris conjunctio, individuum vitæ consuetudinem continens.

Causa finalis proxima conjugii, est liberorum procreatio, educatio, mutuumque conjugum auxilium. Ubi notabis, singularem Dei providentiam eminere, circa temperamenta mariti & uxoris: scilicet viros produxit robustiores, ut comparare possint quæcumque sunt ad vitam susten-

tandam necessaria , familiam tuerentur , & injurias propulsarent ; uxores autem produxit infirmiores & timidiores , ut inclusæ degerent sub tecto , ut invigilarent liberorum educationi , &c.

Causa efficiens prima conjugii , Deus est , juxtà illud Geneseos , *masculum & foeminam creavit illos. Quòd Deus conjunxit , homo non separet.* Causa verò efficiens secunda , conjugum consensus ; ita ut hic consensus apud Christianos fiat coram testibus & proprio Sacerdote.

Quæres autem , 1°. quid sit sentiendum de Platonis opinione , circa mulierum communitatem ?

Respondeo , Platonis opinionem non tantùm religioni Christianæ , sed etiam legi naturali adversari : tùm quia in hypothesis Platonis , cùm mariti proprios non agnoscerent liberos , eorum educationi non possent , ut par est , invigilare : tùm quia tolleretur fortunarum & dignitarum discrimen , quod tamen præcipuum est societatis civilis fundamentum : tùm quia perpetua nascerentur inter cives dissidia : tùm denique , quia longè pauciores nascerentur cives ; meretrices enim sunt plerumque steriles.

Quæres , 2°. an matrimonium sit solubile ?

M ij

Respondeo, 1°. matrimonium legitime contractum, nunquam esse solubile, quantum ad vinculum; eo sensu, quod unus è conjugibus, alio vivente, possit ad alias convolare nuptias, juxta illud, *quod Deus conjunxit, homo non separet*; hinc libellus repudii, concessus tantum fuit Judæis, ad duritiem cordis.

Respondeo, 2°. matrimonium legitime contractum, variis de causis esse solubile, tum quantum ad fortunas, tum quantum ad cohabitationem: ejusmodi causæ legi poterunt apud Jurisperitos.

Varia sunt conjugum officia erga se invicem. Primum, neutri fidem solemniter datam violare licet: quia, ut ait Apostolus, neuter potestatem corporis sui habet. Secundum, mutuum sibi præstare tenentur auxilium, & sese in adversis sustinere. Tertium, maritus imperare debet; uxor autem obedire tenetur, juxta hæc Apostoli verba: *omnis viri caput, est Christus; caput autem mulieris, est vir. Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino*. Hinc Sara Abrahamum semper appellabat *Dominum suum*. Quartum, vir debet uxorem suam, non ut ancillam, sed ut sociam regere: non enim ex pedibus viri, sed ex costâeducta fuit Eva. Hinc uxoris indolem diligenter erutetur maritus, ipsique permittat orna-

tum, statui suo proportionatum, sed qui nunquam in luxum degeneret. Quintum, maritus semper audiat uxoris consilia, sed ipsi secreta alicujus momenti nunquam committat, nisi longâ experienciâ noverit eam esse prudentem.

De societate patricâ.

Societas patrica, dicitur ea, quæ parentes inter & liberos intercedit; hinc quædam sunt officia parentum erga liberos, & liberorum erga parentes.

Officia parentum erga liberos.

Primum. Sicut nullo jure parentibus licitum est, liberorum procreationem impedire; sic patricidium esset, si procurarent abortum foetus, sive animati, sive non.

Secundum. Matres lege naturali tenentur proprios ab lactare liberos; unde non liberantur ab hoc officio, nisi propter adversam valetudinem, & imminens vitæ periculum: cum igitur hoc officium in desuetudinem abierit, præsertim in urbibus; mirum non est, si tot liberi à matribus suis quasi derelicti, & aliis ad nutritionem negligenter traditi, nullo amore proprias matres postea prosequantur.

Tertium. Ubi primum in liberis inci-

M iij,

piunt micare rationis scintillæ, diligenter curent parentes, 1°. ut ab eorum consortio removeantur ii omnes, quorum depravati sunt mores. 2°. Caveant, ne coram infantibus narrentur fabulæ, vel moribus, vel religioni noxiæ, vel rationi repugnantes. 3°. Impediant, ne timor illis incutiatur variis narrationibus Magorum, Sagorum, &c. Hæ namque narrationes membranulas adhuc teneras ita commovent, ut deinceps, vel umbram, tenebrasque reformident.

Quartum. Sedulo curent parentes, primo, ut liberi quamprimum doceantur, quæ pertinent ad notitiam & cultum Dei. 2°. Ut doceantur, quæ pertinent ad parentum, & eorum, qui tenent locum parentum venerationem. 3°. Ut doceantur, obediendum esse Principibus & Republicæ; hinc liberis suis debent esse velut exemplaria, ne facta verbis dissentiant.

Quintum. Si parentes per seiplos vacare non possunt liberorum institutioni, curent ut scholas publicas adeant; & si sint adhuc juniores, præponant matronam pietate insignem, cui liberorum cura mandetur: quo in casu, caveant parentes, ne filia cum istâ matronâ, per ædes alienas circumcursistent, & maneat otiosæ; sicut enim

mulier in sacro textu laudatur , quæ lannam quæsierit & linum , & operata sit opus manuum suarum ; sic muliere otiosâ , nihil est pejus : occupabitur enim , vel in sermonibus inutilibus , vel in calumniis , spectaculis , &c. Filiis præponant præceptorem pium & doctum , qui verbis & exemplo adolescentes , ad pietatem & artes informet , qui seligat & observe , quibuscum ineant societatem , qui non sit ita austerus , ut ipsos honestis ludis recreari nunquam patiat ; qui sic eos regat , ut nunquam tyrannicè dominetur ; qui modò honestatis , modò ignominie motivo , ipsos ad agendum impellar , quique , si fieri possit , virgis nunquam utatur ; amoremque potius , quàm metu , ad officia sua sunt excitandi.

Non indicabo hîc , quænam disciplinæ sint adolescentibus primùm proponendæ. Hâc de re , legere poteris librum eleganter scriptum , sub hoc titulo gallico : *Traité du choix & de la méthode des études*. Mihi cum hoc Authore valdè placeret , ut quæstiunculæ Arithmeticæ , Geometriæ & Physicæ , proponerentur adolescentibus cum brevibus quibusdam historiis minimè fabulosis ; hoc enim modo mentes eorum paulatim assuescerent judiciis rectis ferendis , infantesque potenter allicerentur ad

scientias : valdè quoque foret utile , ut penitus arcerentur à comœdiis & tragœdiis : quia scilicet per hujusmodi spectacula , nimium inveniuntur , & irritantur eorum affectus : sic opinabantur Aristoteles & Plato , &c. Quantò igitur potiori jure , sic opinari debent Christiani.

Quæritur hîc , an publica liberorum institutio , privatæ sit anteponenda ?

Respondeo , publicam institutionem , ex multiplici capite anteponendam esse privatæ. 1°. Quia in institutione publicâ , quædam inter condiscipulos nascitur æmulationis , quæ potens est , tum ad scientias , tum ad virtutem incitamentum. 2°. Quia per institutionem publicam , fastus & superbia paulatim remouentur , ob æqualitatem inter discipulos constitutam ; unde fit , ut juvenes antea superbi , sensim evadant humiles , dum è contrâ quorundam aliorum mens , velut erigitur. 3°. Quia in institutione publicâ , comparatur facilitas palam & publicè loquendi : quod non contingit in institutione privatâ. 4°. Quia inter condiscipulos , firmissimæ plerumque connectuntur amicitia. 5°. denique , quia per institutionem publicam , adolescentes vindicantur ab illâ molli & effeminatâ vivendi ratione , quàm sub umbrâ alarum maternarum ducere solent. Rationes om-

nes superius allatæ, confirmantur ex eo, quod Imperatores & Reges, ad publicam juventutis institutionem, varias constituerent Academias, è quibus, tanquam ex fecundissimis Seminariis, prodeunt fortissimi religionis & patriæ defensores.

Sextum. Parentes liberis suis vim nullatenus inferant circa vitæ generis electionem: meminerint, se esse liberorum custodes & rectores, non autem dominos: attendant, vocationem esse opus Dei, & ab ipso proinde petendam: curent igitur solummodò, ut liberi maturè & solo virtutis motivo, se gerant in hoc delectu.

Septimum. Pater liberis adhuc impuberibus, testamento, si fieri possit, provideat, eligens vel amicos, vel consanguineos, probitate conspicuos, qui tutelam & curam illorum gerere non graventur.

Officia liberorum erga parentes.

Primum. Frequenter reflectant in hoc Scripturæ Sacræ præceptum, *honora patrem & matrem*; ad id namque tenentur, 1°. lege naturali, nempe propter curam & varias sollicitudines parentum, dum liberi erant adhuc infantes. 2°. Lege Divinâ; ut patet, tum ex textu mox laudato; tum exemplo ipsius Christi, de quo

M. xv

sic legitur : *descendit cum eis*, (*parentibus*),
& venit Nazareth, & *erat subditus illis*.

3°. Lege humanâ ; quæ pœnas decernit :
 in liberos ingratos : sunt tamen circum-
 stantiæ quædam , in quibus liberi eximuntur
 ab hoc officio : verbi gratiâ , si parentes
 aliquid jubeant , vel contrâ patriam ,
 vel contrâ religionem ; quippe , ut ait
 Christus Dominus , *si quis amet patrem suum* ,
aut matrem suam plusquam me , *non est me dignus*. Tandiu igitur liberi paren-
 tibus obedire tenentur , quandiu eorum
 obedientia subordinata erit obedientiæ
 Deo debitæ.

Secundum. Liberi non debent , invitis
 parentibus , aliquod vitæ genus eligere ,
 saltem ante tempus , quo secundum leges
 humanas , à parentum potestate liberan-
 tur. Ratio est : quia ante tempus illud ,
 de bonis temporalibus disponere non pos-
 sunt , absque parentum consensu ; ergo ,
 à fortiori non possunt , iisdem invitis ,
 vitæ genus eligere , à quo pendet bono-
 rum æternorum possessio. Hinc parentum
 semper audienda vox ; negligenda nun-
 quam. Quod si electioni nostræ non con-
 sentiant , expectandum erit , donec ve-
 niat dies sacrificii , & ad illud usque tem-
 pus erit obediendum.

Tertium. Liberi nunquam amplecti de-

bent vitæ genus, cui sese sentiunt impares, quantumvis à parentibus ad illud suscipiendum excitentur: hoc autem in casu, precibus apud Deum, amicis apud parentes, & aliis similibus modis eniti debent, ut à parentibus dispensationem obtineant.

De societate despoticâ.

Societas despótica, dicitur ea, quæ Dominum inter & servos intercedit. Hinc alia sunt Dominorum officia erga servos; alia verò, servorum erga Dominos. Servitutis autem nomine, non intelligimus hîc supremum illud dominium, quod erat penès Romanos cives, in captivos suos; sed intelligimus dominium patrisfamilias, in famulos suos: nulli quippe sunt servi propriè dicti, apud Christianos.

Officia Dominorum erga famulos.

In famulorum electione, habenda est potissimum ratio ipsorum indolis: quippe valdè animosi, gubernatu sunt difficiles; ignavi verò, laboris sunt impatientes: quamobrem eligendi sunt, si fieri potest, qui nec nimium elato, nec nimium abjecto sint animo. 2º. Imperium Domini in famulos suos, nec nimis sit austerum;

M. vj.]

nec nimis benignum : non quidem nimis austerum , juxta illud Apostoli ad Ephesios , capite sexto ; *vos Domini , bona facite illis , remittentes minas , scientes quia & illorum & vester Dominus est in cœlis , & personarum acceptio non est apud Deum* ; non sit etiam nimis benignum , quia famuli benignitate hâc abuterentur ; & exinde fierent superbi , juxta hoc Proverbiorum , capite decimo nono ; *qui delicate nutrit servum suum , postea contumacem sentiet* : quamobrem prudentis est Domini , varias famulorum indoles scrutari , ut cum hoc durius , & cum illo mitius agat , & ita ut cum ipsis jocum nunquam habeat .

Tertium. Domini famulis suis suppedi- tent alimentum , mercedem , disciplinam & opus . Primò quidem suppedi- tent alimentum , quod quantitate & qualitate sit aptum , ad vires corporis servandas , & laborem perferendum ; careant autem dapibus exquisitis , & si fieri possit , Domi- norum & famulorum non sit victus com- munis . 2° . Famulis constituatur merces : quia gratum esse non potest imperium , nec obsequium facile iis , qui mercede carent : fideliter autem persolvatur illa merces , quia nullum debitum magis est legitimum . 3° . Non desit disciplina , id est , curent Domini , ut famuli præcipua

saltem religionis Christianæ dogmata doceantur, Domini quippe curam hanc non suscipientes, vocantur ab Apostolo, *peiores infidelibus*. 4°. denique. Non desit etiam opus: quia nihil pejus est famulo, cui nullus labor imponitur; desidiosus enim vitiis omnibus inquinabitur.

Quartum. Idem officium multis famulis, si fieri potest, non committatur: quia alter alterius expectabit operam; sicque nullus eorum Domini mandatum adimplebit: singulis igitur distribuenda sunt officia, pro cujusque indole.

Quintum. Famulis tuis opes tuas vix crede: quia rarò inveniuntur famuli, qui divitiis sibi commissis non abutantur; hinc in rebus parvi momenti, probitas eorum erit probanda.

Sextum denique. Arcanum alienius momenti, famulis tuis noli committere: sic enim legitur Proverbiorum capite tertio, *cum amico tuo causam age, & secretum extraneo non revelès*: porro, famuli habendi sunt ut extranei; imò ut plurimum tanquam inimici, juxta illud sacri textus, *inimici hominis domestici ejus*. Ratio generalis est, quia cum homo quilibet sit, ex naturâ suâ liber, & suæ libertatis conscius, si subjiciatur alterius privati dominio, eo ipso, ad ejus odium excitatur, quandoqui-

dem dominium privatum, libertati judicatur contrarium.

Officia servorum erga Dominos.

Hæc officia sic explicantur ab Apostolo. *Servi obedite Dominis carnalibus, cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dominorum ex animo; scientes, quoniam unusquisque quodcumque facit bonum, hoc recipiet à Deo, sive servus, sive liber. Itaque famuli sint humiles, res familiares Dominorum diligentissime curent & amplificent, ac Dominis obediant in iis omnibus, quæ non sunt contrà leges; nunquam autem in actibus malis, verbi gratiâ, in furto, impudicitâ, &c. leges quippe civiles, pœnas decernunt in famulos, qui his in casibus, Dominis obtemperant.*

Politica.

Hæc ultima pars Philosophiæ moralis specialis, tradit regulas generales, juxta quas feliciter gubernari possint civitates; unde habet pro objecto, Rempublicam constituendam & administrandam. Civitatis autem nomine, hîc intelligitur societas hominum; sub iisdem legibus vi-

ventium. Hoc sensu, tota Gallia quædam est civitas: quia sub ejusdem Principis legibus vivit.

Hoc ordine, postremam hanc partem breviter perstringemus. 1°. Differemus de meliori Reipublicæ regimine. 2°. Quædam dicemus de Principe. 3°. De Sacerdotibus. 4°. De Nobilibus. 5°. De Magistratibus. 6°. Denique, de subditis privatis.

De meliori Reipublicæ regimine.

Multi sunt modi, quibus Respublica potest administrari; sed revocari possunt ad tria regimina generalia, Monarchicum, Aristocraticum, & Democraticum. Monarchia, est status, in quo unicus imperat, ut in Galliâ. Aristocratia, est status, in quo certus Nobilium numerus gubernat, ut apud Venetos. Dēocratia, est status, in quo populus ita gubernat, ut quilibet paterfamilias jus habeat suffragii, ut apud Helvetios.

Monarchia subdistribuitur in electivam & hæreditariam. Electiva dicitur, in quâ sceptrum, Reipublicæ suffragiis, alicui Principi demandatur, ut in Poloniâ; hæreditaria verò, in quâ sceptrum à parentibus, ad posteros transmittitur; & duplex rursus distinguitur. Gynecocratica,

in quâ, desinentibus masculis, succedunt
fœminæ, ut apud Hispanos & Anglos; &
Androcratica, in quâ soli masculi succe-
dunt, ut in Galliâ. His notatis, sint,

Conclusio prima.

Regimen Monarchicum, est omnium
præstantissimum. Illud enim regimen dici
debet omnium præstantissimum, in quo
Reipublicæ commoda facilius procurari
possunt: atqui in regimine Monarchico,
Reipublicæ commodâ facilius procurari
possunt, quàm in alio quovis: tum quia,
si bellum sit gerendum, mandata promp-
tius executioni mandantur, quàm in aliis
regiminibus; arcana tutius servantur, &
milites jubentibus celerius obtemperant.
Tum quia bella civilia, quæ rerum publi-
carum sunt pestes teterrimæ, vix exoriantur
in regimine Monarchico, ex eo sci-
licet, quòd nullus subditus, opibus & au-
thoritate Principem adæquare valeat. Tum
denique, quia quæcumque tractantur à
multis, cum æquali potestate indepen-
dente, vix ad optatos exitus perveniunt.

Dices. 1°. Multa occurrunt incommoda
in regimine Monarchico, & prætereà, ut
fert proverbium, plus vident oculi, quàm
oculus; ergo, &c.

Fateor, quædam esse incommoda in re-

gimine Monarchico : quia regimen quodlibet humanum , essentialiter est defectibile ; sed contendo , ejusmodi incommoda , semper esse leviora iis , qui occurrunt in aliis regiminibus. Ad id autem quod subjungitur , respondeo Principem , non per se solum administrare , sed per Consiliarios , Ministros , Duces , & Magistratus.

Dices. 2°. In Scripturâ Sacrâ , Deus arguit Judæos , quòd Regem postulassent ; ergo signum est , regimen Monarchicum , cæteris non esse anteponendum.

Nego consequentiam. Non enim ideò præcisè arguuntur Judæi , quòd Regem postulassent , sed quòd rejecerant regimen Theocraticum , seu ipsius Dei , per Prophetas & Judices administrantis.

Conclusio secunda.

Monarchia hæreditaria , præstantior est electivâ. Si enim pauciora habeat incommoda , & majorem procurare possit utilitatem publicam , quàm electiva , huic certè præstat : atqui res sic se habet. Nimirum in Monarchiâ electivâ , ferè semper exoriuntur periculosæ contentiones , tum inter Electores , tum inter eos , qui regnum ambiunt ; & exindè nascuntur bella civilia , quæ vix extinguì possunt ,

ut per multos annos olim infelicitè experti sunt Poloni : deinde Princeps electus familiæ suæ commodis potiùs invigilat , quàm Reipublicæ utilitati ; dum è contrà Princeps hæreditarius , bonum publicum utpotè ad posteros suos transmittendum , tanquam bonum familiæ suæ spectat.

Dices. Regimen , in quo semper imperant viri fortes & sapientes , anteponendum est ei , in quo jus imperandi , nonnunquam ad infantes devolvitur : atqui in regno electivo , semper imperant viri fortes & sapientes ; in hæreditario verò , nonnunquam imperant infantes ; ergo , &c.

Distinguo majorem. Si aliunde graviora non occurrant incommoda in regno electivo , quàm hæreditario , concedo. Si graviora occurrant incommoda , nego. Porro , longè graviora occurrunt incommoda in regno electivo , quàm in hæreditario ; ut constare debet ex eo , quòd in electivo frequentius occurrant seditiones & bella civilia , quàm in hæreditario ; tum ex eo , quòd Reges electi suis , potiusquam subditorum commodis invigilant. Addo , minorem propositionem negari posse ; Electores quippe non semper viros fortes & prudentes eligunt , sed per varias ambitiones iis suffragia sua tribuunt , sub quo-

rum administratione sperant, se res suas privatas feliciùs promoturos.

Conclusio tertia.

Androcaria, melior est Gynecocratiâ. Tùm quia in Principe viro, frequentius quàm in muliere, occurrunt potestas & prudentia, ad excogitandas vias, quibus boni cives conserventur, mali coerceantur, & hostes repellantur. Tùm quia fœminæ regni hæredes, Principibus peregrinis ut plurimùm nubunt, quorum mores & ritus subditis sæpissimè displicent; proindeque, &c.

Nec obstat, quòd fœminæ quædam fortiter, prudenter & feliciter regna sua administraverint; hoc enim rarò contingit; & ubi determinandum est, utrùm è duobus, alteri præstet: exemplum desumi non debet ex iis, quæ rarò contingunt.

Quamvis autem indicaverimus, quodnam ex variis regiminibus sit præstantissimum; nihilominùs unusquisque permanere debet in eo regimine, in quo natus est, & legibus illius regiminis obtemperare tenetur.

De Principe.

Princeps, ut hîc accipitur, est persona, in quâ residet suprema potestas publica.

Singula Principis officia hîc enumerare non aggredimur : nonnulla solummodò, eaque generaliora proponemus ; cætera colligi poterunt , tum ex historiâ Principum optimorum , quos laudat Scriptura Sacra ; tum ex Scriptis Patrum & Doctorum , qui Principum quorundam prudentiam & mores laudibus extulerunt.

Primum. Præcipua Principis cura in eo posita esse debet , ut Deo Regum Regi , cultus & honor exhibeatur.

Secundum. Princeps , utpotè subditorum parens , eorum utilitatem & securitatem , quantum in se est , procurare tenetur : hoc autem præstabit , si eos eligat Ministros & Magistratus , qui periti sint , & quorum mores sint incorrupti ; si deinde eas militum copias habeat paratas , quibus regnum ab externis excursionibus servetur incolume.

Tertium. Princeps ipse moribus & exemplo subditis præluce debet : nam , ut ait Scriptura Sacra , *qualis est rector civitatis , tales sunt habitantes in eâ. Rex insipiens perdet populum suum.*

Quartum. Cavere debet Princeps , ne subditi nimium potentes evadant ; alioqui successu temporis , seditiones movere possent. Cavere pariter debet , ne nimia paupertate jaceant oppressi ; tunc enim non

ampliùs eorum parens haberetur.

Quintum. Diligentiam omnem adhibere debet, ut Ministri sui strictam servant iustitiam, in onerum publicorum distributione, valdè prudentes in vectigalium collectione, & imprimis fideles, in eorumdem administratione.

Sextum denique. Princeps debet esse sagax, in detegendis adulatoribus, ut detectos à consuetudine suâ procul amoveat; sunt enim Principum & Reipublicæ totidem pestes.

Quæres autem, utrùm subditi tenerentur obtemperare Principi, diversam religionem profitenti, præsertim si summus Pontifex eos absolveret à jurejurando, quo erga Principem illum adstringuntur?

Respondeo, 1°. subditos nunquam obedire debere Principibus, aliquid contrà veram religionem jubentibus, ut patet exemplo primorum Christianorum, qui crudelissima quæque supplicia pati maluerunt, quàm quidpiam contrà veram religionem, aut facere, aut dicere: hoc autem in casu, contrà Principes rebellare nunquam licitum est.

Respondeo, 2°. si agatur de iis, quæ non pertinent ad fidem, subditos semper teneri Principibus suis obtemperare: auctoritas namque Regia pendet à solo Deo;

adeòque nulla est alia potestas creata, quæ subditos dispensare valeat, ab obedientiâ Principibus legitimis debitâ. Responsio confirmatur multis passim Scripturæ Sacræ testimoniis: *Obedite prapositis vestris, etiam discolis. Reddite Cæsari, quæ sunt Cæsaris; cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui honorem, honorem; cui timorem, timorem.* Primis Ecclesiæ temporibus Christiani nullam movebant seditionem, nec deficiebant ab Imperatoribus Paganis; imò nullus inventus est Christianus, qui tot inter conjurationes, quibus multi Imperatores fuerunt oppressi, sese conjuratis adjunxerit: quamobrem nec summus Pontifex, nec universa Ecclesia potestatem habet, sive directam, sive indirectam, in temporalia Regum. Enim verò, Regia potestas constituta fuit, ante Pontifices Romanos, & ipsa Ecclesia nata fuit in Imperio: uno verbo, preces apud Deum, sunt Ecclesiæ arma, non vis, non politica.

De Sacerdotibus.

A morte Christi, vera Dei notitia, veraque religio, ad omnes Terræ populos pervenerunt, per ministerium Apostolorum & Discipulorum, juxtà hoc Scripturæ Sacræ testimonium: *in omnem Terram exi-*

vit sonus eorum. Hinc Successores Apostolorum & Discipulorum, sunt in rei veritate, Sacerdotes; quædam autem est inter eos subordinatio. Primò, namque Pontifex Romanus, utpotè sancti Petri Successor, primus est inter Apostolorum Successores, non autem eorum Monarcha. 2º. Episcopi, utpotè Apostolorum Successores, suis ita præesse debent Ecclesiis, ut ad felicem earum gubernationem, quasdam ferre possint leges; quæ obligent in conscientiâ. 3º. Parrochi & Presbyteri debent Episcopis eodem modo subjici, quo Discipuli subiciebantur Apostolis.

Virtutes & dotes Sacerdotum, enumerantur ab Apostolo, in epistolâ ad Titum. Inter varia eorum officia, duo sunt præcipua, *docere & facere*, hoc est, scientiâ & virtute, cæteris fidelibus prælucere debent. Primò quidem Sacerdotes debent esse scientiâ clari; nam, ut ait Malachias, *labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore ejus, quia Angelus est Domini exercitium*. Hinc sic loquitur ipse Deus apud Ozæam, *quia scientiam repulisti, repellam te, ne Sacerdotio fungaris mihi*. Eadem veritas lumine naturali sic probari potest. Legum custodes & interpretes, scire tenentur has leges, & authenticas earum interpretationes callere, ut nempe

sibi subditos edoceant , & Adversariorum sophismata solvant : porrò , Sacerdotes sic se habent ; ergo , &c. 2°. Sacerdotes , præ cæteris Christianis virtutibus eminere debent , ut constare debet ex eo , quòd sint velut mediatores , Deum inter & cæteros homines.

Quærent hîc nonnulli , an Sacerdotes possint ex officio , docere Grammaticam , Rhetoricam , & ipsam Philosophiam ?

Respondeo , usum invaluisse , ut Sacerdotes ejusmodi disciplinas traderent , quamvis per multas summorum Pontificum constitutiones arceantur , ab ejusmodi munere , sicut observavit *Mainbourg* , in vitâ Gregorii Magni. Hinc ad tradendas illas disciplinas , olim assumebantur soli Laïci , quos & moribus probis ornatos , & in arte quam profitebantur , peritos esse oportebat , ut præscriptum fuit articulo primo statutorum præclaræ Facultatis artium Parisiensis.

De Nobilibus.

Nobiles , vel sunt suæ nobilitatis aucthores , id est , ob sua in Rempublicam merita , hoc titulo decorati sunt à Principe , vel titulum hunc à parentibus traditum acceperunt. Ut autem reipsâ habeantur ut tales , necesse est , ut publicâ denunciatione ,

denunciacione, palam innotescat eorum nobilitas. Solius autem Principis est, aut Reipublicæ, familias quasdam certis titulis commendare, & cohonestare.

Nobilitas describi solet, propensio quædam ad præclara facinora; unde extrinsecus tantum sunt nobiles, in quibus occurrit ad vitia propensio.

Nobilibus publicâ denunciacione sic cognitis, debetur honor, præsertim si non sint à verâ nobilitate degeneres; sicut enim nihil est gloriosius, quàm præclara parentum gesta imitari, sic nihil ridiculum magis, quàm nobilitatem suam semper jactitare, & variis criminibus sese inquinare. Verè nobiles, honorem sibi debitum meritò possunt exigere; sed diligenter caveant, ne inferiores suos per arrogantiam & superbiam contemnant: meminerint namque, nullum ita nobilem esse, qui non habuerit parentes ignobiles, sicut cecinit Jüvenalis hoc modo:

Majorum primus quisquis fuit ille tuorum;

Aut Pastor fuit, aut illud, quod dicere nolo.

Egregiam de hoc argumento scripsit Satyram Jüvenalis noster Gallicus, in quâ præcipua nobilitatis officia disertis verbis exprimuntur.

Tomus VI.

N

De Magistratibus.

Magistratus & Judices, sunt personæ, vel à Principe, vel à Republicâ constitutæ, ut eorum ministerio reddatur unicuique, quod suum est.

Judex vulgò distinguitur duplex, à quo, & ad quem. Judex à quo, dicitur ille, à cujus judicio datur appellatio, seu provocatio: dicitur aliter, subalternus. Judex ad quem, est ille, ad cujus judicium ira fieri potest provocatio, ut ab eo nulla alia fieri possit: hæc autem sunt præcipua Judicis officia.

Primum. Quatuor virtutibus cardinalibus debet esse decoratus; debet enim esse prudens, ut jus cujusque detegat, & unicuique reddat, quod suum est; debet esse fortis, ne minis terreatur, & ne precibus ac misericordiâ, ultrâ rationis præscriptum flectatur; debet esse temperans, ne voluptatum illecebris emolliatur: denique, debet esse diligens, ne litigantes impensis obruantur.

Secundum. Judex Christianus, in clementiam magis, quàm in severitatem, debet esse pronus, dum agitur de pœnis infligendis. Plura namque sunt motiva clementiæ, quàm severitatis, qualia sunt fragilitas humana, ignorantia, spes emen-

dationis futuræ. Duo tantum sunt casus, in quibus Judex clemens esse non debet. Primus est, si agatur de iis hominibus, qui cultum Divinum contemnunt, quales sunt blasphematores, & juventutis corruptores. Secundus est, quando quis apprehenditur aliquid moliens contra civitatis tranquillitatem.

Tertium. Judex munera quævis recusare debet, sive ante, sive post litem terminatam: debet quidem ipsa recusare ante litem finitam; tum quia, ut legitur in Scripturâ Sacrà, *munera extorcant oculos sapientum, & mutant verba justorum.* Tum quia cum munera sint, ex naturâ suâ, quodammodo obligatoria, efficiunt plerumque, ut Judex inclinet in unam partem, cum alterius detrimento. Debet pariter munera recusare post litem terminatam, licet offerantur, ex solo gratitudinis motivo, soloque rei feliciter gestæ gaudio: quia nempe removenda est quælibet suspicio favoris, erga unum è litigantibus; nec enim in Judice sufficit bona conscientia, sed requiritur insuper publicum ipsius probitatis testimonium.

Quartum. Nulla sit, apud Judicem personarum acceptio, juxta illud Scripturæ Sacræ. *Judicate justè, sive ille sit civis, sive peregrinus. Ita parvum audiat, ut magnum,*

N ij

nec accipiat, quia est Dei judicium. Atque hinc est, quod Arcopagitæ noctu tantum judicia ferrent, & reticerentur nomina eorum, de quorum jure agebatur, ne scilicet personas accipere viderentur.

Quintum. Si Judex per ignorantiam malè judicaverit: errore suo postea detecto, sententiam latam, si fieri potest, retrahere debet; alioqui damnum injustè illatum, resarcire tenetur.

Sextum. Denique, Judex sententiam suam semper ferat, secundum opinionem de jure probabiliorem: si enim ex duabus opinionibus, una fuerit altera probabilior, rectæ rationi consentaneum est, ut probabiliorem amplectamur. Quod si oppositæ opiniones æquè probabiles videantur, tunc alios consulat Jurisperitos, & tandem secundum suffragiorum pluralitatem judicet.

De privatis subditis.

Subditi privati, vocantur illi, qui nullo munere publico funguntur in civitate: horum officia præcipua sunt.

Primum. Ipsi amor in patriam, debet esse amor Divino subordinatus; ita ut Principis & patriæ tutelam tandiu gerere teneatur, quandiu id permittunt leges Divinæ; quamobrem in bello justo, non

tantum de suis facultatibus suppeditare subsidia , sed & propriam offerre personam tenetur , si necessitas urgens id postulet.

Secundum. Grande piaculum putet , si sese , ab obedientia legitimo Principi debitam , subtrahat : *Qui enim resistit potestati , Dei ordinationi resistit.*

Tertium. Sacerdotibus , Magistratibus , Nobilibus , omnibusque in aliquâ dignitate constitutis , magnam exhibeat reverentiam , eamque liberorum & famulorum mentibus instillet ; id enim præcipit Apostolus , in epistolâ ad Romanos. Præterea , debet esse in consanguineos , affines , socios & vicinos ita benevolus , ut ipsos beneficiis suis occupare , facultatibus suis ipsis opitulari , & injurias illatas negligere debeat.

Quartum. In promissis , pactis & contractibus , fidem diligenter servet : hæc enim est societatis & justitiæ fundamentum.

Quintum denique. Opera misericordiæ propter Deum , exercere tenetur. Cum enim Deus sit communis omnium parens , mutuam , fraternamque inter homines dilectionem intercedere præcipit.

Misericordiæ nomine , hîc intelligitur beneficium , quo alterius miseriis propter

Deum succurimus. Hujus virtutis opera, duplicis sunt generis, spiritualia, & corporea. Spiritualia numerantur septem, nimirum ignorantes docere, errantes corrigere, deliberantibus consilium dare, pro salute proximi Deum orare, mæstos consolari, injurias patienter ferre, & offensas remittere. Corporea numerantur pariter septem, esurientes pascere, sitientibus potum dare, nudos operire, captivos redimere, ægrotos invisere, peregrinos hospitio excipere, & mortuos sepelire.

Hæc & alia multa præstabit, quisquis novissima hominis, frequenter habiturus est animo præsentia, scilicet mortem, judicium, infernum & beatitudinem; horum enim frequens consideratio, tanti momenti semper habita fuit, ad peccata vitanda, ut ad eam nos expressè invitet Ecclesiasticus, his verbis, quibus Philosophiam Moralem claudimus. *In omnibus operibus, memorare novissima tua, & in aeternum non peccabis.*

TRIGONOMETRIA.

TRIGONOMETRIA, est ea Mathematicos pars, quæ occupatur circa triangula metiendâ, ita ut cognitis quibusdam eorum partibus, cæteras investigare doceat: & duplex est, rectilinea & sphaerica. Trigonometria rectilinea, versatur circa triangula, lineis rectis terminata. Sphaerica verò circa triangula, quorum latera, sunt arcus magnorum circulorum in superficie, vel globi, vel sphaeræ descriptorum.

Trigonometria rectilinea.

Ut ordine procedamus, 1°. varias præmittemus definitiones. 2°. Varia proponemus theorematâ, à quibus pendet praxis triangula dimetiendi. 3°. Subjungemus problemata, de triangulis metiendis.

Definitiones.

Prima. Sinus rectus, aut simpliciter, sinus alicujus anguli, vel alicujus arcûs, est linea recta, perpendiculariter ducta ab unâ extremitate alicujus arcûs, suprâ

N iiij

radius, ad alteram arcus extremitatem ductum: ut EF , est sinus arcus EC , (fig. 50). Sinus potest aliter definiri, media pars chordæ, arcus dupli.

Secunda. Sinus complementi, est linea recta, perpendiculariter ducta ab eadem extremitate E , supra radius, ad extremitatem arcus complementi ductum: sic EG , est sinus complementi arcus EF , nempe arcus DE : vocatur aliter, co-sinus.

Tertia. Sinus totalis, est sinus quadrantis circuli, seu arcus nonaginta graduum, qui proinde æqualis est radio.

Notandum autem, 1°. sinum anguli obtusi, eundem esse cum sinu supplementi; & ejus co-sinum, eundem esse, cum sinu complementi: verbi gratiâ, sinus anguli obtusi ABE , est EF ; & ejus co-sinus, EG .

Notandum, 2°. partem radii interceptam, sinum inter & circumferentiam, nimirum FC , vocari *sinum versum* anguli $EB C$.

Quarta. Tangens anguli, ejusque arcus, est linea perpendicularis supra radius, qui ad extremitatem illius arcus ducitur: ut linea CH .

Quinta. Secans anguli, ejusque arcus, est linea à centro per alteram arcus extre-

mitatem, usque ad tangentem ducta, ut B H.

Norandum est, tangentem anguli complementi, vocari *co-tangentem*, qualis est tangens D I; & secantem complementi, vocari *co-secantem*, qualis est B I.

Theorema primum.

In omnibus circulis, eadem est ratio radii, ad sinus quoslibet rectos, ad sinus quoslibet versos, ad quorumlibet angulorum tangentes, & ad quoslibet angulorum secantes.

Demonstratio.

Omnes circuli, sunt polygona similia; quorum proinde partes similes, similes ad se invicem dicuntur relationes. Quoniam igitur sinus recti æqualium angulorum, sunt partes similes, easdem inter se habent rationes. Idem dicendum est de similibus angulorum sinusibus versis, tangentibus & secantibus; proindeque, &c.

Theorema secundum.

Laterum cujusvis trianguli rectilinei, proportionalia sunt sinusibus angulorum oppositorum.

Quod ut probetur, describatur circumferentia circuli, transiens per apices sin-

N. v.

gulorum trianguli angulorum : verbi gratiâ , describatur circumferentia $A B C$, (fig. 51) , transiens per apices A , B & C , trianguli $A B C$: tùm à centro O , ducantur perpendiculares ad singula latera , quæ tunc sunt tres chordæ ; nempe OD , OE , OF .

Demonstratio.

Angulus BOC , duplus est anguli BAC , (per Elem. Geom.) : est etiam duplus anguli BOD ; ergo anguli BAC , & BOD , sunt æquales : at linea BD , est sinus anguli BOD , & consequenter est sinus anguli BAC . Simili modo poterit ostendi CE , esse sinum anguli BAC ; & AF , esse sinum anguli ACB . Jam verò , tres sinus BD , CE , AF , sunt mediæ partes laterum trianguli $A B C$. Cùm igitur tota , & totorum medietates sint in proportionem , latera trianguli rectilinei proportionalia sunt sinibus angulorum oppositorum .

Theorema tertium.

Sit triangulum $A B C$, ex cuius maximo angulo C , demittatur perpendicularis CE ; suprâ latus maximum AB , & à puncto C , ut centro , describatur circulus , intervallo minimi lateris CA , produca-

turque latus BC , usque ad circumferentia punctum D . Dico, maximum latus AB , se habere ad summam duorum aliorum laterum, BC , CA , aut CD ; sicut differentia horum duorum laterum nempe BG , se habet ad differentiam, quæ est inter segmenta AE , AB , nimirum BF .

Demonstratio.

Summa duorum laterum, est secans exterior à puncto B , ad partem circuli concavam ducta: pariter, maximum latus AB , est alia secans exterior, ab eodem puncto B , ad eandem circuli partem concavam ducta. Porro, demonstratum fuit in Elementis Geometriæ, secantes illas, per circumferentiam circuli divisas fuisse in partes reciproce proportionales; & consequenter valet hæc proportio AB , BC , CD : : GB , FB .

Theorema quartum.

Si duarum quantitarum summa, harumque differentia cognoscatur, facile erit unamquamque ex illis quantitatibus detegere. Assumatur enim media pars summae, & huic addatur media pars differentia, aderit quantitas major: deinde ex alterâ mediâ parte detrahatur media pars differentia; & aderit quantitas minor:

N.vj;

verbi gratiâ, si duarum quantitarum summa sit 30, & earum differentia sit 8, mediæ parti summæ, seu 15, adde mediam partem differentiæ 8, seu 4; aderit major quantitas 19; & ab eâdem medietate summæ, seu ex 15, detrahe 4; aderit quantitas minor, 11: nam 19 & 11, efficiunt 30.

Theorema quintum.

Si in triangulo ABC , (fig. 52), producatûr latus maximum AC , usque in D ; ita ut AD , sit æquale lateri AB , jungan-
turque puncta D & R , aderit triangulum isocles DAB , à cujus angulo A , demittatur perpendicularis AF , suprà latus BD : dico, 1°. angulum DAF , æqualem esse mediæ summæ angulorum ABC , ACB ; quia est media pars anguli DAB , qui cum sit externus, respectu trianguli ABC , æquivaleret duobus internis distantibus. Dico, 2°. si ex puncto A , intervallo AF , describatur arcus FG , lineam FD , esse tangentem semisummæ angulorum B , & C : quia est tangens anguli DAF , qui est media pars illius summæ. Dico, 3°. si per punctum A , ducatur AE , parallela basi BC , lineam EF , esse tangentem mediæ partis differentiæ supradictorum angulorum: quia angulus EAF , est excessus an-

guli D A F, suprà angulum D A B.

His propositionibus præmissis, nunc indicandum est, quomodò triangula sint dimetienda: quod ut fiat, sint problemata sequentia.

Problema primum.

In triangulo rectangulo A B C, cognitâ hypotenusâ, & uno angulo acuto, alia lătera & tertium angulum cognoscere.

Solutio.

1°. Si angulus cognitus & angulus rectus in unam summam colligantur, & hæc summa detrahatur ex 180, residuum erit valor tertii anguli; vel angulus acutus subtrahatur ex 90, residuum erit angulus quæsitus.

2°. Ut habeatur latus B C, instituatæ hæc proportio, quæ in Trigonometriâ, vocatur analogia.

Ut sinus totalis, ad hypotenusam;

Sic sinus anguli A, ad quantum terminum, qui erit B C.

Deinde, ut habeatur latus A B, hæc alia instituatæ analogia.

Ut sinus totalis, ad hypotenusam;

Sic sinus anguli C, ad quantum terminum, qui erit A B.

Ratio facilis est: quia lătera sunt pro-

portionalia sinubus , per theorema primum.

Problema secundum.

Cognitis duobus lateribus trianguli rectanguli , hypotenusam detegere.

Solutio.

Unus quodque latus multiplicetur per seipsum , seu evehatur ad quadratum , & in unam summam colligantur ; tunc ex hac summâ extrahatur radix quadrata , hæc radix erit hypotenusâ quæsitâ : verbi gratiâ , si unum latus sit 12 exapedarum , & alterum sit 10 exapedarum , quadratum 12 , est 144 , & quadratum 10 , est 100 : ex summâ 244 , extrahatur radix quadrata , & invenies pro hypotenusâ , 15 cum aliquâ fractione.

Corollarium.

Si cognoscantur hypotenusâ & unum latus , invenietur alterum latus , auferendo scilicet quadratum lateris cogniti , ex quadrato hypotenusæ , & extrahendo radicem quadratam residui ; hæc enim radix , erit latus quæsitum.

Demonstratio hujus problematis deducenda erit ex eo theoremate Geometriæ , in quo probatum fuit , quadratum hypo-

TRIGONOMETRIA. 303
thenusæ trianguli rectanguli, æquale esse
quadratis duorum aliorum laterum.

Problema tertium.

Cognitis cujusvis trianguli rectilinei,
duobus angulis & uno latere, detegere
tertium angulum, & alia duo latera.

Solutio.

1°. Tertius angulus facilè invenitur,
quia est id, quod superest, postquam
summa duorum aliorum angulorum sub-
tracta fuit ex 180.

2°. Ut inveniantur alia duo latera, hæc
instituenda est analogia.

Ut sinus anguli lateri cognito oppo-
siti, ad hoc latus;

Sic sinus uniuscujusque ex aliis angu-
lis, ad latus sibi oppositum.

Demonstratio hujus problematis dedu-
citur ex eo, quòd sinus sint lateribus pro-
portionales.

Problema quartum.

Cognitis cujusvis trianguli rectilinei,
duobus lateribus & uno angulo, uni ex
a lateribus cognitis opposito, detegere ter-
tium latus, & duos alios angulos, dum-
modò tamen angulus oppositus alteri lateri
cognito, sit acutus.

Solutio.

Ut inveniatur secundus angulus, instituat hęc analogia.

Ut latus oppositum angulo cognito, se habet ad sinum hujus anguli;

Sic latus alterum cognitum se habet ad sinum anguli oppositi.

Deinde, secundo angulo cognito, cognoscitur tertius; unde ad inveniendum tertium latus, instituenda erit hęc alia analogia.

Ut sinus anguli primùm cogniti, ad latus sibi oppositum;

Sic sinus tertii anguli, ad tertium latus quæsitum.

Demonstratio hujus problematis, petenda est ex primo theoremate, & ex naturâ trianguli rectilinei.

Problema quintum.

Cognitis tribus trianguli lateribus, detegere tum tres angulos, tum perpendicularem, à maximo angulo, ad maximum latus ductam.

Solutio.

Sit fig. 52, in quâ latera AB, BC, CA, sint cognita. 1°. Ut inveniatur an-

gulus A, quem maximum & minimum laterum constituunt, instituenda est analogia sequens, quæ deducitur ex theoremate primo.

Maximum latus AB, se habet ad summam duorum aliorum laterum;

Ut horum differentia BG, se habet ad BF, quæ est differentia partium maximi lateris, per perpendicularem secti.

2°. Quartus terminus inventus substrahendus erit ex maximo latere; & media pars residui, erit latus AE, trianguli rectanguli AEC, in quo tria erunt cognita, scilicet angulus rectus E, latus AC, & latus AE; adeoque facile poterit inveniri angulus A.

3°. Cognito angulo A, utrique triangulo communi, facile poterit inveniri perpendicularis CE, & consequenter detegi poterunt reliqui duo anguli, hoc modo. Ut detegatur perpendicularis CE; instituat hęc analogia.

Ut sinus totalis, ad latus cognitum AC,

Sic sinus anguli detecti A, ad quartum terminum, qui erit perpendicularis quæsitæ.

Deinde, ut inveniat angulus B, im

triangulo ACB , instituat^{ur} hæc analogia.

Ut latus CB , ad sinum anguli A ,
Sic latus AC , ad sinum anguli quæ-
siti B .

Monitum.

Quoniam sinus, secantes & tangentes
adhibentur, ut triangula possint metiri;
& quoniam multiplicationes & divisiones
in analogiis, difficiles sunt & tædiosæ;
ideò de tabulis sinuum, tangentium & se-
cantium, quædam sunt dicenda: deinde
ostendemus, quomodò logarithmorum
ope, vitentur multiplicationes & divi-
siones; quamobrem agemus 1°. de tabulis
sinuum, tangentium & secantium. 2°. Di-
cemus de logarithmis.

*De tabulis sinuum, tangentium &
secantium.*

Quoniam sinus, tangentes & secantes
anguli unius circuli, similes sunt sinibus,
tangentibus & secantibus, æqualium an-
gulorum cùjusvis alterius circuli; ideò
Mathematici investigarunt, quænam essent
rationes sinuum, tangentium & secantium
ejusdem circuli, relativè ad se invicem:
quo detecto, supposuerunt, radium distri-
butum in 100000 partes æquales, vel in

10000000, ut fractiones, si quæ sint, negligi possint sine errore sensili. Ut igitur rationes illæ detegantur, sint sequentes propositiones.

Propositio prima.

Cognito sinu alicujus arcûs, verbi gratiâ, EF , (fig. 50), detegere sinum complementi.

Solutio.

Sinus cognitus ad quadratum evehatur, & subtrahatur ex quadrato sinûs totalis, seu radii, residuum erit quadratum sinûs quæsitæ; unde si hujus quadrati extrahatur radix quadrata, aderit sinus complementi EG . Ratio est, quia quadratum radii BE , æquale est quadratis laterum EF , & FG .

Propositio secunda.

Ut sinus complementi EG , (fig. 50), ad sinum arcûs EC , seu EF , ita sinus totalis, seu radius BC , ad tangentem ejusdem arcûs HC . Ratio est, quia sinus complementi GE , æqualis est parti radii BF ; adeòque cum triangula BEF , & BHC , sint similia, latus BF , est ad latus EF ; ut latus BC , ad latus CH .

Propositio tertia.

Radius, est medium proportionale; sinum complementi inter & secantem arcûs: verbi gratiâ, in fig. 50, dico, GE, aut illi æqualis, BF, se habere ad radium BE, aut BC, sicut radius BC, se habet ad secantem BH.

Demonstratio.

In triangulo BHC, duæ sunt bases parallelæ HC, & EF; ergo BF, BE :: BE, BH; nam BE, sumi potest pro BC.

Propositio quarta.

Radius, est medium quoddam proportionale, tangentem arcûs inter & tangentem complementi: quod ut probetur, sit arcus BC, (fig. 55), cujus tangens sit DC, cujus complementum sit BE, hujusque tangens sit EF: dico, tangentem CD, esse ad radium AB; sicut idem radius AB, se habet ad tangentem complementi EF.

Demonstratio.

Triangula ACD, & AEF, sunt similia: quia anguli C, & F, sunt recti, & anguli A & F, sunt alterni interni; quamobrem latera homologa sunt proportionalia; ergo latus minimum CD, prioris.

trianguli, se habet ad latus medium AC , ejusdem trianguli; sicut latus minimum AE , posterioris trianguli, se habet ad latus medium EF , ejusdem trianguli, seu tangens CD , est ad radium AC ; sicut radius AE , ad tangentem EF .

Propositio quinta.

Tangens arcûs se habet ad ipsius secantem, sicut radius ad secantem complementi: quod ut probetur, sit fig. præcedens 55. Dico; tangentem CD , arcûs CB , se habere ad ipsius secantem AD ; sicut radius AB , se habet ad secantem complementi AF .

Demonstratio.

Triangula ACD , & AEF , sunt similia (per præced.); ergo eorum latera homologa proportionalia sunt: porrò, latus CD , & latus AE , opponuntur angulis æqualibus DAC , & AFE ; ergo sunt homologa. Pariter, latus AD , & latus AF , opponuntur angulis rectis C & E ; ergo sunt etiam homologa; ergo tangens CD , se habet ad secantem AD , sicut radius AE , se habet ad secantem AF .

Monitum.

Dum instituuntur analogiæ, seu pro-

portiones in Trigonometriâ, ad invenien-
dum quartum terminum proportionalem;
secundus & tertius terminus per se invi-
cem sunt multiplicandi, & productum
per primum est dividendum; unde quia
vitandarum fractionum causa, termini,
qui reperiuntur in tabulis sinuum, tan-
gentium & secantium, sex, aut octo ca-
racteribus constant; idè calculi multum
laboris & tædii continent, imò in tam
longis operationibus valdè timendum est,
ne quidam error irrepat: Hinc Neperus,
de mathesi benè meritis, pro sinibus,
tangentibus & secantibus, alios substituit
numeros, quibus mediantibus, per solam
additionem obtinetur, quod per multi-
plicationem inveniebatur; & per solam
subtractionem detegitur, quod per divi-
sionem perficiebatur: ejusmodi numeros
alios, *logarithmos* vocavit, de quibus quæ-
dam sunt subjungenda.

De logarithmis.

Logarithmi, sunt numeri arithmetice
proportionales, pro numeris geometricè
proportionalibus substituti: verbi gratiâ,
sit series A, numerorum geometricè pro-
portionalium, cui subjiciatur series B,
numerorum arithmetice proportionalium.

TRIGONOMETRIA. 311

A. 1 2 4 8 16 32 64 128 256 512 1024 2048, &c.

B. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11, &c.

Dico, numeros seriesi B, esse logarithmos numerorum sibi correspondentium, in serie A.

Ut autem usum harum serierum intelligas, supponamus, me velle his tribus numeris datis, 4, 8, 16, quartum proportionalem invenire: regula vulgaris præcipit, ut secundus & tertius per se invicem multiplicentur; loco hujus regulæ, hæc alia traditur. Logarithmus numerorum 8 & 16, nempe 3 & 4 addantur; & aderit summa 7; quæ est logarithmus numeri 128; hoc est; si multiplices 16 per 8, productum erit 128, quod juxta regulam vulgarem dividendum erit per 4; sed loco hujus divisionis, subtrahendus est logarithmus primi termini 4, nempe 2, ex 7, & supersunt 5: dico 5, esse logarithmum quarti termini quæsitæ 32.

Ubi notabis, quamlibet seriem terminorum arithmetice proportionalium, pro logarithmis assumi posse.

Apparet autem supradicto schemate, inter terminos progressionis Geometricæ, multos esse numeros, quorum desunt logarithmi; unde ut numerorum omnium haberentur logarithmi, loco primi loga-

312 TRIGONOMETRIA, &c.

rithmi, 1, accipi possunt 1000000; loco logarithmi, 2, potest accipi 2000000, & sic consequenter; tunc enim obtineri possunt, sine errore sensibili, logarithmi numerorum, qui sunt inter terminos progressionis Geometricæ.

Ubi primus logarithmorum caracter, est zero; tunc logarithmus pertinet ad numeros, qui sunt inter numeros progressionis Geometricæ, infra numerum 10: ubi primus ille caracter, est unitas; tunc logarithmus pertinet ad numeros, qui sunt inter 10 & 100: ubi primus ille caracter, est 2; tunc logarithmus pertinet ad numeros, qui sunt inter 100 & 1000, & consequenter. Hinc primi illi characteres vocantur, *characterice*.

In variis logarithmorum tabulis. indicantur varii logarithmorum usus.

GNOMONIC^A.

GNOMONICA,

S E U

DE HOROLOGIIS.

SOLARIBUS.

GNOMONICA, est ars horologia solaria suprà varias superficies describendi. Cùm autem rarò occurrant superficies curvæ, suprà quas describenda sint ejusmodi horologia; ideò tradémus solummodò præcepta, de iis suprà superficies planas delineandis: quod ut fiat, præmittemus definitiones quasdam, & propositiones nonnullas quasi præparatorias.

Definitiones.

Prima. Stilus, est virga ferrea, superiei planæ puncto quidam firmiter infixa, vel extremitatis suæ umbrâ designat horas, vel in alius extremitate factum fuit punctum, radium solarem excipiens, qui in varias incidendo lineas, varias easdem

Tomus VI.

O

horas designet. Hæc virga ferrea obliquè debet infigi suprà superficiem planam.

Secunda. Pes stili, est plani punctum, cui perpendiculariter insistit extremitas stili.

Tertia. Axis, est alia virga ferrea accurate recta, per extremitatem stili transiens, quæ per umbram totius suæ longitudinis, horas indicat. Hæc dicta fuit axis: quia spectari debet ut portio axis terrestris, cui est parallela.

Quarta. Centrum horologii, est plani punctum, in quo axis & omnes lineæ horariæ concurrunt; unde si suprà planum illud non concurrant, horologium centrocarere dicitur.

Quinta. Linea meridiana duplex est distinguenda, loci & plani. Meridiana loci, est ea, suprà quam axis umbra cadens, denotat medium Solis cursum, suprà horizontem illius loci. Meridiana plani, quæ vocatur aliter *substilaris*, est, quæ medium Solis cursum suprà planum denotat.

Sexta. Linea æquinoxialis, est ea, quæ suprà planum, Æquatorem terrestrem designat, seu quæ portio est circuli, Æquatori terrestri paralleli.

Septima. Linea horizontalis, est ea, quæ transit per stili pedem, & est illius loci horizonti parallela.

Octava. Planum polare, est illud, quod parallelum est axi Terræ, & suprâ quod circulus meridianus loci perpendiculariter insistit.

Nona. Planum æquinoxiale, est illud, quod parallelum est Æquatori terrestri, & cui perpendiculariter insistit circulus meridianus loci.

Decima. Planum verticale, est illud, quod perpendicularare est suprâ horizontem loci. Quod si per circulum meridianum, loci perpendiculariter secetur, vocatur *verticale primum*, estque vel australe, vel boreale. Quod si sit circulo meridiano loci parallelum; tunc vel respicit ortum, & vocatur *orientale*; vel respicit occasum, & dicitur *occidentale*. Quod si planum verticale nullum sit, ex mox designatis, vocari solet *declinans*.

Propositio prima.

Suprâ planum, pedem stili obliquè defixi reperire.

Solutio.

Ex extremitate stili, vel ope circini, vel ope funiculi, designentur suprâ planum tria puncta, æqualiter ab illâ extremitate distantia: tum per Elementa Geometriæ,

O ij

describatur circumferentia circuli, per illa tria puncta transiens; centrum huius circuli, erit pes stili quæsitus. Nam linea recta ab extremitate stili ad centrum illud ducta, perpendicularis est suprâ planum; ut per se patet.

Propositio secunda.

Lineam subtilarem suprâ planum aliquod invenire.

Solutio.

Ex pede stili, diversâ circini aperturâ describantur multi circuli: tùm lucente Sole, suprâ unumquemque duo notentur puncta, in quibus umbra extremitatis stili circulos illos secat, dum contrahitur & protenditur suprâ planum: deinde arcus inter singula bina puncta intercepti, bifariam dividantur per lineam, à pede stili ductam. Dico lineam hanc, esse subtilarem quæsitam.

Demonstratio.

Linea subtilaris, est meridiana plani: at linea mox inventa, est meridiana plani; quandoquidem æqualiter distat à punctis, eandem Solis elevationem suprâ planum denotantibus. Ideò autem ex pede stili multi describendi sunt circuli diversæ ma-

gnitudinis: quia quando linea bifariam secans illos omnes arcus, est eadem, certiores sumus, ipsam esse veram substilarem.

Propositio tertia.

Lineam meridianam alicujus loci delineare.

Solutio.

1°. Si planum suprà quod invenienda est linea meridianà, sit horizonti parallelum; tunc substilaris erit meridianà quæsità, quandoquidem designat medium Solis cursum suprà hoc planum.

2°. Si planum sit verticale, invenienda erit substilaris. Quod si substilaris horizonti sit perpendicularis, erit meridianà quæsità. Quod si substilaris sit obliqua suprà horizontem, indicabitur postea, ubi dicetur de delineandis horologiis, verticalibus declinantibus, quomodo ipsius operæ vera loci meridianà detegatur.

Propositio quarta.

Lineam rectam per stili pedem transeuntem, in gradus dividere.

Solutio.

Sit linea A B, (fig. 1) designans sectionem alicujus magni circuli cum plano,

O iij

transiens per pedem stili C, & quæ dividenda proponatur in gradus... A pede stili C, datæ lineæ perpendicularem erige CD, ejusdem longitudinis cum stilo: tum à puncto D, intervallo quovis describatur, vel quadrans circuli CF, vel semicirculus FCG, ipsumque divide, verbi gratiâ, in quindenos gradus, & lineæ dividentes producantur usque ad lineam datam; hæc secabitur in gradus quindenos, in punctis 1, 2, 3, 4, 5.

Demonstratio.

Extremitas stili E, supponitur centrum omnium magnorum circulorum, cum sit centrum sphaeræ. Si igitur ex illo puncto describatur quilibet circulus, & dividatur in suos gradus; evidens est, omnes circulos ex eodem puncto descriptos, fore divisos in suos gradus, per lineas priorem circumferentiam dividentes & productas. Quoniam autem ex apice stili non facile describi potest circulus, idcirco suprà planum assumitur longitudo stili CD, quæ sicut stilius, perpendicularis sit suprà lineam datam.

Propositio quinta.

Lineam rectam per stili pedem non transeuntem, in gradus dividere.

Solutio.

Sit linea AB , (fig. 2) designans sectionem magni cujusdam circuli cum plano, quæ non transeat per pedem stili C , & quæ proponatur in gradus dividenda. A pede stili ducatur perpendicularis CDF , ad lineam datam: tùm per pedem stili C , ducatur CE , parallela lineæ datæ, & ejusdem longitudinis cum stilo: & à puncto E , ducatur recta ad punctum D , in quo perpendicularis CD , secat datam; & tandem suprâ perpendicularem CD , productam, assumatur DF , ejusdem longitudinis, cum lineâ ED . Dico, si à puncto F , describatur quadrans circuli in quindenos gradus divisi, per lineas ad datam productas, datam in quindenos gradus fuisse divisam.

Demonstratio.

Punctum E , seu extremitas stili, est centrum cujusvis magni circuli; ergo est centrum illius magni circuli, cujus linea AB ; supponitur sectio cum plano; unde si ex E , describatur parvus circulus intervallo ED ; & dividatur in quindenos gradus, lineæ per divisiones ductæ, & usque ad circumferentiam productæ, dividunt magnum circulum in quindenos gradus.

O iiij

Perinde autem est, five ex puncto E, five ex puncto F, describatur parvus circulus; quia linea DF, perpendicularis suprà lineam datam AB, æqualis est lineæ ED.

De horologiis æquinoxialibus.

Problema primum.

Suprà planum Æquatoris terrestris, aut suprà planum ipsi parallelum, horologium solare describere.

Solutio.

Ex aliquo hujus plani puncto, verbi gratiâ, ex A, describatur circulus, qui in viginti quatuor partes æquales dividatur: dico, radios per singulas divisiones transeuntes, esse lineas horarias; unde si ex centro, stilum perpendiculariter ad planum erigas, umbrâ totius suæ longitudinis indicabit.

Demonstratio.

Cùm stilus, hoc in casu, sit pars axis terrestris, & circuli circumferentia superficiem sphaeræ designet; umbra axis circumferentiam dividit in viginti quatuor partes æquales, pro viginti quatuor horis.

Annotanda.

Primum. Si planum illud collocandum sit in plano Æquatoris terrestris, perpendiculariter ad horizontem erit erigendum; ita ut linea meridiem designans, perpendicularis sit ad horizontem.

Secundum. In plano Æquatoris terrestris, horologium sex tantum horas ante meridiem, & sex tantum horas post meridiem indicabit; unde cæteræ non erunt delineandæ Præterea, per sex tantum menses illustrabitur à Sole; quamobrem si planum duas habeat superficies parallelas, unam, quæ Polum arcticum directè respiciat, & alteram, quæ directè obvertatur Polo antarctico; suprà utramque similia describenda erunt horologia.

Tertium. Si planum illud coincidat cum horizonte alterutrius Poli, sic disponi debet, ut sit horizonti parallelum, & meridiana coincidat cum illius loci meridianâ; tuncque viginti quatuor horæ erunt notandæ: quia Sol per sex menses non occidit.

Quartum. Si Æquator terrestris obliquus sit suprà horizontem alicujus loci; tunc descripto horologio suprà planum aliquod, ejusmodi planum suprà horizontem sic erit erigendum, ut cum ipso

O v

constituat angulum æqualem elevationi Æquatoris terrestris, suprâ eundem horizontem, & ita ut meridiana horologii coincidat cum meridianâ loci. Elevatio autem Æquatoris terrestris, semper est complementum elevationis Poli suprâ horizontem alicujus loci, ut dictum fuit in sphærâ: verbi gratiâ, si elevatio Poli sit 48° . 50. in aliquo Terræ loco, elevatio Æquatori erit 41° . 10.

Quintum. Si locus, in quo describitur hæc horologii species, jaceat Æquatorem inter & alterutrum Polum, angulus elevationis plani suprâ horizontem fieri debet versùs Polum oppositum.

Sextum. Quando hæc horologii species suprâ planum aliquod describitur, ita ut planum hoc erigendum sit suprâ horizontem, duas habere debet superficies parallelas, suprâ quas describantur horologia: quia Sol per sex tantùm menses unamquamque illustrat.

De horologiis polaribus.

Problema secundum.

Horologium polare describere.

Solutio.

Figura quarta supponatur planum polare

suprà quod describendum sit horologium solare. Ex puncto in medio plani assumpto, ducatur horizontalis BC, cui per punctum idem erigatur perpendicularis A 12, quæ erit meridiana, & suprà quam assumatur pars A 12, æqualis longitudini stili: tùm à puncto 12, describatur circuli quadrans, ejus circumferentia in quindenos gradus dividatur, & per divisiones ducantur occultæ usque ad horizontalem, suprà quam lineas horarias designabunt; unde si per ejusmodi puncta ducantur lineæ parallelæ meridianæ, sen quæ sint horizontali perpendiculares, aderunt lineæ horariæ. Denique, si distantia linearum horariarum transferantur in alteram meridianæ partem, & perpendiculares suprà horizontalem pariter erigantur, aderunt omnes lineæ horariæ descriptæ; unde matutinæ ad lævam erunt notandæ, vespertinæ verò, ad dextram. In hoc autem horologio sola stili extremitas, umbrâ suâ designabit horas.

Demonstratio.

1º. Quoniam planum polare & meridiana loci sese perpendiculariter intersecant, ideò linea per pedem stili transiens, horizontalis est, respectu illius loci. 2º. Extremitas stili 12, est centrum magnorum

O vj

omnium circulorum sphaerae, adeoque circuli horizontalis. 3°. Quia punctum 12, sive sit in aëre, sive demittatur perpendiculariter ad horizontalem, semper est centrum divisionis hujus horizontalis; adeoque describendo ex alterutrâ parte meridianæ circuli quadrantem, huncque dividendo in quindenos gradus; lineæ occultæ per divisiones ductæ, & ad horizontalem productæ, designabunt super ipsam puncta horaria. 4°. Denique, ideò per illa puncta perpendiculares horizontali erigendo, habentur lineæ horariæ: quia horizontalis illa parallela est Æquatori terrestri, quem omnes circuli meridiani, adeoque omnes lineæ horariæ perpendiculariter secant. Quod si suprâ planum aliquod mobile horologium polare descripseris, & in aliquo loco volueris ipsum disponere, fac ut cum horizonte loci, constituat angulum æqualem elevationi Poli suprâ horizontem illum, & versùs eundem Polum: deinde meridiaua loci perpendiculariter secet tuum planum.

Quod si volueris axem adhibere, per extremitatem stili virgam ferream rectam ita dispone, ut parallela sit plano.

De horologiis horizontalibus.

Antequam præcepta tradamus de holo-

logiis hujus speciei delineandis, tria præmittemus lemmata, quæ sic se habent.

Lemma primum.

Tangens arcûs, vel anguli, quadraginta quinque graduum, æqualis est radio: quod ut probetur, sit figura quinta.

Demonstratio.

Angulus CAB , rectus est; ergo reliqui duo anguli sunt æquales angulo recto: quoniam igitur angulus ABC , est graduum 45, angulus ACB , est etiam graduum 45; ergo latera his angulis opposita, sunt inter se æqualia: at hæc latera sunt tangens & radius; proindeque, &c.

Lemma secundum.

Secans arcûs graduum 60, æqualis est diametro: quod ut demonstretur, sit figura sexta, in quâ angulus ABC , supponitur esse graduum 60; & linea BC , supponitur secans hujus anguli. Hoc posito, dico secantem hanc, æqualem esse diametro.

Demonstratio.

Linea AE , est chorda anguli graduum 60; ergo æqualis est radio: deinde triangulum ABE , æquilaterum est; ergo an-

326 G N O M O N I C A.

gulus BAE , est etiam graduum 60; ergo angulus CAE , est graduum 30: aliundè verò, quoniam Angulus BAC , rectus est, & angulus ABC , supponitur graduum 60; idè angulus ACB , est graduum 30; ergo anguli CAE , ACE , sunt æquales; ergo latera his opposita, sunt inter se æqualia; ergo secans $BE C$, æqualis est duobus radiis, seu diametro.

Lemma tertium.

Tangens angulr graduum 60, triplo longior est tangente graduum 30: quod ut demonstretur, sit eadem figura sexta, in quâ angulus BAC , supponitur graduum 60. Linea AC , ejus tangens: angulus ABC , bifariam dividatur per lineam BD ; tunc linea AD , erit tangens graduum 30. Hoc posito, dico tangentem anguli ABC , seu AC , triplam esse tangentis anguli ABD , seu AD .

Demonstratio.

Basis AC , trianguli ABC , divisa fuit per lineam BD , in duas partes; quæ proportionales sunt duobus aliis lateribus AB , BC , hoc est, pars CD , est ad partem AD , ut latus BC , ad latus AB ; at (per lemma secundum) latus BC est duplum lateris AB ; ergo pars CD , est

dupla est partis alterius AD ; ergo tota basis, seu tangens AC , anguli graduum 60 , est tripla tangents AD , anguli graduum 30 .

Horologium horizontale describere.

Solutio.

1° . Inveniatur pes stili, & inveniatur substilaris, quæ erit meridiana loci. 2° . Ex stili pede suprâ meridianam, perpendiculararem erige, ejusdem longitudinis cum stilo: verbi gratiâ, AD , (fig. 7), & à puncto D , suprâ lineam AD , constituatur angulus æqualis complemento elevationis Poli suprâ horizontem illius loci, nempe ADB , ita ut linea DB , meridianam secet in puncto B , quod erit horologii centrum; & linea DB , designabit axem. 3° . Per punctum D , erigatur axi perpendicularis, quæ meridianam secabit in puncto E , per quod si perpendiculararem suprâ meridianam erigas, erit linea æquinoxialis, suprâ quam erunt notanda puncta horaria hoc modo. Transferatur longitudo lineæ DE , suprâ meridianam: verbi gratiâ, ab E , ad F , ex quo ad alterutrum meridianæ latus describatur quadrans circuli, & dividatur in quindenos gradus, seu in sex partes æquales, & à puncto F , ducantur occultæ per divisiones, & pro-

ducantur usque ad æquinoxialem, suprâ quam designabunt puncta horaria; unde si à centro B, per hæc puncta ducantur lineæ rectæ, erunt lineæ horariæ. 4°. Distantiæ horum punctorum transferendæ erunt à meridianâ, in alteram æquinoxialis partem, ut habeantur puncta horaria ex illâ parte, observando horas matutinas versùs occasum esse notandas; serotinas verò, versùs ortum.

Quod si per centrum B, ducatur perpendicularis suprâ meridianam, indicabit ex unâ parté horam sextam matutinam, & ex alterâ parté; sextam serotinam. Præterea, si hora quarta serotina, & quinta pariter serotina, ultrâ centrum horologii producantur, indicabunt quartam & quintam matutinas. Simili modo, si septima & octava horæ matutinæ producantur, indicabunt septimam & octavam horas serotinas.

Demonstratio.

In triangulo A B D, angulus A, est rectus; angulus D, æqualis est complemento elevationis Poli, seu elevationi Æquatoris, suprâ horizontem; ergo angulus B, æqualis est elevationi Poli. Jam verò, extremitas stili D, est centrum sphæræ, adeoque si ex puncto D, duceretur perpendi-

cularis suprà æquinoxialem, & hinc & inde describeretur circulus, & divideretur in quindenos gradus lineæ rectæ, transeundo per divisiones, denotarent lineas horarias, suprà æquinoxialem. Perinde autem est, sive ex puncto D, sive ex puncto F, describatur circulus, quia linea EF, æqualis est lineæ DE.

Non rarò contingit, lineas occultas longius excurrere, quàm ut æquinoxialem secant. Hoc in casu à puncto, in quo hora tertia serotina secat æquinoxialem, ducatur linea parallela horæ nonæ matutinæ: hæc parallela secabit lineas horarias primam & secundam; unde si suprà parallelam assumes distantias secundæ & primæ, à puncto in quo hora tertia secat æquinoxialem, easque suprà parallelam eandem transferas in alteram parallelæ partem, habebis in hac parallelâ puncta horæ quartæ & quintæ post meridiem. Si pariter per punctum, in quo hora nona matutina secat æquinoxialem, ducas lineam parallelam horæ tertiæ vespertinæ, obtinere poteris horas octavam & septimam matutinas.

Est & alia methodus horologii horizontalis describendi, in praxi longè tutior priori, quæ sic se habet. Inventis meridianâ BF, & æquinoxiali transeunte per meridianæ punctum E, ut in praxi præce-

denti, à puncto E, & intervallo ED, describatur circulus, ut in figurâ nonâ, hic secabit meridianam in punctis FG, & æquinoxialem in punctis H & I. Dico, 1°. puncta hæc pertinere ad horas nonam matutinam & tertiam serotinam: quia linea EH, & linea EI, sunt tangentes angulorum quadraginta quinque graduum, quæ (per lemma primum) sunt æquales radio. Deinde si longitudo diametri FG, à puncto F, hinc & inde transferatur suprâ æquinoxialem, in puncto L & M: dico, 2°. puncta hæc pertinere ad horas octavam matutinam & quartam serotinam: quia lineæ FL, & EM, sunt secantes angulorum sexaginta graduum, quæ (per lemma secundum) æquales sunt diametro. Si prætereà à punctis L & M, longitudo diametri hinc & inde transferatur suprâ æquinoxialem in puncto N, & O: dico, 3°. hæc puncta pertinere ad horas septimam matutinam & quintam serotinam: quia in LEF, angulus in E, est rectus, angulus in F, est graduum 60; ergo angulus in L, est graduum 30. Jam verò, FLN, est supplementum anguli in I; ergo est graduum 150: & singuli anguli in F, & N, sunt graduum 15, & consequenter latera opposita LF, LN, sunt æqualia. Quod si longitudo lineæ Fg, transferatur

à puncto 9, suprâ æquinoxialem in punctum O; & eadem longitudo transferatur à puncto 3, suprâ eandem æquinoxialem in punctum P. Dico, 4°. puncta O & P, pertinere ad lineas horarias, primam serotinam, & undecimam matutinam: quia anguli OFE, EFP, sunt singuli graduum 15. Si tandem assumatur tertia pars lineæ EL, & transferatur hinc & inde suprâ æquinoxialem à puncto E, in puncta Q & R, dico denique, hæc puncta pertinere ad lineas horarias, secundam serotinam, & decimam matutinam: quia tangens graduum 60, tripla est tangentis graduum 30, (per lemma tertium).

Nonnulli, ad vitandum vel minimum errorem in horologiis horizontalibus delineandis, rem totam calculo subjecerunt: quod ut intelligas, hanc instituunt analogiam Ut sinus totus ad sinum elevationis Poli alicujus Terræ loci, ita tangens distantiae Solis à meridianâ, pro quâvis horâ quæsitâ, ad tangentem anguli quæsitæ. Ubi notabis, Solem à meridianâ quindecim gradibus distare horis, undecimâ matutinâ, & primâ horâ serotinâ; triginta gradibus, horis decimâ matutinâ, & secundâ serotinâ; & sic consequenter, per quindenos gradus, pro cæteris horis.

Juxtâ hanc analogiam, distantiae hora-

332 G N O M O N I C A.

rum & cujusque horæ partium, à meri-
dianâ per calculum inventæ sunt, ut se-
quitur pro altitudine Poli, 48. 50. ut
Lutetiæ, in horologio horizontali.

45'	2°.	50'	45'	45'	40°.	39'	45'
30.	5°.	40.	30.	30.	44.	27.	30.
15.	8.	32.	15.	15.	48.	25.	15.
XI.	11.	24	I.	VIII.	52.	31.	IV.
45.	14.	20.	45.	45.	56.	46.	45.
30.	17.	19.	30.	30.	61.	11.	30.
15.	20.	25.	15.	15.	65.	44.	15.
X.	23	30.	II.	VII.	70.	25.	V.
45.	26.	42.	45.	45.	75.	12.	45.
30.	30.	1.	30.	30.	80.	5.	30.
15.	33.	26.	15.	15.	85.	1.	15.
IX.	36.	58.	III.	VI.	90.		VI.

Horologium orientale describere.

Solutio.

In parte sinistrâ plani directè respicien-
tis ortum, selige punctum; verbi gratiâ,
A, (fig. 8) ipsumque spectabis ut pedem
stili: per punctum hoc ducatur horizon-
talis C A, suprâ quam describatur arcus
C D, æqualis elevationi Æquatoris, suprâ
horizontem illius loci: tùm per pedem
stili ducatur D A E, quæ erit lineæ æqui-

noxialis, cui per pedem stili A, erige perpendicularem ejusdem longitudinis, cum stilo: verbi gratiâ, AF, & à puncto F, versùs dextram describatur circuli quadrans, ipsumque in sex partes æquales divide, & per divisiones duc occultas, usque ad æquinoxialem, hæc puncta suprâ æquinoxialem erunt horaria. Ut igitur habeas lineas horarias, per illa puncta erigantur perpendiculares suprâ æquinoxialem, & absolutum erit horologium, ita ut linea AF, sit hora sexta matutina. Si stilus perpendiculariter erigatur suprâ planum, extremitate suâ umbræ horas indicabit. Si velis axem addere per extremitatem stili, virgam ferream rectam plano parallelam dispone, Si denique horas quintam & quartam matutinas notare velis, suprâ æquinoxialem transfer distantias horarum septimæ & octavæ.

Demonstratio.

1°. Idèò per pedem stili A, describitur horizontalis: quia planum orientale & horizon illius loci, quadrante circuli distant à se invicem. 2°. Idèò angulus CAD, sit æqualis elevationi Æquatoris illius loci, quia reipsâ Æquator, seu æquinoxialis supponitur totidem gradibus suprâ horizontem erectus. 3°. Linea AF, æqualis

longitudini stili, designat horam sextam : quia meridiana loci & circulus sextæ horæ distant à se invicem gradibus 90. Ideò denique, lineæ horariæ perpendiculariter secant æquinoxialem : quia omnes circuli meridiani secant perpendiculariter Æquatorem.

Eodem modo describetur horologium occidentale ; sed ordine inverso, id est, punctum A, assumendum erit versùs dextram.

Horologium verticale primarium delineare.

Solutio.

Eodem planè modo describitur hæc horologii species, ac horologium horizontale ; excepto quod in horizontali, axis cum meridiano constituat in centro angulum æqualem elevationi Poli ; in verticali autem primario, constituat angulum æqualem complemento elevationis Poli, seu æqualem elevationi Æquatoris. Hinc ut per calculum inveniantur lineæ horariæ, institui debet hæc alia analogia.

Se habet sinus totus ad sinum complementi elevationis Poli suprà horizontem illius loci ;

Sicut tangens distantiae Solis à meridiano, pro unâquâque horâ, ad tangentem anguli quæsit.

Horologium verticale declinans
describere.*Solutio.*

Ut hoc problema solvatur, duas sequentes propositiones subjicio.

Suprà planum verticale declinans, meridianam invenire.

A pede stili B, (fig. 20) demittatur perpendicularis ad horizontalem BL, nempè BH, ejusdem longitudinis, cum stilo: tùm ab uno substilaris puncto, verbi gratiâ, ab A, suprà aut infrà horizontalem assumpto, prout Polus Borealis erit suprà, aut infrà planum visibilis, demittatur perpendicularis ad horizontalem, qualis est linea AGO, quæ habenda erit velut meridiana, sed hypothetica tantùm. Ab eodem substilaris puncto A, & in parte substilari aversâ, fiat angulus, qui sit complementum elevationis Poli illius loci, qualis est angulus CAD: tùm à puncto G, in quo meridiana hypothetica secat horizontalem, & intervallo GD, describatur arcus, qui vel secabit longitudinem stili demissam BH, vel transibit per ejus extremitatem H, vel extrà longitudinem hanc cadet. Si cadat extrà longitudinem stili, signum erit, planum propositum, vel ortum, vel occasum directè

respicere, adeòque suprà ipsum delineari non posse meridianam. Si arcus per extremitatem stili H , transeat, meridiana hypothetica, vera erit meridiana quæ sita: si tandem arcus ille secet BH , verbi gratiâ, in I ; tunc à puncto G , & intervallo GH , describatur arcus alter, qui secabit horizontalem in puncto L : tùm à puncto L , ducatur linea LM , parallela lineæ DA . Quod si à puncto substilaris M , demittatur alia linea perpendicularis ad horizontem, ut $M12$, hæc erit vera loci meridiana.

Verticale declinans absolvere.

Inventis substilari & verâ meridianâ, per propositionem præcedentem, à pede stili B , (fig. 11) erige perpendicularem suprà substilarem ejusdem longitudinis, cum stilo, nempe BC , & à centro M , ducatur recta MC , quæ erit axis: per punctum C , erigatur axi perpendicularis CD , secans substilarem in D : per punctum hoc D , erige perpendicularem suprà substilarem, & habebis æquinoxialem, quæ secando horizontalem in E , dabit punctum lineæ sextæ: ex puncto D , transfer longitudinem lineæ DC , suprà substilarem in E , à quo ducatur linea recta ad punctum, in quo meridiana & æquinoxialis

xialis sese intersecant, seu ad punctum P: tùm à puncto F, ad unum latus lineæ FP, describe quadrantem circuli, ipsumque in sex partes æquales divide; occultæ per divisiones ad æquinoxialem usque ductæ, suprâ ipsum indicabunt puncta horaria; unde à centro M, ad illa puncta ducantur rectæ, aderunt lineæ horariæ.

Demonstratio duarum propositionum.

1°. Angulus, qui sit complementum elevationis Poli, constitui debet suprâ horizontalem; ut scilicet axis horologii parallelus sit axi Terræ. 2°. Describendo arcum ex puncto G, & intervallo GD; ideò videndum est, an secet longitudinem demissam stili, an per ejus extremitatem transeat, an tandem longitudinem hanc nullatenus attingat: quia si ipsam secet, signum erit, stilum habere debere solummodò longitudinem BI, ut umbræ suæ extremitate cadat in meridianam hypotheticam, ipso meridiei momento; unde si servare velis eandem stili longitudinem, aliæ lineæ proportionales sunt inveniendæ, sicut præscriptum fuit. Quod si supradictus arcus nullatenus attingat longitudinem stili demissam; tunc impossibile est, ut stilus lineam meridianam attingat. 3°. Ideò suprâ substilarem erigenda est perpendicu-

Tomus VI.

P

laris ejusdem longitudinis cum stilo : quia à centro horologii per extremitatem hanc disponendus erit axis horologii. 4°. Per extremitatem stili C, erigenda est axis perpendicularis, quæ secabit substilarem in D : quia inveniendus est radius æquinoxialis CD, qui translatus in punctum F, dabit punctum, à quo describendus est quadrans circuli, incipiendo à lineâ ductâ ab eodem puncto F, ad punctum, in quo vera meridiana secat æquinoxialem : du-cendo quippe occultas per divisiones, habentur suprâ æquinoxialem puncta horaria.

Aliâ faciliori viâ suprâ planum verticale declinans, delineati poterunt horæ hoc modo. Inventis substilari & verâ meridianâ, demissâque perpendiculariter longitudine stili BH, à puncto H, ducatur recta ad punctum L, lineæ horizontalis; & suprâ hanc lineam ita constituatur horologium horizontale, ut ejus centrum sit in H; & ejus linea meridiana coincidat cum lineâ HL; tunc enim cæteræ lineæ horariæ horologii horizontalis, secando horizontalem, suprâ ipsam designabunt puncta horaria quæsita.

Per calculum etiam cognosci possunt, quæ pertinent ad horologia verticalia declinantia, hoc modo.

1°. Cognitis delinatione plani & elevatione poli, loci cujusdam, inveniri potest angulus, quem substilaris & meridianâ loci constituunt in centro horologii, per analogiam sequentem.

Ut sinus totalis, ad sinum complementi elevationis poli;

Ita sinus totalis delinationis plani, ad sinum anguli quæsit.

2°. Cognitis delinatione plani & elevatione poli, inveniri potest angulus, quem substilaris & axis constituunt in centro horologii, per analogiam sequentem.

Ut sinus totalis, ad sinum complementi elevationis poli;

Ita sinus complementi delinationis plani, ad sinum anguli quæsit.

3°. Cognitis delinatione plani & elevatione poli, inveniri potest arcus *Æquatoris* comprehensus circulum meridianum loci inter, & circulum meridianum plani, per analogiam sequentem.

Ut sinus totalis, ad sinum altitudinis poli;

Ita tangens complementi delinationis plani, ad tangentem complementi arcus quæsit.

4°. Cognitis angulis, quos lineæ horariæ constituunt cum meridianâ in centro horologii horizontalis, & delinatione

plani, inveniri possunt anguli, quos lineæ horariæ constituunt cum meridianâ in centro horologii verticalis, per analogiam sequentem. Duo autem sunt casus: vel enim agitur de horis, quæ stant ex eâ parte, in quâ reperitur substilaris; vel de horis, quæ stant ex alterâ parte.

Ut sinus complementi differentię angulorum in primo casu, vel ut sinus complementi eorum summæ in secundo casu, ad tangentem complementi elevationis poli;

Ita sinus anguli horæ cujusque in horologio horizontali, ad tangentem anguli in centro horologii verticalis, pro simili horâ.

Quando Luna plena est, eras indicabit horas suprâ horologia solaria: ac in cæteris diebus, horis per Lunam designatis, addantur quæ per sequentem tabellam addenda præscribuntur.

Diebus				adde		
2.	&	16.	.	.	1h.	48 ^p
3.	&	17.	.	.	2.	36.
4.	&	18.	.	.	3.	24.
5.	&	19.	.	.	4.	12.
6.	&	20.	.	.	5.	48.
7.	&	21.	.	.	6.	36.
8.	&	22.	.	.	7.	24.
9.	&	23.	.	.	8.	12.
10.	&	24.	.	.	9.	48.
11.	&	25.	.	.	10.	36.
12.	&	26.	.	.	11.	24.
13.	&	27.	.	.		12.
14.	&	28.	.	.		
15.	&	29.	.	.		

FINIS.

Tomo VI. ex Morali errata.

PAge 113. *lin. 5. sint ipsis, lege, sint ipsis applicati.*

P. 121. *lin. 4. dele, est.*

P. 138. *lin. 26. intensione, lege, intentione.*

P. 141. *lin. 3. conceditur, lege, concipitur.*

P. 213. *ultim. tenentur, lege, tenerentur.*

P. 122. *lin. 13. communibus, lege, communis.*

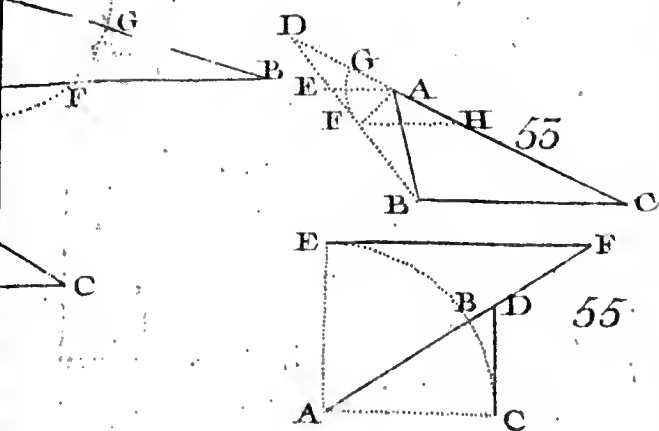
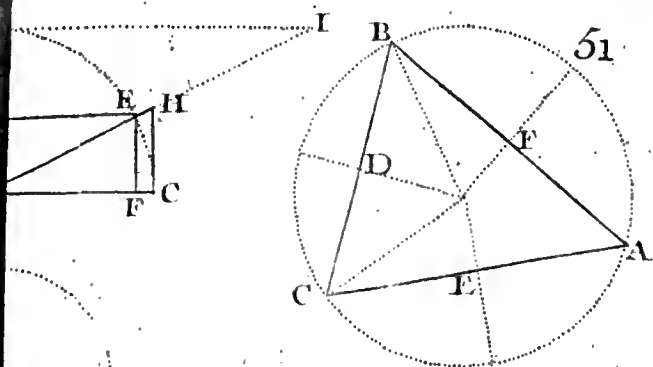
P. 320. *lin. 12. ex A, lege, ex A, fig. 53.*

P. 332. *lin. 24. CD, lege, CB.*

P. 335. *lin. 8. fig. 20. lege, fig. 10.*

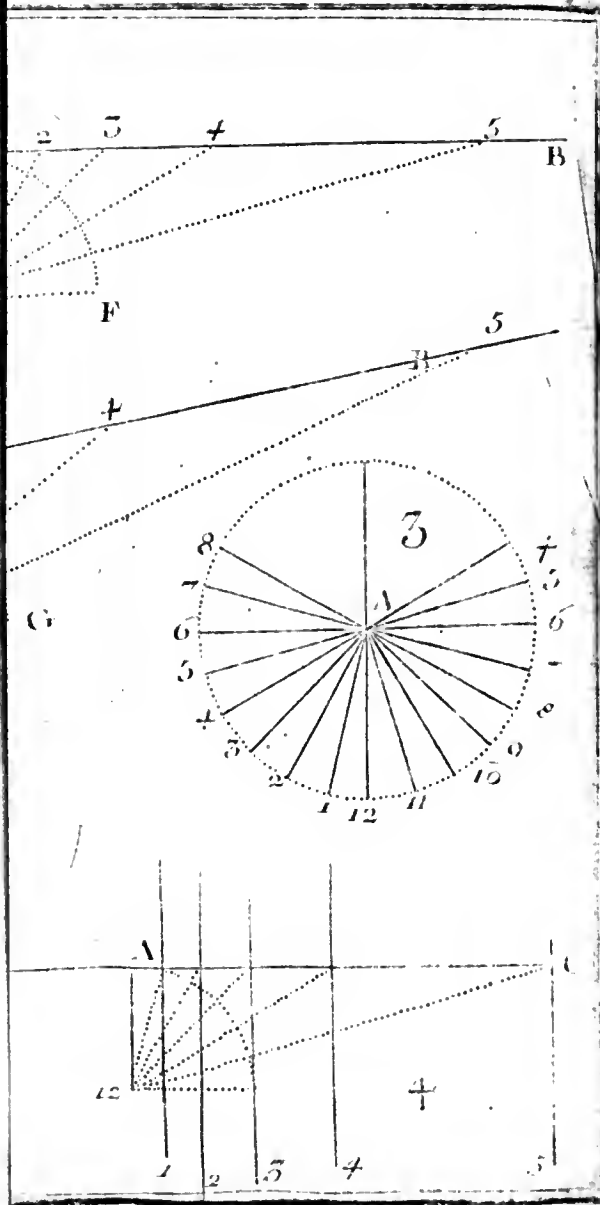
P. 300. *lin. 10. fig. 52. lege, fig. 53.*

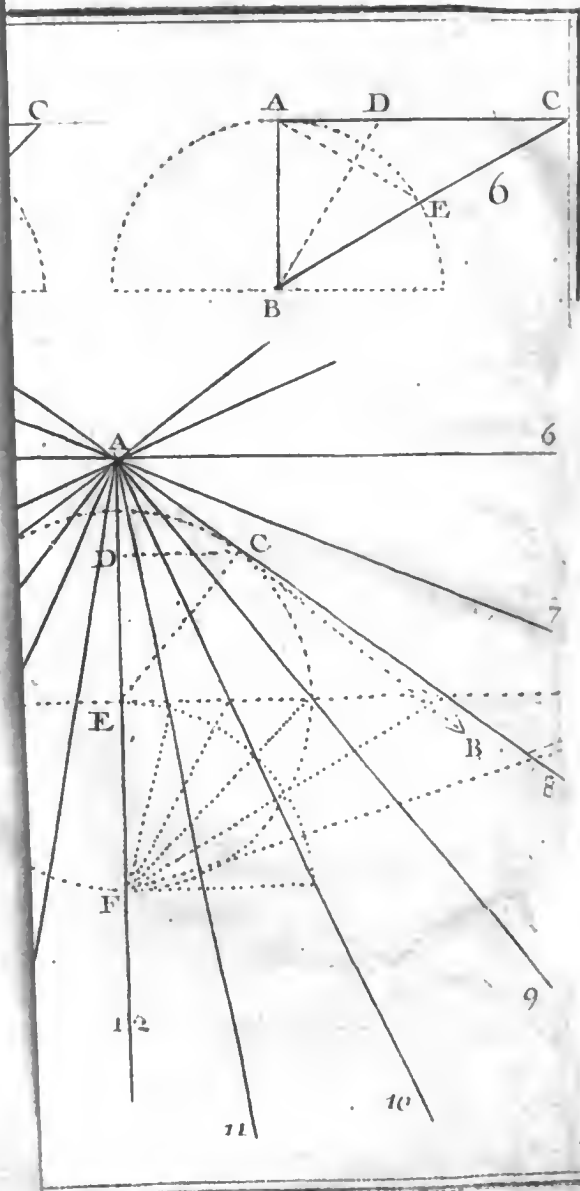

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

005656875

